

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

NEDERLANDSCHE SPRAAKKUNST

DOOR

DR. P. J. COSIJN.

Etymologie.

ZEVENDE DRUK,

BEWERKT DOOR

DR. JAN TE WINKEL.

HAARLEM,
DE ERVEN F. BOHN.

1886.

f 0.90.

207 F40

37^e

NEDERLANDSCHE SPRAAKKUNST.

207 M. 85.

NEDERLANDSCHE SPRAAKKUNST

DOOR

DR. P. J. COSIJN.

Etymologie.

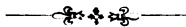

ZEVENDE DRUK.

BEWERKT DOOR

DR. JAN TE WINKEL.

HAARLEM,
DE ERVEN F. BOHN.
1886.

VOORBERICHT.

Het eerste deeltje der Nederlandsche Spraakkunst van Prof. Cosijn verlaat thans voor de zevende maal de pers, doch ditmaal niet onveranderd of met geringe wijzigingen, zooals vroeger steeds het geval kon zijn. Opgesteld in eenen tijd, toen het middelbaar onderwijs nog geen verleden had en het onderwijs in het Nederlandsch aan de gymnasia gewoonlijk nog eene zeer ondergeschikte plaats innam, heeft het werkje er ongetwijfeld krachtig toe bijgedragen, om aan de inrichtingen van middelbaar en hooger onderwijs de moedertaal op degelijker wijze te doen beoefenen. Sinds de laatste twintig jaar heeft gelukkig de overtuiging meer en meer veld gewonnen, dat de kennis, op de lagere school van de moedertaal verworven, voor leerlingen van middelbaar en hooger onderwijs niet meer voldoende is, dat men bij dat onderwijs dieper in het leervak moet doordringen en er de zelfstandige plaats in den kring der leervakken aan moet toekennen, die er vroeger slechts zelden voor werd ingeruimd, en die het toch zoozeer verdient in te nemen.

Schrijver en uitgevers meenden daarom, dat deze Spraakkunst eene verjongingskuur moest ondergaan, om dezelfde goede diensten als vroeger te kunnen blijven bewijzen; en daar zij veronderstelden, dat iemand, die dagelijks zijne krachten aan het gymnasiaal onderwijs onzer moedertaal wijdt, het best zou weten, wat tegenwoordig de vereischten voor eene bruikbare Nederlandsche Spraakkunst zijn, noodigden zij mij uit, de bewerking van dit boekje op mij te nemen. Ik verklaarde mij daartoe bereid in de veronderstelling, dat de eischen, door mij aan eene

Nederlandsche schoolgrammatica gesteld, niet te ver zullen afwijken van die mijner meeste collega's. De tijd moge uitwijzen of die veronderstelling juist was!

Uit vrees voor misverstand wensch ik nog op te merken, dat alleen hetgeen in de „klankleer“ en de „leer der rededeelen“ met grootere letter gedrukt werd, voor de leerlingen der lagere klassen bestemd is. Daarom heb ik het ook zoo ingericht, dat het op zich zelf een geheel uitmaakt, in stof en behandelingswijze verschillend van het overige. Het derde deel (de leer der woordvorming) wijkt daarvan in zooverre af, dat ook het met grootere letter gedrukte geschreven is voor oudere leerlingen en daarom misschien liever zal moeten behandeld worden na de syntaxis, ofschoon het moeilijk anders dan in dit eerste deeltje, dat de zoogenaamde etymologie bevat, eene plaats kon vinden. Het met kleinere letter gedrukte is, als aanvulling en verklaring van het andere, bestemd om in de hoogere klassen in aansluiting aan eene repetitie van het vroeger geleerde besproken te worden, maar vooral ook om geraadpleegd te worden door studeerende onderwijzers en over het algemeen door hen, die genoeg belang stellen in hunne moedertaal om zoo nu en dan nog eens voor eigen liefhebberij eene spraakkunst op te slaan.

Hen, die met mij in meening mochten verschillen over den omvang der leerstof, kan ik niet anders dan verwijzen naar de „Beknopte Spraakkunst“ van Dr. Cosijn.

Groningen,
Juni 1886.

JAN TE WINKEL.

INHOUD.

	Bladz.
EERSTE DEEL. Klankleer.	1
I. TAAL EN WOORDEN	1
II. LETTERS, LETTERGREPEN, KLEMTON	4
III. KLINKERS	6
IV. TWEEKLANKEN	15
V. MEDEKLINKERS	19
VI. GRAMMATISCHE FIGUREN.	29
TWEEDE DEEL. Leer der Rededeelen	34
I. HET ZELFSTANDIG NAAMWOORD	34
A. Beteekenis der zelfstandige naamwoorden	34
B. Geslacht der zelfstandige naamwoorden.	38
C. Verbuiging der zelfstandige naamwoorden.	46
II. HET BIJVOEGLIJK NAAMWOORD	53
A. Beteekenis der bijvoeglijke naamwoorden	53
B. Trappen van vergelijking	55
C. Verbuiging der bijv. naamwoorden	57
III. HET VOORNAAMWOORD	60
A. Persoonlijke voornaamwoorden	61
B. Bezittelijke voornaamwoorden	64
C. Aanwijzende voornaamwoorden.	66
D. Vragende voornaamwoorden	70
E. Betrekkelijke voornaamwoorden	73
F. Onbepaalde voornaamwoorden	75
IV. HET TELWOORD.	79
V. HET LIDWOORD	83

	Bladz.
VI. HET WERKWOORD	84
A. Wijzen en Tijden	84
B. Sterke en zwakke vervoeging	88
Sterke vervoeging	92
Zwakke vervoeging	102
Werkwoorden met verschoven imperfectum	103
C. Samengestelde vervoeging	107
VII. DE PARTIKELS	113
A. Het bijwoord	113
B. Het voorzetsel	118
C. Het voegwoord	119
D. Het tusschenwerpsel	121
DERDE DEEL. Leer der Wordvorming.	122
I. ALGEMEENE GRONDSLAGEN	122
II. VORMING DER ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.	130
A. Door onzelfstandige achtervoegsels	130
B. Door zelfstandige achtervoegsels	139
C. Door voorvoegsels.	141
D. Door samenstelling	142
E. Door overgang van andere rededeelen.	147
III. VORMING DER BIJVOEGLIJKE NAAMWOORDEN.	149
A. Door onzelfstandige achtervoegsels	149
B. Door zelfstandige achtervoegsels	151
C. Door voorvoegsels.	154
D. Door samenstelling	155
E. Door overgang van andere rededeelen.	157
IV. VORMING DER WERKWOORDEN	159
A. Door achtervoegsels	159
B. Door voorvoegsels	162
C. Door samenstelling	165
V. VORMING DER PARTIKELS	167
A. Vorming der bijwoorden.	167
B. Vorming der voorzetsels	172
C. Vorming der voegwoorden	174

EERSTE DEEL.

KLANKLEER.

I. Taal en Woorden.

- § 1. *Spreken* is het uiten van gedachten of voorstellingen door middel van klanken, die door de menschelijke stem worden voortgebracht.

Wie zulke klanken voortbrengt zonder te denken, spreekt niet; doch iedere gedachte moet volstrekt in zulk eenen klank geuit of er in den geest mede verbonden worden.

- § 2. Elke klank of klankverbinding, die voor het uiten van eene gedachte of voorstelling op zich zelf voldoende is, heet een *woord*.

Men blijft ook nog als woorden beschouwen verscheidene klanken, die tegenwoordig niet meer op zich zelf, maar slechts in verbinding met andere woorden eene gedachte of voorstelling te kennen geven, zooals bv. de lidwoorden en de meeste voegwoorden. Andere klanken daarentegen, die vroeger woorden waren, hebben opgehouden woorden te zijn, en zijn voor- of achtervoegsels geworden. zooals *wan*, *dom* en *heid*.

- § 3. Eene gedachte, volledig uitgedrukt door woorden, die op bepaalde wijze verbonden zijn, heet een *zin*.

In enkele gevallen wordt een zin reeds door één enkel woord gevormd, doch volledig kan zulk een zin alleen genoemd worden, als het woord in den verbogen vorm voorkomt. De gebiedende wijs levert daarvan in onze taal een voorbeeld.

- § 4. De gezamenlijke woordenschat van eenen persoon vormt zijne *taal*.

Behalve voor zeer jonge kinderen en hoogst onbeschaafde vol-

ken behoort ook de wijze, waarop de woorden tot zinnen verbonden kunnen worden, als kenmerkende eigenschap der taal te worden opgegeven.

- § 5. Eene taal, waardoor de bewoners eener landstreek hunne gedachten of voorstellingen aan elkander kunnen mededeelen, heet *tongval*.
- § 6. Met den naam *taal* in engeren zin bestempelt men die tongvallen, welke zich tot zelfstandige *schrijftaal* van beschaafde volken hebben verheven. De tongvallen, die dat niet hebben gedaan, heeten *dialecten*. Een tongval, die zich zooveel mogelijk naar de eene of andere schrijftaal richt, heet *beschaafde spreektaal*.

Een tongval, die gesproken wordt door de lagere bevolking eener stad, welker beschaafde inwoners de beschaafde spreektaal bezigen, heet *plat* of *patois*.

- § 7. De *spraakkunst* (*grammatica*) dient om de schrijftaal zooveel mogelijk te leeren kennen, begrijpen en gebruiken.

Schrijven is het afbeelden van spraakklanken door blijvende zichtbare teekens. Wie eenen tongval tot schrijftaal wil maken, moet zinnen in woorden en woorden in klanken ontleden en dus zich rekenschap geven van den bouw zijner taal. Ieder kan zijnen tongval tot schrijftaal maken en er dus eene spraakkunst van opstellen, doch men blijft dien tongval ook dan nog dialect noemen, wanneer het slechts enkele personen zijn, die hem in schrift brengen.

- § 8. De Nederduitsehe tongvallen der Frankische, Friesche en Saksische bewoners van Noord- en Zuid-Nederland hebben zich in de 12de eeuw tot eene gemeenschappelijke schrijftaal verheven, die wij het *Nederlandsch* noemen.

Het uit Nederduitsehe bestanddeelen gevormde Nederlandsch behoort tot de *Germaansche* talen, die te verdeelen zijn in 1°. Oost-Germaansche talen, namelijk het IJslandsch, het Zweedisch en het Deensch (vroeger ook het Gotisch en het Oud-Noorsch), en 2°. de West-Germaansche talen, namelijk de Opper- en Nederduitsehe tongvallen, het daaruit gevormde Hoogduitsch en het, uit het Nederduitsehe Angelsaksisch voortgekomen, maar met Fransch vermengde, Engelsch. Het Germaansch is een taalgroep van de *Indo-Germaansche* taalfamilie, waartoe ook de Indische,

Perzische en Armenische talen behooren, benevens het Grieksch, het Latijn (met de daaraan verwante Romaansche talen: Italiaansch, Fransch, Spaansch, Portugeesch, enz.), het Keltisch (o. a. het Iersch) en het Letto-Slavisch (o. a. het Littauwisch, Russisch, Poolsch en Boheemsch).

§ 9. In het Nederlandsch zijn nevens de *oorspronkelijke*, echt Nederlandsche woorden ook *vreemde* woorden opgenomen, waarvan de meeste aan het Latijn en het Fransch ontleend zijn.

De echt Nederlandsche woorden zijn voor het grootste deel te vergelijken met woorden van verwante talen, die er regelmatig, volgens vaste wetten mee overeenstemmen of van verschillen. Met het zoeken van die wetten houdt de wetenschap der *taalvergelijking* zich bezig, in verband tot de *historische taalwetenschap*, die de veranderingen aanwijst, welke de woorden gedurende eeuwen hebben ondergaan en nog steeds blijven ondergaan.

§ 10. Sommige vreemde woorden in onze taal kunnen als Nederlandsch worden beschouwd, omdat zij geheel en al het karakter van Nederlandsche woorden hebben aangenomen, bv. *kerk* (Gr. *kuriake*), *tafel* (Lt. *tabula*), *venster* (Lt. *fenestra*), *beschuit* (Fr. *biscuit*). Andere woorden daarentegen verraden nog duidelijk hun vreemden oorsprong, maar hebben zich in enkele opzichten naar het Nederlandsch taaleigen geschikt, zooals *linie* (Lt. *linea*), *citroen* (Fr. *citron*), *officier* (Fr. *officier*), *titel* (Lt. *titulus*), *machinaal* (Fr. *mâchinal*), *publiek* (Lt. *pùblicus*). De laatstgenoemde heeten *bastaardwoorden*.

Uit de voorbeelden blijkt, dat de bastaardwoorden soms den vreemden uitgang òf afwerpen òf wijzigen, waarbij dan ook wijziging van de voorafgaande lettergreep kan plaats hebben, en dat zij soms gedeeltelijk eene andere uitspraak of een anderen klemtoon aannemen, terwijl zij zeer weinig geschikt zijn om door afleiding of samenstelling tot het vormen van nieuwe woorden bij te dragen. Men vergelijke de in 't Nederlandsch opgenomen vreemde woorden met de bastaardwoorden, bv. *lijn* (Lt. *linèa*) met *linie*, *singel* (Lt. *cingulus*) met *citroen*, *sieren* (Hd. *zieren*) met *officier*, *bijbel* (Gr. *biblia*) met *titel*, *koetsier* (Fr. *cocher*) met *machinaal* en *perzik* (Lt. *persicum*) met *publiek*.

II. Letters, Lettergrepen, Klēmtoon.

- § 11. De eenvoudigste klanken, waarin men een woord kan ontleden, heeten *spraakklanken*. Worden zij in schrift afgebeeld, dan heeten zij *letterteekens*.
- § 12. In onze taal wordt iedere spraakklank afzonderlijk door een enkelvoudig of door een samengesteld letterteeken afgebeeld. De enkelvoudige letterteekens heeten *letters*. Zij maken samen het *alphabet* uit en zijn door ons van de Romeinen overgenomen.

De Romeinen, van wie de meeste Europeesche volken schrijven geleerd hebben, ontleenden zelf hun letterschrift aan de Grieken, die het Phoenicische schrift hadden overgenomen, maar het hadden gewijzigd. De Phoeniciërs toch bedienden zich, evenals andere Semietische volken (Israëlieten, Syriërs, Arabieren, enz.) van het zoogenaamd *syllabaar*-schrift, waarin door één enkel teeken eene klankverbinding (medeklinker met klinker) wordt afgebeeld.

- § 13. Ons alphabet bestaat uit 22 *enkelvoudige* letterteekens of letters, benevens de *c*, *q*, *x* en *y* (ypsilon), die alleen in vreemde woorden worden gebruikt, behalve dat de *c* ook in het samengestelde letterteeken *ch* voorkomt.
- § 14. De *samengestelde* letterteekens, die één enkelen spraakklank voorstellen, bestaan òf uit de verdubbeling van dezelfde letter (namelijk *aa*, *ee*, *oo*, *uu*) òf uit twee verschillende letters (namelijk *ie*, *eu*, *oe* en *ch*).

Door de *ng* wordt eene klankverbinding afgebeeld, al komt ook het tweede bestanddeel daarvan (de zachte verwante der *k*) tegenwoordig in onze taal niet anders voor dan in verbinding met de *n*, die er een eenigszins wijzigenden invloed op oefende.

- § 15. De *spraakklanken* worden verdeeld in twee soorten. Die der eerste soort worden afgebeeld door *klinkers* (*vocalen*), die der tweede door *medeklinkers* (*consonanten*).

De klinkers stellen de eigenlijke klanken voor. Door eenen medeklinker daarentegen wordt alleen een soort van *geruisch* afgebeeld, dat echter gedeeltelijk nauw aan klank verwant

is. Vandaar dat men ook van *klinkende (sonore)* medeklinkers spreekt.

- § 16. Eene klankverbinding van twee klinkers, die in het spreken niet van elkaar losgemaakt mogen worden, heet *tweeklank (diphthong)*. Zij wordt door twee enkelvoudige teekens voorgesteld, zooals *au*, *ei* enz. of door één samengesteld en één enkelvoudig teeken, zooals *eeu*, *ooi*, enz.
- § 17. Kan men een woord verdeelen in twee of meer klanken of klankverbindingen, welke alle ieder op zich zelf kunnen uitgesproken worden, dan noemt men die woorddeelen *lettergrepen (syllaben)* en heet het geheele woord *meerlettergrepig* tegenover het ondeelbare woord, dat *eenlettergrepig* genoemd wordt.
- § 18. Eene lettergreep, die op eenen klinker uitgaat, heet *open*, eene lettergreep, die met eenen medeklinker eindigt, heet *gesloten*.
- § 19. Van ieder niet samengesteld meerlettergrepig woord wordt één lettergreep met meer nadruk uitgesproken dan de andere. Die nadruk heet *klemtoon*.
- In de Germaansche talen valt die klemtoon bijna altijd op de wortellettergreep. Slechts schijnbare uitzondering maken die woorden, welke inderdaad samengesteld zijn, maar nu tot de afgeleide woorden gerekend worden, zooals *antwoord*, *misdad*, enz.
- § 20. Van een samengesteld woord kan ieder lid eene lettergreep met klemtoon hebben, doch slechts één lettergreep heeft dan den *hoofdtoon*, de andere heeft een zwakkeren *bijtoon*. Zoo heeft in *Nederland* de eerste lettergreep hoofdtoon, de laatste bijtoon. Lettergrepen zonder klemtoon heeten *toonloos*.

Sommige eenlettergrepige woordjes sluiten zich zoo innig aan het onmiddelijk voorafgaand of volgend woord aan, dat zij klinken als eene toonlooze lettergreep van dat woord. Zij heeten dan *enclitisch* of *proclitisch*. Een voorbeeld van het eerste is *heb je*, van het tweede (*i*)*k leef*.

III. Klinkers.

§ 21. De Nederlandsche taal heeft zeven klinkers: a (of aa), e (of ee), i (of ie), o (of oo), eu, oe en u (of uu). Alle kunnen de heldere of *volkomen* uitspraak hebben, zooals in *baar*, *beer*, *bier*, *boor*, *beur*, *boer*, *buur*; doch behalve de eu en de oe kunnen alle ook *onvolkomen* worden uitgesproken, zooals in *bak*, *bek*, *bik*, *bok*, *buk*.

Men maakt in het schrijven geen onderscheid tusschen de eenigszins gerekte onvolkomen e in *vers* en de gewone in *versch*; evenmin tusschen de zachte onvolkomen o in *bosch*, *dom* enz. en de scherpe onvolkomen o in *vos*, *dop* enz. De onvolkomen uitspraak van oe valt met die van o samen, zooals in *blom* (naast *bloem*), *zocht* (naast *zoeken*). De onvolkomen uitspraak van eu is gelijk aan die van u, zooals in *hun* (naast *heur*), *spul* (naast *speulen*).

§ 22. De *onvolkomen* klinkers worden steeds door het enkelvoudig letterteeken aangeduid en komen alleen in gesloten lettergrepen voor.

§ 23. De *volkomen* klinkers komen voor in *gesloten* en in *open* lettergrepen. In gesloten lettergrepen worden zij steeds door het dubbel letterteeken aangeduid, doch vóór de w wordt de u niet verdubbeld, bijv. *schuw*, *ruw*, *spuwt*. Ook schrijft men het enkelvoudige teeken i in den uitgang *isch*, bv. *afgodisch*, *dramatisch*, *Pruisisch* en ook in *kievit*.

De volkomen klinkers, die in gesloten lettergrepen voorkomen, worden ook *gerekte* genoemd, onverschillig of zij een oorspronkelijk langen klinker hebben, zooals *jaar*, een oorspronkelijk korten, maar volkomen klinker, zooals *maagd*, of eenen volkomen klinker, die uit eenen onvolkomen klinker is voortgekomen, zooals *zwaard* uit *zward*, dat zelf weer uit *zwerd* (Hd. *schwert*) ontstaan is met gewonnen overgang van e in a vóór r, welken wij o. a. ook vinden in: *aarde* (Hd. *erde*), *gaarne* (Hd. *gerne*), *waard* (adj. en subst. Hd. *wert*, *wirt*), *wederwaardigheid* (van 't werkwoord *werden*, nu *worden*), *hart* (Hd. *herz*), *smart* (Hd. *schmerz*), *star* (Hd. *sterne*) en in vreemde woorden, als *lantaarn* (Lt. *lanterna*), *kaars* (Lt. *cerasia*), *paarl* (Fr. *perle*), *markt* (Lt. *mercatus*), *mars* (Lt. *merce(m)*).

§ 24. In open lettergrepen worden **a** en **u** steeds met het enkelvoudig letterteeken geschreven, behalve vóór den verkleiningsuitgang *tje*, bv. *Naatje*, *papaatje*, *laatje* (uit *ladetje*), *slaatje* (uit *saladetje*).

In oorspronkelijk Nederlandsche woorden heeft de volkomen **u** zich alleen vóór de *r* en de *w* (en in de woorden *u* en *nu*) gehandhaafd. Vóór alle andere medeklinkers is zij in **ui** overgegaan. De oorspronkelijke uitspraak der *u* was *oe*, welke in sommige woorden, die daarom ook met *oe* geschreven worden, bewaard is gebleven, meestal naast *u* of *ui*, bv. in *boer* (naast *buur*), *knoest* (naast *knuist*), *kroes* (naast *kruisbes*), *smoel* (naast *muil*), *snoet* (naast *snuut*), *snoeven* (naast *snuiven*), *soezen* (naast *suizen*), *toeten* (naast *tuiten*). Bijna alle andere **oe**'s daarentegen zijn ontstaan uit den tweeklank *uo*, die weder uit eene lange *o* voortkwam, zooals *goed* uit *guod* en dat weder uit *good*, *moeder* uit *muoder* en dat weder uit *mōdar*. In vreemde woorden ontstond de *oe* uit *o* of uit de Fransche *ou*, bv. *foelie* (Lt. *folium*), *vermiljoen* (Fr. *vermillon*), *poeder* (Fr. *poudre*).

§ 25. In open lettergrepen worden **e** en **o** bij sommige woorden met een enkelvoudig letterteeken geschreven, bij andere woorden met een dubbel letterteeken.

§ 26. Men schrijft met eene enkele volkomen **e** alle werkwoorden, die sterk vervoegd worden of het vroeger werden (behalve *heeten*) en bijna alle woorden, die daarmee verwant zijn, als *bede*, *bedelen* (naast *bidden*), *leger* (naast *liggen*), *zetel* (naast *zitten*), *steek*, meerv. *steken* (naast *steken*), *generen*, *nering* (naast *genezen*), *ontberen* (naast een oud *beren*, vanwaar het deelwoord *geboren*), *veer*, meerv. *veren* (overvaart, naast *varen*), *hevel*, *hevig* (naast *heffen*), *schepel*, *schepen* (naast *scheppen*).

Uitgezonderd zijn alleen die woorden, welke samenhangen met het enkelvoud van den onvolm. verleden tijd der werkwoorden van de 4de klasse, bv. *bleek(e)* naast *blijken*.

§ 27. Men schrijft eene enkele volkomen **e**, wanneer zij in verwante Nederlandsche of Hoogduitsche woordvormen met eene onvolkomen *e* afwisselt, zooals in *bezie* (naast *bes*),

deken (naast *dekken*), *spelen* (naast *spel*), en in de meervouden: *bevelen*, *gebeden*, *gebreken*, *treden*, *wegen*, enz.

Andere voorbeelden zijn: *bezem* (oudtijds ook *bessem*), *even*, *nevens* en *tevens* (naast *effen*, *neffens* en *teffens*), *klepel* (naast *kleppen*), *leken* (naast *lekken*), *lepel* (naast *leppen*), *mede* (naast *met*), enz. Volkomen *e*'s staan naast onvolkomen *e*'s! in 't Hoogduitsch in: *gele* (Hd. *gelbe*), *ketel* (Hd. *kessel*), *veter* (Hd. *fesser*, *fessel*) *weder* en *onweder* (Hd. *wetter* en *gewitter*). In *bezie*, *deken*, *ketel*, *klepel*, *leken*, *lepel* en *veter* is de *e* uit *a* voortgekomen. Zie § 28.

§ 28. Men schrijft eene enkele volkomen *e*, wanneer daarvoor in verwante Nederlandsche of vreemde woordvormen eene *a* of *i* gevonden wordt, bv. *beter* (naast *baten*), *edel* (naast *adel*), *stede*, *besteden* (naast *stad*), *vegen* (naast *vagen*, *vagevuur*, *uitvaagsel*); *beven* (naast *bibberen*), *gene* (naast *ginds*), *neven* (naast *nichten* voor *niften*), *schemeren* (naast *schim*).

Andere voorbeelden van *e* naast *a* zijn: *degen* (naast *dagge*), *dwepen* (oudtijds *dwapen*), *gretig* (oudtijds *gratig*), *hekel* (naast *akelig*), *onderhevig* (naast *onderhavig*), *verdedigen* (oudtijds *verdadigen*), *weeren* (naast *bewaren*, *vrijwaren*). De *e* beantwoordt aan *a* in 't Hoogd. in *beek*, meerv. *beken* (Hd. *bach*), *menig* (Hd. *mancher*), *nering* (Hd. *nahrung*), *vezel* (Hd. *fase*), enz. en aan eene *a* in 't Engelsch in: *ezel* (Eng. *ass*), *kever* (Eng. *chafer*) enz. De oorspronkelijke *a* is *e* geworden door invloed eener *i* of *j* in de volgende lettergreep. Men noemt die klankwijziging *umlaut*.

Voorbeelden van *e* naast *i* zijn: *dreef* meerv. *dreven* (naast *drift*), *regel* (naast *richel*), *schelen* (naast *verschillen*), *sedert* (naast *sinds*) *snede* (naast *snit*), *spleet*, meerv. *spletten* (naast *split*), *streven* (naast *stribbelen*), *tepel* (naast *tip*), *zeef*, meerv. *zeven* (naast *ziften*) en dus ook *leden*, *reven*, *smeden*, *scheppen* en *speten* naast *lid*, *rif*, *smid*, *schip* en *spit*. De *e* beantwoordt aan *i* (of *ie*) in 't Hoogd. in: *bever* (Hd. *biber*), *bete* (hap, Hd. *biss*), *deel* meerv. *delen* (plank, Hd. *diele*), *egel* (Hd. *igel*), *gevel* (Hd. *giebel*), *greep*, meerv. *grepen* (Hd. *griff*), *hemel* (Hd. *himmel*), *henen* (Hd. *hin*), *keper* (Hd. *kieper*), *kneep*, meerv. *knepen* (Hd. *kniff*), *neder* (Hd. *nieder*), *neet*, meerv. *neten* (luizenei, Hd. *niss*), *reet* meerv. *reten* (Hd. *riss*), *schrede* (Hd.

schrift), *slede* (Hd. *schlitten*), *stevl* (Hd. *stiefel*), *steel* meerv. *stelen* (Hd. *stiel*), *streek* meerv. *strecken* (Hd. *strich*), *veder* (Hd. *gefieder*), *vele* (Hd. *viele*), *vrede* (Hd. *friede*), *weder* (nog eens, Hd. *wider*, tegen, Hd. *wider*), *weduwe* (Hd. *wittwe*), *wemelen* (Hd. *wimmeln*), *wezel* (Hd. *wiesel*), *zede* (Hd. *sitte*), *zege* (Hd. *sieg*), *zeven* (Hd. *sieben*); en aan eene *i* in 't Engelsch, in *bezig* (Eng. *busy* voor *bisy*), *krekel* (Eng. *cricket*), *leven* (Eng. *to live*), *lever* (Eng. *liver*), *negen* (Eng. *nine*), *pegel* (Eng. *piggin*), *pekel* (Eng. *pickle*), *scheen* meerv. *schenen* (Eng. *shin*), *streep* meerv. *strepen* (Eng. *strip*), *teek*, meerv. *teken* (Eng. *tick*), *telen* (Eng. *to till*), *zenuw* (Eng. *sinew*).

- § 29. De volkomen *o* wordt met een enkel letterteeken geschreven als zij afwisselt met *eu*, zooals in *lenen* (naast *leunen*), *stene*n (naast *steunen*), *sneven* (naast *sneuelen*), *knekel* (naast *kneukel*) en het vreemde woord *peluw* (naast *peul*).
- § 30. In woorden, die uit andere talen zijn overgenomen, schrijft men de *o* met een enkel letterteeken, als zij niet uit *ai* is voortgekomen, bv. *cedel* (Fr. *cédule*), *jenever* (Fr. *genèvre*), *leveren* (Fr. *livrer*), *heraut* (Fr. *héraut*), *ledekant* (Fr. *lit de camp*).

Andere voorbeelden zijn: *apothek*, meerv. *apotheken* (Lt. *apotheca*), *ceder* (Lt. *cedrus*), *deken* (Lt. *decanus*), *kemel* (Lt. *camelus*), *keten* (Lt. *catena*), *kevie* (Lt. *cavea*), *leep*, *lepe* (Lt. *lippus*), *lelie* (Lt. *lilium*), *menie* (Lt. *minium*), *meter* (el, Lt. *metrum*), *meter* (doopmoeder, Lt. *mater*), *neger* (Lt. *niger*), *nevel* (Lt. *nebula*), *peer*, meerv. *peren* (Lt. *pirum*), *peet*, meerv. *peten* en *peter* (Lt. *pater*), *peterselie* (Lt. *petroselinum*), *planeet* meerv. *planeten* (Lt. *planeta*), *prediken* (Lt. *praedicare*), *prevelen* (Mlt. *parabolare*), *profeet*, meerv. *profeten* (Lt. *propheta*), *salpeter* (Lt. *sal petrae*), *tegel* (Lt. *tegula*), *vlegel* (Lt. *flagellum*), *vedel* (Lt. *vitula*), *zegel* (Lt. *sigillum*), *zegen* (Lt. *signum*), *zegen* (net: Lt. *sagena*), *zeker* (Lt. *securus*), *zemelen* (Lt. *simila*), enz.

- § 31. Ook in open lettergrepen schrijft men *ee*, wanneer die klank is voortgekomen uit den tweeklank *ai* en met *ei* afwisselt, bv. in *breed*, *verbreed*en (naast *verbreiden*), *geheel*, *heelen* (naast *heil*, *Heiland*), *reeder*, *gereedelijk* (naast *be-reiden*). Uitgezonderd is *heden*, meerv. van den uitgang *heid*.

Iedere uit eenen tweeklank voortgekomen *ee* noemt men *scherpvolkomen*, onverschillig of zij in eene open of in eene gesloten lettergreep voorkomt. Daarentegen heeten alle met een enkel of een dubbel letterteeken geschreven *e's*, die niet uit eenen tweeklank voortgekomen zijn, *zachtvolkomen*. De uitspraak van beide soorten van *e's* was vroeger verschillend, maar tegenwoordig in de beschaafde spreektaal niet meer. Aan eene *scherpvolkomen ee* beantwoordt in het Hoogd. dikwijls eene *ei* (of *ai*), bv. in *been*, meerv. *beenen* (Hd. *bein*), *bleek*, *bleeken* (Hd. *bleich*), *deel*, *deelen* (Hd. *teil*), *eed*, meerv. *eeden* (Hd. *eid*), *eene*, *geene* (Hd. *eine*, *keine*), *geesel* (Hd. *geiszel*), *heesch*, *heesche* (Hd. *heiser*), *heet*, *heete* (Hd. *heisz*), *heeten* (Hd. *heizen*), *kleed*, *kleeden* (Hd. *kleid*), *leede* oogen, *leelijk* (Hd. *leid*), *gemeen*, *gemeene* (Hd. *gemein*), *meenen* (Hd. *meinen*), *koolmees*, *meezen* (Hd. *kohlmeise*), *reep*, meerv. *reepen* (Hd. *reif*), *scheede* (Hd. *scheide*), *smaeken* (Hd. *schmeicheln*), *steen*, meerv. *steenen* (Hd. *stein*), *teeken* (Hd. *zeichen*), *veeg*, *veege* (Hd. *feig*), *vleesch*, *vleezen*, *vleezig* (Hd. *fleisch*), *weede* (plant, Hd. *waid*), *week*, *weeken* (Hd. *weich*), *weenen* (Hd. *weinen*), *weeze* (Hd. *waise*), *zeemen* (Hd. *seim*), *zeep*, *inzeepen* (Hd. *seife*), *zeever* (Hd. *seifer*), *zweet*, *zweeten* (Hd. *schweisz*). Eene *scherpvolkomen ee* beantwoordt aan eene *oa* of *o* in 't Engelsch, bv. *beer* meerv. *beeren* (mannetjesvarken, Eng. *boar*, onderscheiden van *beer*, meerv. *beren*, verscheurend dier), *leenen* (Eng. *to loan*), *leem*, *leemen* (Eng. *loam*), *reede* (Eng. *road*), *teen*, *teenen* (van den voet, Eng. *toe*), *zeer*, *bezeeren* (Eng. *sore*). Uitgezonderd is *wereld* naast het Eng. *world*. In *leek*, *leeken* is de *ee* uit de *ai* van 't Lt. *laicus*, in *sjees*, *sjeezen* uit de *ai* van 't Fr. *chaise*.

§ 32. Verder schrijft men ook in opene lettergrepen met een dubbel letterteeken de *ee*, die door samentrekking ontstaan is, bv. *kweelen* uit *kwedelen*, *preeken* uit *prediken*, *veeren* uit *vederen*.

Andere voorbeelden zijn: *ceelen* uit *cedelen*, *gedwee* uit *gedwede* (oorspr. *gedwadi*), *kwee* uit *kwede*, *leege* uit *ledige*, *leewater* uit *ledewater*, *leeren* uit *lederen*, *steege* uit *stedige*, *teere* uit *tedere* (eig. *tedere*), *veelen* uit *vedelen*, *onweeren* uit *onwederen*. Zoo ook *deemoed*, *eegade*, *neeten* (klinknagels).

- § 33. Is de *ee* de laatste letter van een eenlettergrepig woord, dan wordt zij altijd met een dubbel teeken geschreven. *bv. ree, thee, twee, vee, wee, zee*. Uitgezonderd is het tusschenwerpsel *he!*
- § 34. De achtervoegsels *eel* *eer*, *ees* en *eesch* behouden het dubbele letterteeken ook als de lettergreep, waarin zij voorkomen, open wordt en de klinker volkomen blijft, *bv. tooneelen, tooneelist, waardeeren, waardeering, Chineezzen, Chineesche; maar juwelier, kastelein naast juweelen, kasteelen*.
- § 35. Men schrijft met eene enkele volkomen *o* alle werkwoorden, die sterk vervoegd worden of vroeger werden (behalve *loopen* en *stooten*) en bijna alle woorden, die daarmee verwant zijn, als *koning* (naast *kunnen*), *spraak*, meerv. *sproken* (naast *spreken*), *stoken* (naast *steken*).
- Uitgezonderd zijn alleen de woorden, welke samenhangen met het enkelvoud van den onvolm. verl. tijd der werkwoorden van de 5de klasse, *bv. zoogen* (naast *zuigen*), *klooven* (naast *kluiven*), *betooogen* en *toom* meerv. *toomen* (naast het verouderde *tieën*).
- § 36. Men schrijft eene enkele volkomen *o*, wanneer zij in verwante Nederlandsche of Hoogduitsche woordvormen met eene onvolkomen *o* afwisselt, zooals in *blozen* (naast *blos*), *beloven* (naast *belofte*), *vloot*, meerv. *vloten* (naast *vlot*) en in de meervouden: *geboden, goden, loten, oorlogen, schoten, sloten*.
- Andere voorbeelden zijn: *broos, broze* (naast *bros*), *grove* (naast *grof*), *loven* (naast *lof*), *veroorloven* (naast *verlof*), *loot* meerv. *loten* (naast *lot*). Volkomen *o's* staan naast onvolkomen *o's* in 't Hoogd. in: *droog, droge* (Hd. *troocken*), *hopen* (Hd. *hoffen*), *koker* (Hd. *kocher*), *open* (Hd. *offen*), *zomer* (Hd. *sommer*) en woorden als *daren* of *doorn* (Hd. *dorn*), *horen* of *hoorn* (Hd. *horn*), *koren* of *koorn* (Hd. *korn*), *voren* of *voorn* (Hd. *forche*).
- § 37. Men schrijft eene enkele volkomen *o*, wanneer zij uit de *u* is voortgekomen, blijkens verwante Hoogduitsche woor-

den met *u* (spreek uit: *oe*) of *ü* (spreek uit: *u*), bv. *boter* (Hd. *butter*), *kogel* (Hd. *kugel*), *molen* (Hd. *mühle*).

Andere voorbeelden zijn: *boven*, *over* (Hd. *über*), *kloof*, meerv. *kloven* (Hd. *kluft*), *noot* meerv. *noten* (Hd. *nuss*), *stoof*, meerv. *stoven* (Hd. *stube*), *vore* (Hd. *furche*). Ook de Engelsche *o* beantwoordt aan onze enkele volkomen *o*, bv. in *bodem* (Eng. *bottom*), *boren* (Eng. *to bore*), *honing* (Eng. *honey*), *hoos*, meerv. *hozen* (kous, Eng. *hose*), *steenkolen* (Eng. *coal*), *oven* (Eng. *oven*), *schoren* (Eng. *to shore*), *sloof*, meerv. *sloven* (sukkel, Eng. *sloven*; daarentegen *sloof*, voorschoot, meerv. *slooven*), *smoken* (Eng. *to smoke*), *stoven* (Eng. *to stove*), *vogel* (Eng. *fowl*), *te voren* (Eng. *for*), *zode* (Eng. *sod*), *zool*, meerv. *zolen* (Eng. *sole*), *zoon*, meerv. *zonen* (Eng. *son*).

- § 38. De volkomen *o* wordt met een enkel letterteeken geschreven, als zij afwisselt met *eu*, zooals in *hoog*, meerv. *bogen* (naast *beugel*), *bode* (naast *beul* uit *beudel*), *knook*, meerv. *knoken* (naast *kneukel*), *logen* (naast *leugen*), *spoor*, *opsporen* (naast *naspeuren*), *sprook*, meerv. *sproken* (naast *spreuk*), *toog*, meerv. *togen* (naast *teug*).

De *eu* is bijna altijd ontstaan uit de zachtvolkomen *o* door *umlaut*, d. i. door invloed eener *i* of *j* in de volgende lettergreep. Soms vindt men *eu* als umlaut van *oo*, als in *bleu* (naast *bloode*), en *beuzelen* (naast *boos*), soms als umlaut van *oe*, als in *beuk* (naast *boek*, *boekweit*) en *geneugte* (naast *genoeg*). Het letterteeken *eu* is aan het Fransch ontleend en wordt ook geschreven in woorden, die uit het Fransch zijn overgenomen, als *fleur* (Fr. *fleur*), *kleur* (Fr. *couleur*), *preutsch* (Fr. *preux*), *ingenieur*, *taxateur*, enz.

39. In woorden, die uit andere talen zijn overgenomen, schrijft men de *o* met een enkel letterteeken als zij niet uit *au* is voortgekomen, bv. *kroon*, meerv. *kronen* (Lt. *corona*), (*muziek*) *noten* (Lt. *nota*), *koken* (Lt. *coquere*), *schotel* (Lt. *scutella*), *toon*, meerv. *tonen* (Lt. *tonus*), *troon*, meerv. *tronen* (Lt. *thronus*).

Andere voorbeelden zijn: *abrikoos*, meerv. *abrikozen* (Fr. *abricot*), *framboos*, meerv. *frambozen* (Fr. *framboise*), *horloge* (Fr. *horloge*), *ivoren* (Fr. *ivoire*), *kastoren* (Fr. *castor*), *kantoor*, meerv. *kantoren* (Fr. *comptoir*), *komfoor* meerv. *kom-*

foren (Fr. *chauffoir*), komijn (Fr. *cumin*), kroot, meerv. *krotten* (Fr. *carotte*), mode (Fr. *mode*), tronie (Fr. *trogne*), viool (Ital. *viola*), Jood, meerv. *Joden* (Lt. *Judaeus*), komeet (Lt. *cometa*), koor, meerv. *koren* (Lt. *chorus*), koper (Lt. *cuprum*), olie (Lt. *oleum*), olijf (Lt. *oliva*), persoon, meerv. *personen* (Lt. *persona*), pool, meerv. *polen* (Lt. *polus*), pogen (Lt. *pugnare*), populier (Lt. *populus*), roos, meerv. *rozen* (Lt. *rosa*), rozemarijn (Lt. *ros marinus*), school, meerv. *scholen* (Lt. *schola*), sober (Lt. *sobrius*), stool, meerv. *stolen* (Lt. *stola*), synode (Lt. *synodus*), toren (Lt. *turris*), zone (aardgordel, Lt. *zona*).

§ 40. Ook in open lettergrepen schrijft men *oo*, wanneer die klank is voortgekomen uit den tweeklank *au*, blijkens verwante Hoogduitsche woordvormen met *au* (of *äu* of *eu*), bv. *doopen* (Hd. *taufen*), *gelooven* (Hd. *glauben*), *loopen* (Hd. *laufen*), *rooven* (Hd. *rauben*).

Iedere uit eenen tweeklank voortgekomen *oo* noemt men *scherpvolkomen*, onverschillig of zij in eene opene of in eene gesloten lettergreep voorkomt. Daarentegen heeten alle met een enkel of een dubbel letterteeken geschreven *o's*, die niet uit eenen tweeklank zijn voortgekomen, *zachtvolkomen*. De uitspraak van beide soorten van *o's* was vroeger verschillend, maar tegenwoordig in de beschaafde spreektaal niet meer. Aan eene *scherpvolkomen oo*, beantwoordt in 't Hoogd. eene *au* verder in: *boom*, meerv. *boomen* (Hd. *baum*), *doof*, *verdooven* (Hd. *taub*), *droom*, *droomen* (Hd. *traum*), *goochelen* (Hd. *gaukeln*), *hoop*, *ophoopen* (Hd. *haufen*), *loochenen* (Hd. *läuchnen*), *loof*, *loover* (Hd. *laub*), *loog*, *loogen* (Hd. *lauge*), *oog*, meerv. *oogen* (Hd. *auge*), *rooken* (Hd. *rauchen*), *betoogen* (Hd. *zeugen*), *toom*, *intoomen* (Hd. *zaum*), *tooveren* (Hd. *zaubern*), *zoogen* (Hd. *saugen*), *zoom*, *zoomen* (Hd. *saum*) enz. Eene *scherpvolkomen oo* beantwoordt aan eene *ea* in 't Engelsch, bv. *boon*, meerv. *boonen* (Eng. *bean*), *brood*, meerv. *brooden* (Eng. *bread*), *dood*, *dooden* (Eng. *dead*), *groot*, *vergrootten* (Eng. *great*), *hooren* (Eng. *to hear*), *looden* (Eng. *lead*), *oor*, meerv. *ooren* (Eng. *ear*), *stoom*, *stoomen* (Eng. *steam*), *stroom*, *stroomen* (Eng. *stream*). Ook in woorden uit het Fransch of Latijn overgenomen beantwoordt *oo* aan *au*, bv. *liefkoozen* (Fr. *causer*), *poover* (Fr. *pauvre*), *kool*, meerv. *koolen* (gewas, Lt.

caulis), *koop*en (Lt. *cauponari*), *Moor*, meerv. *Mooren* (Lt. *Maurus*), *poos*, *verpoozen* (Lt. *pausa*).

- § 41. Verder schrijft men ook in opene lettergrepen met een dubbel letterteeken de *oo*, die door samentrekking ontstaan is, bv. *boom*, meerv. *boomen* uit *bodem*, *door*, meerv. *doo-*
ren, naast *dooier* uit *doder*, *oolijk* uit *oodelijk*.
- § 42. Is de *oo* de laatste letter van een eenlettergrepig woord, dan wordt zij altijd met een dubbel letterteeken geschreven, bv. *stroom*, *vloot*, *zoo*. Alleen is uitgezonderd het tusschenwerpsel *o!*
- § 43. Het achtervoegsel *loos* en het woord *genoot* als tweede lid eener samenstelling worden ook bij het openen der lettergreep met een dubbel letterteeken geschreven, bv. *liefdelooze huisgenooten*.
- § 44. De volkomen *i*-klank van oorspronkelijk Nederlandsche woorden wordt zoowel in opene als in gesloten lettergrepen altijd door het samengestelde letterteeken *ie* voorgesteld, behalve in *bijzonder*, dat met *ij* geschreven, maar met *i* uitgesproken wordt.

De oorspr. lange *i* is in onze taal altijd in den tweeklank *ij* overgegaan, behalve in enkele woorden, vooral vóór of na *r*, zooals *driest*, *gier*, *gierig*, *griezelen*, *gerieven*, *wierook*, *Schiermonnikoog*, *iep*, *kiem*. De *ie* is overigens gewoonlijk uit een vroegeren tweeklank *eu* (spreek uit *ew*) of *iu* ontstaan, waaruit ook dikwijls de *u* (later *ui*) voortkwam; vgl. de sterke werkwoorden der 5de klasse, en verder *vier* en *vuur*, *bestier* en *bestuur*, *dierbaar* en *duur*, *Dietsch* en *Duitsch*, *kieken* en *kuiken*, *lieden* en *luiden*, *rieken* en *ruiken*, *spriet* en *spruit*.

- § 45. Vreemde woorden, die Nederlandsche geworden zijn, richten zich door de spelling met *ie* naar de Nederlandsche woorden, bv. *lier* (Lt. *lyra*).

Eenige vreemde woorden hebben eene uit *e* ontstane *ie*, als *brief* (Lt. *breve*), *Pieter* (Lt. *Petrus*), *pieterselie* (Lt. *petroselinum*), *riem* (Lt. *remus*), *spiegel* (Lt. *speculum*), *vieren* (Lt. *feriari*).

- § 46. Bastaardwoorden schrijft men met het enkelvoudige letter-

teeken *i*, doch men bezigt het samengestelde teeken *ie* in de uitgangen *ie*, *ief*, *iek*, *ier* en *iet*, zooals in *reliquie*, *tarief*, *fabriek*, *officier*, *Jezuïet*. Alleen de namen der maanden *Januari*, *Juni*, enz. maken eene uitzondering. De spelling met *ie* wordt behouden, als die uitgangen door andere uitgangen gevolgd worden en den hoofdtoon hebben, zooals in *reliquieën*, *tarieven*, *fabrieken*, *officiëren*, *Jezuïeten*. Als zij den hoofdtoon *niet* hebben, schrijft men in dat geval echter *i*, bv. *oliën*, *fabrikant*, *Jezuïtisme*.

- § 47. Zeer dikwijls zijn de klinkers geheel toonloos geworden, zoodat men ze niet meer van elkaar kan onderscheiden en zij dus *onduidelijk* mogen genoemd worden. Toch blijft men ze ook dan nog schrijven met de gewone teekens voor de klinkers en wel meestal met eene *e*, zooals in *gave*, *kopen*, *Zaterdag*, *ze*, *me*, enz. Dikwijls ook gebruikt men de *i* en wel altijd vóór *g*, *k*, *ng* en *nk*, bv. in *bezigen*, *prediken*, *koning*, *koninkrijk*. In enkele plaatsnamen als *Dokkum*, *Gorkum* stelt de *u* den onduidelijken klinker voor. De *ij* wordt altijd onduidelijk uitgesproken in de uitgangen *lijk* en *lijks*, en vaak in de bezittelijke voor-naamwoorden *mijn*, *zijn*, en in het woord *dikwijls*.

IV. Tweeklanken.

- § 48. Het Nederlandsch heeft zes gewone tweeklanken: *ai* (alleen als tusschenwerpsel), *ei*, *ij*, *ui*, *au* en *ou*, en zes lange tweeklanken: *aai*, *ooi*, *oei*, *aau* (alleen in *miaauw*), *eeu* en *ieu*.
- § 49. De *ei* bestaat uit eene onvolkomen *e* en eene daarmee nauw verbonden korte, doch volkomen *i*. De *ij* heeft sedert de 17de eeuw in de beschaafde spreektaal denzelfden klank als de *ei*.
- § 50. Men schrijft *ei*, als die klank is voortgekomen uit eene vroegere *ai* en daarom met *ee* in open lettergrepen van verwante woorden afwisselt, zooals in *verbreiden* (naast *verbreed*), *heilig* en *Heiland* (naast *heelen*), *klein* (naast

kleen, kleene), *bereiden* (naast *reeder*; *gereedelijk*), *scheiden* (naast *scheede*), *weinig* (naast *weenen*).

Daar de *ee* beantwoordt aan eene *oa* of *o* in het Engelsch, beantwoordt daaraan ook de *ei*, bv. in *beide* (Eng. *both*), *eigen* (Eng. *own*), *eik* (Eng. *oak*), *geit* (Eng. *goat*), *heimelijk* (Eng. *home*).

- § 51. Vóór *n* is de *ei* soms voortgekomen uit de onvolkomen *e* en wisselt zij daarmee af, zooals in *einde* (naast *end*), *heinde* (naast *be-hend-ig*, bij de hand), *peinzen* (Fr. *penser*).

Eene eertijds in de volgende lettergreep voorkomende *i* of *j* was de oorzaak van die klankverandering, die wij ook waarnemen in *deinzen* (oudtijds *denzen*), *geinster* (vonk, uit *genster*), *veinzen* (oudtijds *venzen*). Door dezelfde oorzaak is ook vóór *l* de *ei* voortgekomen uit *a* in: *feilen* (vgl. *falen*), *veil* (klimop; vgl. het verouderde *vaele*), *veil* (te koop, Ohd. *fali*), *veilig* (Noordfriesch *falig*).

- § 52. Door klinkerwording van de *g* is de *ei* soms voortgekomen uit *ag* of *eg*, bv. in *leide*, *geleid* (voor *legde*, *gelegd*), *zeide*, *gezeid* (voor *zegde*, *gezegd*), *heining* (voor *hagening*), *meid* (voor *meged*, naast *maagd*), *peil* (voor *pegel*).

Andere voorbeelden zijn: *breidel* (uit *bregdel*), *brein* (uit *bregen*), *dweil* (uit *dwegel*), *feil* (uit *feigel* van *vegen*), *kei*, *keilen* (uit *kege*, vanwaar *kegel*, *kegelen*), *rei* (uit *rege*), *sein* (uit *segen*, Lt. *signum*), *zeil* (Hd. *segel*), *zeis* (uit *segese*) en de uitgang *ei* uit *ege* in *klappei*, *labbei* voor *klappege*, *labbege*.

- § 53. De *ei* beantwoordt in woorden, die uit het Latijn zijn overgenomen, aan *ai* of *æ*, bv. *Mei* (Lt. *Majus*), *keizer* (Lt. *Caesar*). In woorden, die aan het Fransch ontleend zijn, beantwoordt de *ei* aan *é*, bv. *pastei* (Fr. *pâté* voor *pasté*) en de uitgang *teit* (Fr. *té*) als *majesteit* (Fr. *majesté*). Verder beantwoordt de *ei* aan *ai* of *éé* in het Fransch, bv. *feit* (Fr. *fait*), *paleis* (Fr. *palais*), *livrei* (Fr. *livrée*), *karwei* (Fr. *corvée*, onderscheiden van *karwij*-zaad, Fr. *carvi*).

Andere voorbeelden van *ei* uit *ai* zijn: (*aard*)*bei* (Fr. *baie*), *fontein* (Fr. *fontaine*), *grein* (Fr. *grain*), *kapitein* (Fr. *capitaine*),

kastelein (Fr. *châtelain*), *lakei* (Fr. *laquais*), *lamprei* (vroeger Fr. *lampraie*, nu *lamproie*), *marsepein* (Fr. *massepain*, Ital. *marzipane*, Maartbrood), (*hof*)*meier* (Fr. *maire*), *plein* (Fr. *plaine*), *pleit* (Fr. *plaid*), *pleizier* (Fr. *plaisir*), *porcelein* (Fr. *porcelaine*), *refrein* (Fr. *refrain*), *Romein* (Fr. *Romain*), *sacristein* (Fr. *sacristain*), *seizoen* (Fr. *saison*), *souverein* (Fr. *souverain*), *trein* (Fr. *train*). Voorbeelden van *ei* uit *ée* zijn: *cichorei* (Fr. *chicorée*), *galei* (Oudfr. *galée*), *gelei* (Fr. *gelée*), *hakkenei* (Fr. *haquenée*), *prei* (Fr. *porrée* of *poirée*), *vallei* (Fr. *vallée*).

§ 54. De *ij* wordt geschreven in alle vormen der sterke werkwoorden (behalve *scheiden*) en in bijna alle daarmee verwante woorden, waarin die klank gehoord wordt, zooals in *blijk* (naast *blijken*), *schijn* (naast *schijnen*), *bijt* (in 't *ijs*, naast *bijten*, dat vroeger splijten beteekende).

Uitgezonderd zijn alleen die woorden, welke samenhangen met den onvolm. verl. tijd enkelvoud van de werkwoorden der 4de klasse, waarin *ee* of *ei* uit *ai* is voortgekomen, zooals *steiger* (naast *steeg* van *stijgen*), *beitel* (naast *beet* van *bijten*), *neigen* (naast *neeg* van *nijgen*), *leiden* (naast *leed* van *lijden*, gaan, dat wij nog in *overlijden* bezitten).

§ 55. Men schrijft *ij* als die klank is voortgekomen uit eene lange *i*, zooals zij nog in de Noordelijke gewesten van ons land, met name in het Friesch, wordt uitgesproken. Ook in verwante Engelsche woorden wordt zij met eene *i* geschreven, bv. *rijp* (Eng. *ripe*), *wijf* (Eng. *wife*), *wijs* (Eng. *wise*).

¶ Andere voorbeelden zijn: *blijde* (Eng. *blithe*), *dij* (Eng. *thigh*), *dijk* (Eng. *dike*), *gijzelaar* (Eng. *gisle*), *afgrijselijk* (Eng. *grisly*), *ijdel* (Eng. *idle*), *ijzel*, *ijs* (Eng. *ice*, en daarnaar verkeerdelijk ook *ijzen*, *ijselijk*), *lijf* (Eng. *life*), *gelijk* (Eng. *like*), *mijn* (Eng. *mine*), *rijk* (Eng. *rich*), *schijf* (Eng. *shive*), *sijsje* (Eng. *siskin*), *slijm* (Eng. *slime*), *wijd* (Eng. *wide*), *wijl* (= tijd, Eng. *while*), *twijnen* (Eng. *to twine*), *zijde* (= kant, Eng. *side*), *zwijn* (Eng. *swine*); *ijver* (Friesch *iver*), *krijg* (Friesch *kriig*), *nijdig* (Friesch *nidig*), *slijk* (Friesch *sliik*), *tijd* (Friesch *tiid*), *twijfel* (Friesch *twifel*), *vlijtig* (Friesch *flitig*), *zijl* (sluis, Friesch *ziil*). Over de woorden, die den

oorspronkelijken *i*-klank bewaarden en daarom met *ie* geschreven worden, zie § 44.

- § 56. De *ij* beantwoordt in woorden, die uit het Latijn zijn overgenomen, aan eene *i* of als *i* uitgesproken *e*, bv. *stijl* (Lt. *stilus*), *wijn* (Lt. *vinum*), *krijt* (Lt. *creta*). In woorden, die aan het Fransch ontleend zijn, beantwoordt de *ij* aan *i*, bv. *fijn* (Fr. *fin*), *kwijt* (Fr. *quitté*), *satijn* (Fr. *satín*). Ook schrijft men met *ij* den bastaarduitgang *ij*, die uit het Fransche *ie* of het Latijnsche *ia* is ontstaan, bv. in *galerij* (Fr. *galerie*), en in de echt Nederlandsche woorden: *bakkerij*, *kooenenij*, *razernij*, enz.

Andere voorbeelden van *ij* uit Latijnsche *i* zijn: *bijbel* (Lt. *biblia*, eig. meerv.), *gordijn* (Mlt. *cortina*), *ijken* (Lt. *icere*), *Latijn* (Lt. *Latinus*), *lijn* (Lt. *linea*), *mijt* (Lt. *mita*), *olijf* (Lt. *oliva*), *paradijs* (Lt. *paradisus*), *pijl* (Lt. *pilum*), *pijnboom* (Lt. *pinus*), *schrijn* (Lt. *scrinium*), *thijm* (Lt. *thymus*), *tijger* (Lt. *tigris*), *vijg* en *fijt* (zweer, Lt. *ficus*), *vijver* (Lt. *vivarium*), *wijk* (Lt. *vicus*). Ook *Cherubijn* en *Serafijn*, uit *Cherubinus* en *Seraphinus*, ofschoon *inus* eig. verbastering is van den Hebreuwschen meervoudsuitgang *im*. Voorbeelden van *ij* uit Latijnsche *e* zijn: *cijns* (Lt. *census*), *dozijn* (Mlt. *docenum*), *houtmijt* (Lt. *meta*), *pijn* (Lt. *paena*), *spijs* (Lt. *expensa*, Ital. *spesa*), *wijle* (sluier, Lt. *velum*). Voorbeelden van *ij* uit Fransche *i* zijn: *andijvie* (Fr. *endive*), *anijs* (Fr. *anis*), *azijn* (Oudfr. *aisil*), *begijn* (Fr. *béguine*), *bombazijn* (Fr. *bombasin*), *cijfer* (Fr. *chiffre*), *dolfijn* (Oudfr. *daulphin*), *jasmijn* (Fr. *jasmin*), *magazijn* (Fr. *magasin*), *matrijs* (Fr. *matrice*), *mijl* (Fr. *mille*), *mijn* (Fr. *mine*), *partij* (Fr. *parti*), *patrijs* (Fr. *perdrix*), *prijs* (Fr. *prix*), *prijs* (verklaren) (Fr. *prise*), *profijt* (Fr. *profit*), *ravelijn* (Fr. *ravelin*), *rijst* (Fr. *riz*), *rozijs* (Fr. *raisin*), *segrijn* (Fr. *chagrin*), *selderij* (Fr. *céleri*), *sijfelen* (Fr. *siffer*), *termijn* (Fr. *termin*), *terpentijn* (Fr. *térébenthine*), *trijp* (Fr. *tripe*), enz.

- § 57. De *ui* bestaat uit den klank, dien men hoort in 't Fransche *heure*, nauw verbonden met de korte, doch volkomen *i*, en stemt dus overeen met den klank *eui* in 't Fransche *deuil*. De ouderwetsche schrijfwijze *uy* komt nog maar alleen in eigennamen voor, als *De Ruyter*, *Huydecoper*, enz.

De *ui* is gewoonlijk voortgekomen uit de volkomen *u* (vgl.

§ 24), die zelf weer uit eene oorspr. **u** (spreek uit: *oe*) of **eu** (spreek uit: *ew*) ontstaan was. Soms echter ontstond de *ui* uit **oi**, als in *huik*, *lui*, *sluier*, enz., en soms uit **ei**, als in *buitelen* (voor *beitelen*, naast het verouderde *beeten*, afstijgen), *fornuis* (voor *forneis*, Fr. *fornaise*), *ruin* (voor *rein*, oudtijds *wrene*), *wambuis* (voor *wambeis*), *wuiven* (voor *weiven*, naast *weifelen*), enz.

§ 58. De **ou** en de **au** bestaan uit de nauwe verbinding van de onvolkomen *a* of *o* met de korte, doch volkomen *u* (spreek uit: *oe*). Op 't eind van een woord worden zij steeds gevolgd door eene *w*, die er ook altijd achter staat, wanneer de volgende lettergreep met eenen klinker zou aanvangen; vgl. *dauw*, *trouw*, *kauwen*, *trouwen*, naast *klauteren*, *louter* en *kou* voor *koude*, *zou* en *wou* voor *zoude* en *woude*, enz.

De **ou** is bijna altijd ontstaan òf uit eene **u** vóór eene *w*, zooals in *brouwen*, *rouw*, *trouw*, *wouw* (kiekendief), òf uit **ol** (of **al**) vóór *d* of *t*, zooals in *goud* (Hd. *gold*), *houden* (Hd. *halten*), *hout*, (Hd. *holz*), *koud* (Hd. *kalt*), *kouten* (voor *kalten*, naast (raas)kallen), *mout* (Hd. *malz*), *oud* (Hd. *alt*), *outaar* naast *altaar* en *altaar* (Lt. *altare*), *spouwen* (voor *spouden*, Hd. *spalten*), *stout* (Hd. *stolz*), *vouwen* (voor *vouden*, Hd. *falten*), *woud* (Hd. *wald*), *woude* (Hd. *wollte*), *zoude* (Hd. *sollte*), *zout* (Hd. *salz*), enz.

§ 59. De **aai**, **ooi** en **oei** zijn gevormd door nauwe verbinding van de volkomen klinkers *aa*, *oo* en *oe* met eene korte, doch volkomen *i*. De **aau**, **eeu** en **ie u** zijn gevormd door nauwe verbinding van de volkomen klinkers *aa*, *ee* en *ie* met de korte, doch volkomen *u* (spreek uit *oe*), waarop men in 't schrijven steeds eene *w* laat volgen.

De *w* moge hier overtollig schijnen, doch is eigenlijk zoo goed als overal de oorspronkelijke klank, die eerst later de *u* uit zich ontwikkeld heeft.

V. Medeklinkers.

§ 60. Het Nederlandsch heeft 19 medeklinkers, die men naar de spraakwerktuigen, waarmee zij gevormd worden, verdeelt

in *keelletters* (*gutturales*), *tongletters* (*linguales*) en *lipletters* (*labiales*).

Tot het vormen van *keelletters* bedient men zich van den rug der tong en het zacht verhemelte; tot het vormen van *tongletters* bezigt men de punt der tong en het hard verhemelte; tot het vormen van *lipletters* dienen de onderlip en de boven-tanden of de bovenlip.

De wijze, waarop de medeklinkers (met uitzondering van de *h*, die eenvoudig eene sterke uitademing is) gevormd worden, is drieërlei: 1°. de lucht schuurt door de nauwe opening van twee samengedrukte spraakwerktuigen, 2°. de door twee spraakwerktuigen tegengehouden lucht stroomt bij het openen der mondbuis eensklaps met eenen plof naar buiten, en 3°. de lucht wordt in beweging gebracht door het trillen van één spraakwerktuig. Daarop berust de verdeeling in 1°. *schuringsgeluiden* (of *spirantes*), namelijk *ch*, *g*, *s*, *z*, *f*, *v*, *m*, *n*, 2°. *ontploffingsgeluiden* (of *explosivae*), namelijk *k*, *g* (in *ng*), *t*, *d*, *p*, *b*, *w*, *j*, en 3°. *ratelingsgeluiden*, namelijk *r* en *l*. Bovendien worden *m* en *n* ook nog *neusletters* genoemd, omdat bij het vormen van die klanken de lucht gedeeltelijk door de neusholte stroomt.

§ 61. De *keelletters* zijn: *ch*, *g*, *k*, *g* (in *ng*) en *j*. Vroeger behoorde er ook de *h* toe, die nu eene geheel afzonderlijke plaats inneemt.

De *tongletters* zijn: *t*, *d*, *s*, *z*, *l*, *n*, *r*.

De *lipletters* zijn: *p*, *b*, *f*, *v*, *m*, *w*.

§ 62. Naar hunne spraakkunstige waarde verdeelt men de medeklinkers in 1°. *halfklinkers* (*semivocales*), namelijk *j* en *w*, die nauw verwant zijn met de klinkers *i* en *oe*, 2°. *vloeiende* (*liquidae*), namelijk *l*, *m*, *n*, *r*, 3°. *vaste* (of *stomme*, *mutae*), namelijk de overige twaalf, van welke de *s* en de *z* ook wel *sisklanken* (*sibilantes*) heeten.

§ 63. De *vaste* medeklinkers worden weder verdeeld in *scherpe* (*tenues*) en *zachte* (*mediae*), die zes paren vormen, namelijk *ch* en *g*; *k* en *g* (in *ng*); *t* en *d*; *s* en *z*; *p* en *b*; *f* en *v*.

TABEL.

	Vloeiende.	Vaste.		Half- klinkers.
		Scherpe.	Zachte.	
Keelletters . .	—	ch, k	g, g (in ng)	j
Tongletters. .	l, n, r	t, s	d, z	—
Lipletters. . .	m	p, f	b, v	w

§ 64. Na eenen onvolkomen klinker is de verdubbeling van den medeklinker noodzakelijk, wanneer daarop in een niet samengesteld woord of in hetzelfde lid eener samenstelling een klinker of tweeklank volgt. Dus schrijft men *bessen*, *betten*, *bedden*, *beffen*, *klappei*, *labbei*, *pakkage*, *ligging*, *bestemming*, *vonnis*, *berrie*, *ellende*; daarentegen als samenstellingen *bedilal*, *baloorig*, *katuil*, en wanneer de uitgangen *aard* en *achtig* volgen: *lafaard*, *schrikachtig*. De eenige uitzondering op dezen regel maakt de *ch*, die niet verdubbeld wordt, ofschoon alle enkelvoudige klinkers, die er aan voorafgaan, onvolkomen zijn, behalve in de eigennamen *Rachel* en *Michiel*. Dus schrijft men: *lachen*, *echo*, *lichaam*, *bochel*, *kuchen*.

Oorspronkelijk zijn de dubbele medeklinkers, behalve de *r*, bijna uitsluitend voortgekomen uit gelijkmaking van een enkelen medeklinker met eene daarop volgende *j*; vgl. *liggen* uit *legjen*, *temmen* uit *tamjen*, *vellen* uit *valjen*, enz. Toen de bovengenoemde spelregel begon gevolgd te worden, om het begrip onvolkomen klinker altijd aan dat van gesloten lettergreep te kunnen verbinden, hield men tevens op, de verdubbeling te schrijven, waar deze regel niet van toepassing was, zooals bv. op het eind van een woord, waar het Hoogduitsch de verdubbeling onder zekere voorwaarden na onvolkomen klinkers als regel aannam; vandaar *man*, Hd. *mann*, *glad*, Hd. *glatt*, *bal*, Hd. *ball*, *krom*, Hd. *krumm*, *schip*, Hd. *schiff*. Ook de *ch* van *lachen* is uit *chj* ontstaan. *Lichaam* daarente-

gen is voortgekomen uit *lijk-haam*. *Kuchen* schijnt aan het Hoogd. ontleend, terwijl *echo* aan 't Grieksch ontleend is; maar in de andere woorden, die echt Nederlandsch zijn, is de *ch* vóór *l* verscherpt uit *g*.

§ 65. Na tweeklanken en volkomen of onduidelijke klinkers is de verdubbeling der medeklinkers overbodig. Daarom schrijft men *IJsel*, *Pruisen*, *pausen*, *geeselen*, *bezigen*, *haviken*, *engelen*, *Dokkumer*. Men schrijft daarentegen *notarissen*, *vonnissen* enz., omdat de *i* van de uitgangen *is* en *nis* niet onduidelijk is. Slechts schijnbare uitzondering maakt *ver-glaassel*, waarvan de eerste *s* tot den stam, de tweede *s* tot den uitgang behoort. Ook is het slechts schijnbaar tegen den regel, dat in het imperfectum der zwakke vervoeging twee *d*'s of *t*'s op eenen volkomen klinker volgen, wanneer de stam van het werkwoord op *d* of *t* uitgaat, bv. in *hij besteedde*, *noodde*, *versmaadde*, *haatte*. Natuurlijk heeft de verbogen vorm van het deelwoord slechts ééne *d* of *t*, bv. *goed bestede tijd*, *genooide gasten*, *versmade diensten*, *gehate vijanden*.

§ 66. Op het eind van een woord in of buiten samenstelling klinken alle vaste medeklinkers behalve de *g* in *ng* scherp. Men schrijft echter in strijd met de uitspraak de zachte letter in: *nog*, ter onderscheiding van het ontkenkende *noch*, in *iemand* en *niemand* en in de buigbare woorden, waarvan verbogen vormen, afleidsels of samenstellingen de klanken *b*, *d* of *g* doen hooren, bv. *schub* wegens *schubben*, *pad* wegens *paden*, *aard* wegens *aardig*, *dag* wegens *dagen* en alle woorden op *aard* en *erd*, bv. *grijsaard*, *lieverd*.

Zelfstandige naamwoorden, die door buigingsvorm, afleidsels of samenstellingen den oorspronkelijken zachten medeklinker niet meer verraden, schrijft men met scherpen medeklinker, zooals *snit*, meerv. *snitten* (naast *sne*de), *rit*, meerv. *ritten* (naast *rijden*), *gezant*, meerv. *gezanten* (naast *zenden*), *verwant*, meerv. *verwanten* (naast *wenden*), *vaart*, meerv. *vaarten* (naast *koopvaardij*), *klant*, meerv. *klanten* (naast *klandizie*), *neet*, meerv. *neeten* (klinknagels, vroeger *need*), *lint*, meerv. *linten*

(vroeger *linde*), *bint*, meerv. *binten* (naast *binden*), *bent* (naast *bende*), *schroot* (naast *schroodijzer*), *buskruit*, *rattenkruit* (naast *wormkruid*, *kruidenier*), *boert* (vroeger *boerde*), *riet*, *rieten* (vroeger *ried*). Zoo ook de bijvoeg. naamwoorden *zat* (naast *verzadigen*), *zót* (vroeger *zod*) en de partikels: *met* (naast *mede*, en daarom ook *metgezel*), *omtrent* (vroeger *omtrend*), *voort* (naast *bevorderen*), *want* (vroeger *wand*).

§ 67. In vele woorden is de *d* vóór den uitgang *nis* overgegaan in *t*, en die *t* bleef dan in spreken en schrijven onveranderd, ook al werd er later weer eene *e* tusschen die *t* en *nis* ingevoegd. Vandaar *beeltenis*, *verbintenis*, *ontsteltenis*, *ontstentenis*. Ook vóór de *s* wordt iedere *d* in naamwoorden en werkwoorden niet alleen als *t* uitgesproken, maar ook geschreven, behalve in de woorden *loods*, *gids* en *smidse*, in de woorden op *sel*, als *raadsel*, en in den tweeden naamval enkelvoud van woorden, die op *d* uitgaan, als *des gemoeds*, *des lands*, *veel goeds*.

Men schrijft dus *knots* en *ritselen*, ofschoon die woorden met een oud *knodde* en *rede* (koorts) samenhangen. Ook schrijft men *mits*, ofschoon afgeleid van *mid* (nog in *middag*) naast *midden*.

§ 68. Vóór klinkers of tweeklanken en vóór den halfklinker *w* is in oorspronkelijk Nederlandsche woorden de *z* regelmatig. De *s* komt daar slechts zelden voor en wel altijd in de koppeling *ds* en *ts*, bv. *smidse*, *knotsen*, *bitse*, en verder in *samen* (naast *te zamen*), *sinds*, *sedert*, *soms*, *brasesem*, *wasem*, *deesem*, *geeselen*, *bruisen*, *knarsen*, *morsen*, *schorsen* en een paar andere, en in *zestig* en *zeventig*, die men echter met *z* schrijft. Bij verdubbeling schrijft men altijd *ss*, nooit *zz*.

De voornaamste vreemde woorden, die *s* in plaats van *z* hebben, zijn: *pausen*, *sausen*, *kousen*, *smousen*, *struisen*, *kruisen*, *spiesen*, *kaarsen*, *paarse*, *marsen*, *kersen*, *persen*, *koersen*, *floersen*, *polsen*, *walsen*, *balansen*, *dansen*, *flansen*, *glansen* (als meerv. van *glans*; daarentegen het werkwoord *glanzen* en *glanzig*), *kansen*, *kransen*, *lansen*, *pomeransen*, *schansen*, *schransen*, *transen*, *verkwanselen*, *ranselen*, *verflensen*, *prinsen*, *fronsen*, *sponsen*, *pronselen* (kwanselen),

boomschorsen. Meestal is hier de *s* uit den klank *ts* voortgekomen; zie § 94.

§ 69. In oorspronkelijk Nederlandsche woorden is de *v* als beginletter eener lettergreep regelmatig en vindt men als zoodanig slechts zelden de *f*, zooals in *fonkelen* (naast *vonk*, doch alleen in figuurlijke beteekenis), *fladderen* (naast *vleermuis*), *fluks* (naast *vlug*), *fraai* (naast *vroolijk*) en een paar andere en in *veertig* en *vijftig*, die men echter met *v* schrijft. Bij verdubbeling schrijft men altijd *ff*, nooit *vv*.

In ouden tijd nam *bb* de plaats van de dubbele *v* in, als assimilatie van *vj*; vandaar *bibberen* (naast *beven*), *stribbelen* (naast *streven*), *dribbelen* (naast *drijven*), *kibbelen* (naast *kijven*), *hebben* (naast *hevet*, *heeft*), *webbe* (naast *weven*), *ebbe* (naast *even*), *snebbe* (naast *snavel*), *krabbe* (naast *krevet*, *kreeft*), *drabbe* (naast *drape*, *draf*), *zicabber* (naast *zweven*).

§ 70. Op het eind van eene lettergreep en vóór den medeklinker van eenen buigings- of afleidingsuitgang gaan de *z* en de *v* in spreken en schrijven steeds in de *s* en de *f* over, die dan *onechte s* of *f* genoemd worden. Vandaar *baas* naast *bazen*, *muis* naast *muizen*, *ik blaas*, *hij blaast*, *blaasbalg*, *blaasinstrument* naast *blazen*, en *braaf* naast *brave*, *duif* naast *duiven*, *ik weef*, *hij weeft*, *geweeft*, *weefsel* naast *weven*. De scherpe *s* blijft vóór den uitgang *lijk* ook dan wanneer er tusschen de *s* en dien uitgang eene *e* wordt gevoegd, bv. *vreeselijk*. De scherpe *f* blijft in dat geval niet alleen vóór *lijk*, maar ook vóór den uitgang *nis*, bv. *sterfelijk*, *lafenis*.

Slechts schijnbaar maken *veinzaard* en *grijnzaard* (tegenover *grijnsaard* en *lafaard*) eene uitzondering, omdat zij eigenlijk staan voor *veinzer* en *grijnzer*.

§ 71. De *z* is soms in *r* overgegaan: vandaar *verloor*, *verloren* naast *verliezen*; *vvoor*, *gevroren* naast *vriezen*; *verkoren* naast *verkozen*, *waren* naast *wezen*.

§ 72. Na de *s* wordt de *ch* niet uitgesproken 1°. op het eind van eene lettergreep, bv. in *vleesch*, 2°. vóór eenen buigings- of afleidingsuitgang, bv. in *menschen*, *eischen*, *geëischt*, *inlassching*, *visscherij*. Daarom wordt na onvolkomen

klinkers de *s* verdubbeld in dezelfde gevallen, waarin zij zou verdubbeld worden, indien de *ch* in 't geheel niet geschreven werd, dus: *visch*, *visschen*, *flesch*, *flesschen*.

- § 73. De *ch* wordt na *s* geschreven, maar niet uitgesproken als sluitletter van alle adjectieven, die op eenen sisklank uitgaan, bv. *gansch*, *kindsch*, *valsch*, *slinksch*. Uitgezonderd zijn *paars*, *dras*, *kras*, *dwaars* en *wars*, *bits*, *spits* en *flets*, *los*, *ros* en *gewis*, en natuurlijk de adjectieven met onechte *s*, als *dwaas*, *grijs*, enz.

Daar de *sch* een uitgang is, die dient om adjectieven te vormen, gaan de grondwoorden er natuurlijk niet op uit. Zijn de grondwoorden nu bijwoorden, dan eindigen deze alleen op *s*. Zoo zijn alle adjectieven op *lijksch* (als *dagelijksch*), *lingsch* (als *ruggelingsch*) en *waartsch* (als *voorwaartsch*) afgeleid van bijwoorden op *lijks*, *lings* en *waarts*. Zoo zijn de adjectieven *drommelsch*, *fiks*, *fluksch*, *gindsch*, *linksch*, *slinksch*, *rechtsch*, *onverhoedsch*, *overhoedsch*, *overhandsch*, *ouderwetsch*, *rechtstreeksch*, *schaarsch*, *schotsch*, *schuinsch*, *vergeefs*, afgeleid van bijwoorden op *s*. Zoo rekent men ook, doch te onrechte, dat de adj. *gluipsch*, *krolsch*, *rasch*, *snaaksch*, *slaafs* en *trotsch* zijn afgeleid van de bijwoorden *gluips*, *krols*, *ras*, *slaafs*, *snaaks* en *trots*. Die woorden zijn eigenlijk als bijwoorden gebruikte adjectieven en moesten dus *sch* hebben, evenals *barsch*, *frisch*, *malsch*, *valsch*, enz., die als adjectief en tevens als bijwoord met *sch* geschreven worden.

- § 74. De *ch* wordt na *s* geschreven, maar niet uitgesproken als sluitletter van de volgende substantieven: *asch* (verbrande turf, maar *as* van eenen wagen en als muzieknoot), *bosch* (woud, maar *bos*, bundel), *disch*, *esch* (boom, maar *es*, e-mol in de muziek), *flesch*, *lisch* (plant, maar *lis*, *lus*), *marsch* (tocht, maar *mars* van een schip en van den marskramer), *mensch*, *mosch* (vogel, maar *mos*, plant), *rusch* (riet, maar *Rus*), *stroovisch*, *tasch* (zak, maar *tas*, hoop), *visch*, *kikvorsch* en *vleesch*, doch in 't meervoud onregelmatig *vleezen*, en verder ook naar den vleeze, *vleezig*, *ontvleezen*, deelwoord *ontvleesd*.

De *ch* herkent men uit de verwante Hoogduitsche woorden

asche, busch, esche, flasche, mensch, rusch, strohwisch, tasche, fisch, frosch, fleisch. Disch is het Grieksche *diskos*, *marach* het Fransche *marche*.

- § 75. De **ch** wordt eindelijk na *s* geschreven, maar niet uitgesproken in *Paschen*, *tusschen*, en in de werkwoorden: *blusschen*, *briessen*, *dorschen*, *druischen*, *eischen*, *heerschen*, *hijtschen*, *krijtschen*, *lasschen*, *lesschen*, *ruischen*, *vorschen*, *wasschen* (reinigen, maar *wassen*, groeien), *wenschen* en *wisschen*.

Paschen is het Chaldeeuwse *Pascha*. De *ch* herkent men uit de verwante Hoogduitsche woorden *zwischen*, *dreschen*, *dreuschen*, *heischen* (Eng. *to ask*), *herrschen*, *kreischen*, *laschen* (Eng. *to leash*), *löschen*, *rauschen*, *forschen*, *waschen*, *wünschen*, *wischen*.

- § 76. Vóór den uitgang *lijk* wordt de *g* in sommige woorden als **ch** uitgesproken, doch niet als zoodanig geschreven, bv. in *heuglijk*, *behaaglijk*, *ontzaglijk*, enz., tegenover *degelijk*, *dagelijks*. Daarentegen *hachelijk*, *belachelijk*, met *ch*.

- § 77. Vóór de *t* wordt nooit eene **g** geschreven, maar altijd eene **ch**, behalve in de verbinding *ng* en verder, in strijd met de uitspraak, in *Aagt* (voor *Agatha*), vóór den afleidingsuitgang *te*, indien de grondwoorden op *g* uitgaan, bv. *hoogte*, *menigte*, *gebergte*, *geneugte*, en eindelijk vóór den persoonsuitgang *t* van die werkwoorden, welke in den eersten en derden persoon meervoud van den tegenwoordigen tijd eene *g* laten hooren, als *hij ligt*, *zij klaagt*, *gij moogt*.

De **ch** is vóór de *t* gewoonlijk uit **h** of **g** ontstaan, doch soms uit **k** of **f**. Uit **k** ontstond de **ch** in *dacht* (van *denken*), *docht* (van *dunken*), *zocht* (van *zoeken*), *wrocht* (van *worpen*), *wacht* (naast *waken*), *smachten* (naast *smaken*), *zwichten* (naast *bezwijken*), *hecht* (snoek, uit *heked*), *zucht* in *geelzucht* enz. (naast *ziekte*). Uit **f** ontstond de **ch** in *kocht* (voor *koft* uit *koop*), *verknocht* (voor *verknoft* uit *verknopen*), *gerucht* en *berucht* (voor *geroft*, *beroft* van *roepen*), *gehucht* (naast *hof*), *klucht* (voor *kluft* uit *klieven*), *gracht* (naast *graven*), *nicht* (naast *neef*), *hecht* van een mes (naast *heft*), *achter* en *echter* (naast *af*), *kracht* (Hd. *kraft*), *lucht* (Hd. *luft*), *schacht*

(Hd. *schuft*), *zuchten* (Hd. *seufzen*), *oplichten* (Eng. *to lift*), *zacht* (Eng. *soft*) en het achtervoegsel *achtig* voor *haftig*.

- § 78. De *g* van *ng* gaat in de verwante scherpe, namelijk de *k*, over vóór den verkleiningsuitgang *je*, bv. *koninkje*, *spierinkje* naast *koning*, *spiering*. Evenzoo gaat die *g* over in *k* vóór den uitgang *lijk* (of *elijk*), bv. *koninklijk*, *oorspronkelijk* naast *koning*, *oorsprong*. Eindelijk wordt die *g* nog *k* in eenige op zich zelf staande woorden, als *jonkheer*, *jonkheid*. *jonkman*. *jonkvrouw*, *lankmoedig*, *sprinkhaan*, *koninkrijk* naast *jong*, *lang*, *springen*, *koning*.
- § 79. In woorden, uit vreemde talen overgenomen, komen nog de vreemde medeklinkers *o*, *q* en *x* voor, terwijl in zulke woorden de *ch*, *g* en *j*, benevens de verbindingen *gn*, *ll* en *ph* somtijds eene andere uitspraak hebben dan in echt Nederlandsche woorden.
- § 80. De *o* wordt uitgesproken als de Fransche *o*, dus vóór *e*, *i*, *ij* en *y* als *s*, bv. *cent*, *cipier*, *cijfer*, *Cycloop*, en vóór andere letters als *k*. Men schrijft haar in bastaardwoorden, terwijl zij als *s* of *k* wordt geschreven in die vreemde woorden, welke geheel het karakter van Nederlandsche woorden hebben aangenomen. Vandaar *kanunnik* naast *cánon* (regel) en *canoniek*, *klasse* naast *classicaal*, *konserf* naast *conservatief*, *klerk* naast *clericaal*, *sekuur* naast *securiteit*, *traktaatje* naast *tracteeren*, *penseel* naast *pincet*.
- § 81. Sommige vreemde woorden worden alleen als Nederlandsch beschouwd, wanneer zij hunne beteekenis gewijzigd hebben. Daarom onderscheidt men in de spelling *dokter* (geneesheer) van *doctor* (als titel), *komedie* (schouwburg) van *comédie* (blijspel), *kommies* (bij de belasting) van *commies* (aan een ministerie), *kritiek* (hachelijk) van *critiek* (beoordeeling), *lokaal* (vertrek) van *locaal* (plaatselijk), *spektakel* (rumoer) van *spectakel* (schouwspel), enz.
- § 82. De *q* wordt steeds door eene *u* gevolgd en daarmee in Fransche woorden als *k* uitgesproken, bv. in *quadrilleeren*, in Latijnsche als *kw*, bv. in *quadraat*. De *x* wordt steeds uitgesproken als *ks*; doch hebben de woorden een echt

Nederlandsch karakter aangenomen, dan schrijft men **kw** voor **qu**, bv. in *kwartaal*, *kwartier* naast *quartet*, en zoo ook **ks** voor **x**, bv. in *fiks* naast *fixeeren*.

- § 83. In vreemde woorden duidt de **ch** dikwijls de klankverbinding **sj** aan, zooals bv. in *chocolade*; doch in vreemde woorden, die een echt Nederlandsch karakter hebben aangenomen, schrijft men daarvoor **sj**, zooals in *sjaal* (Eng. *shawl*) en *sjees* (Fr. *chaise*). In sommige vreemde woorden wordt de klankverbinding **sj** door **sch** voorgesteld, bv. in *schako*, *schacheren*. In andere woorden heeft de **g** ongeveer de uitspraak der klankverbinding **zj**, die wij in *zjeu* (vleeschnat) hooren, bv. in den uitgang *age*, in *vrijage*, enz. en verder in *horloge*, *genie*, *logement*, enz. Ook de **j** heeft dien klank in *dejeuneeren*, enz.

De *sj* en *zj*, die in onze taal alleen in vreemde woorden voorkomen, zijn in andere talen zeer gewoon, worden daar vaak door een enkelvoudig letterteeken aangeduid en heeten dan de scherpe en de zachte *verhemelteletter* (*palatalis*). Soms klonken zij als *tsj* en *dzj*. Vandaar dat zij bij ons in *ts* en *ds* konden overgaan, zooals in *koets* (Fr. *couche*), *toets* (Fr. *touche*), *loods* (Fr. *loge*).

- § 84. Soms wordt door **gn** de klankverbinding **nj** aangeduid, als in *lorgnet*, en door **ll** de verbinding **lj**, zooals in *quadrilleeren*; doch hebben de woorden een echt Nederlandsch karakter aangenomen, dan schrijft men **nj** en **lj**, zooals in *karpnje* (Fr. *carogne*), *kanalje*, *biljart*, *biljet*, *postiljon*, *vermiljoen*, enz.
- § 85. De **ph** stelt den klank **f** voor in Grieksche woorden, die in 't Latijn met *ph* werden geschreven en bij ons dat samengesteld letterteeken behielden, behalve op 't eind van een woord, zooals in *photograaf*, *apocrief*, *philosoof*, en daarom ook *photografen*, *apocriefe*, *philosofen*, maar *photographie*, *philosopheeren*. Men lette vooral op *telegraaf* naast *telegraphie*, *telegraphisch*, *telegraphieeren* en daarnaast *telegrafist*.

VI. Grammaticische Figuren.

§ 86. *Grammaticische figuren* noemt men de vormveranderingen, die eenige woorden buiten vervoeging of verbuiging hebben ondergaan door aanwinst of verlies van eenen letterklank of door samensmelting of omzetting van letters.

§ 87. De toevoeging vóór aan een woord heet *voorvoeging* (*próthesis*), bv. van *l* in *lommer*, d. i. *l'ombre*, en van *n* in *nevens*, *nijver* en *naarstig* (voor *nernstig*), in verband tot *even*, *ijver*, *ernst*. De *n* is hier het overblijfsel van het oude voorzetsel *en*, dat *in* (of *met*) beteekende.

Soms is de *h*, die in dialect zoo dikwijls voorgevoegd wordt, ook in de schrijftaal vóór sommige woorden gekomen, als bij *herinneren*, *hekel* (in: eenen hekel hebben, vgl. *akelig*) en *van haver tot gort*, vroeger: *van haver tot haver*, nog vroeger *van avere te avere*, d. i. van zoon op zoon. Door voorvoeging van het Arabische lidwoord *al* (of *el*) ontstonden woorden, als *alchimie*, *alcohol*, *algebra*, *alkoof*, *alkoran*, *elixir*.

§ 88. De weglating vóór aan een woord heet *afwerping* (*aphaeresis*), bv. bij *er* voor *der* (of *daar*), *'k* voor *ik*, *'t* voor *het*. Vandaar ook *arreslede* naast *narreslede*, *azuur* naast *lazuur* en *abberdaan* naast *labberdaan*, d. i. zoutevisch uit den Labourd in Zuid-Frankrijk.

De *n* viel weg bij *aak* (voor *naak*, Hd. *nache*), *adder* (voor *nadder*, Hd. *natter*), *okkernoot* (voor *nokkernoot*, Mlt. *nucarius*), *aveelzaad* (raapzaad, voor *naveelzaad*; vgl. Lt. *napus*). De *a* viel weg bij *muts* voor *amutse*, *sperge* voor *asperge*, *pul* voor *apul* (Lt. *ampulla*, vat). De *h*, die oudtijds, toen zij nog als keelletter werd uitgesproken, aan 't begin van vele woorden vóór *l*, *n*, *r* en *w* voorkwam, is reeds vroeg overal weggevallen. Zoo was *laden* vroeger *hladen*, *nap* was *hnap*, *ring* was *kring*, *wat* was *hwat*, enz.

§ 89. De toevoeging aan 't eind van een woord heet *achtervoeging* (*paragóge*), bv. van *d* bij *iemand*, *niemand* naast *man*, bij *arend* naast *Arnhem* (vgl. *adelaar*) en van *t* bij *burcht* naast *schouwborg* (vgl. *bürger*, *burgwal*), bij *placht*

voor *plag* van *plegen*, bij *stipt* voor *stip*, bij *borst* (knaap, Hd. *bursche*) voor *bors*, afkorting van *borsgezel*, d. i. *beursgezel*, enz. Eene *n* is achtergevoegd bij *schoen* (Hd. *schuh*, vgl. *schoeien*) en *toen* (vroeger *doe*).

Achter *mijnen*, *zijnen*, *onzen*, *uwen*, *haren* en *hunnen* is ook eene *t* gevoegd in: *te mijnent*, *te uwent*, enz., d. i. *te mijnen huize*, *te uwen huize*; en in *mijnentweege(n)*, *onzenthalve(n)*, enz. datief pluralis, waarin *half* nog de oude betekenis van *zijde* heeft (vgl. *behalve* met *bezijden*).

- § 90. Het weglaten aan 't eind van een woord heet *afkapping* (*apócope*), bv. van de *t* in *vergif* naast *vergift*, in *is* voor *ist*, en in den tweeden persoon van ieder werkwoord als het voornaamwoord *je* er achter staat, bv. *heb je*, *ga je*, *kom je*. De toonlooze *e* viel weg bij *als* voor *alse*, 't zelfde als *alzo*, en tallooze malen bij verbuigings- en vervoegingsuitgangen. Men zegt namelijk *krib* voor *kribbe*, *asch* voor *assche*, *bed* voor *bedde*, *hart* voor *harte*, *heer* voor *heere*, *ik neem* voor *neme*, *ik meen* voor *meene*, *ik dacht* voor *dachte*, enz., enz.

Alle zelfst. naamwoorden der zwakke verbuiging gingen oudtijds in den eersten naamval enkelvoud op *e* uit; evenzoo iedere eerste persoon enkelvoud van den tegenwoordigen tijd aantoonende wijs, en iedere tweede persoon enkelvoud van de gebiedende-wijs der zwakke werkwoorden.

- § 91. Maakt een medeklinker eenen volgenden of voorafgaanden geheel of gedeeltelijk aan zich gelijk, dan heet dat *gelijkmaking* (*assimilatie*), bv. *korrel* voor *kornel* (naast *koorn*), *niettemin* (voor *niet de min*), *uitentreuren* (voor *uit den treuren*), *balling* (voor *banling*), *Grolle* (voor *Groenloo*), *misschien*, vroeger *masschien* (voor *magschien*, d. i. het mag (kan) geschieden).

De gelijkmaking kan gedeeltelijk zijn, zooals in *wandaad* voor *wamdaad*, *Vlaanderen* voor *Vlaamderen* (vgl. *Vlaming*), waar door invloed van de tongletter *d* de vloeiende lipletter *m* in de vloeiende tongletter *n* overging. Wederkeerige gelijkmaking is bv. overgang van *dj* tot *tt*, van *gj* tot *kk*, van *vj* en *wj* tot *bb*, bv. *betten* voor *badjen* (naast *baden*), *bukken*

voor *bugjen* (naast *buigen*), *kibbelen* voor *kivjelen* (naast *kijven*), *krabben* voor *krawjen* (naast *krauwen*). Maakt de voorafgaande medeklinker den volgenden aan zich gelijk, dan heet dat *progressieve* assimilatie, bv. in *klimmen* voor *klimben*, *om*, *omme* voor *ombe*, *penning* voor *pending* (vgl. *pand*), *en*, *enne* voor *ende*, *el*, *elleboog* voor *elne*. Maakt de volgende medeklinker den voorafgaanden aan zich gelijk, dan heet dat *regressieve* assimilatie, bv. *rillen* voor *ridlen* (van 't oude *rede*, koorts), *as* (Hd. *achs*), *bus* (Hd. *büchse*), *das* (Hd. *dachs*), *dissel* (Hd. *deichsel*), *os* (Hd. *ochs*), *vas* (Hd. *flachs*), *vos* (Hd. *fuchs*), *was* (Hd. *wachs*), *wassen* (groeien Hd. *wachsen*), *wissel* (Hd. *wechsel*), *zes* (Hd. *sechs*).

§ 92. Het weglaten in het midden van een woord heet *uitstooting* (*syncope*), als het is: weglating van eenen medeklinker of weglating van eenen klinker tusschen twee medeklinkers. Voorbeelden van het eerste zijn: *Fransch* voor *Franksch*, *koomenij* voor *koopmannij*, *boogaard* voor *boomgaard*, *kost* voor *konst*, bijvorm van *konde*, *Muiden* voor *Munden*, d. i. *Monden* (vgl. *IJselmuiden* en *IJselmonde*). Voorbeelden van het tweede zijn *blusschen* voor *belesschen*, *vreten* voor *vereten*, *pruik*, Fr. *perruque*, *krant* voor *courant*, *kraal* voor *koraal*, *krent* voor *korint*, d. i. *Corinthische druif*.

Vele *d*'s zijn uitgestooten, bv. in *blaar* voor *blader* (Hd. *blatter*), *bleu* naast *bloede*, *graag* voor *gradeg* (hongerig), *keu* (van 't biljart, voor *keude* naast *kodde*, stok), *paarlemoer* (voor *paarlemoeder*), *vleermuis* (Hd. *fledermaus*), *vlier* (Hd. *flieder*). Zoo ook *verk* en *Dirk* voor *vederik*, *Diederik*. Zie verder § 32 en 41. Vele *h*'s zijn uitgestooten, maar nog te herkennen aan bijvormen met *g*: *veem*, *veete* naast *veeg*, *slaan* naast *sloeg*, *zien* naast *zag*, *tien* naast *(vijf)tig*, *dijen* (groeien) naast *degelijk*, *gedegen* (metaal). Vaak is de *e* van de voorvoegsels *ge* en *be* uitgestooten, als bij *glimp* voor *gelimp*, *gluipen* voor *geluipen*, *gluren* voor *geluren*, *blijven* voor *belijven*, *blok* voor *belok* (vgl. *beluiken*, *omsluiten*).

§ 93. Het weglaten van eenen klinker vóór een anderen klinker heet *uittaling* (*elisie*), bv. in *binnen*, *boven*, *buiten*, *bang* voor *be-innen*, *be-oven* (vgl. *over*), *be-uiten*, *be-ang* (vgl.

angst), *tevens* voor *te-even(s)*, *telkens* voor *te elken(s)*. Hetzelfde gebeurt in *thuis*, *thans* en *althans* voor *te huis*, *te hands*, *al te hands*, waar in de uitspraak ook nog de *h* wordt weggelaten. *Nochtans* daarentegen is verscherpt uit *nochdans* (Hd. *dennoch*), en heeft dus nooit eene *h* gehad.

Men noemt het ook *elisie*, wanneer in poëzie ter voorkoming van den hiaat eene toonlooze *e* wordt uitgelaten vóór den klinker, waarmee het volgende woord begint, bv. *liefd' en trouw*, *aard' en hemel*.

- § 94. Vereenigen twee klinkers of medeklinkers zich tot één enkelvoudigen klank, dan heet dat *samensmelting* (*synaloephe*). Dat gebeurt wanneer tusschen twee klinkers een medeklinker is uitgestooten, als bij *elkaar* uit *elkaër* (voor *elkander*) en wanneer tusschen twee medeklinkers een klinker is uitgestooten, bv. bij *ter* en *ten* voor *te der* en *te den* en bij *samen* voor *te zamen*; vandaar *samenkomen*, *samenstelling* naast *gezamenlijk*, *inzamelen*, *verzamelen*, enz. Zoo ontstond ook door samensmelting van *ds* tot *s*: *wilens* en *wetens* uit *willends* en *wetends*, *volgens* uit *volgends*, enz.

Zoo is ook de *s* van *'s morgens*, *'s avonds* ontstaan uit *des* na uitstooting der *e* en verscherping der *d* vóór *s*: *tsmorgens* werd alzoo *'s morgens*. Andere voorbeelden van samensmelting der *ts* of *tz* tot *s* zijn: *sedert*, *sinds*, *schorsen* (vgl. *opschorten*), *best* (voor *betst*, vgl. *beter*), *lest* (vgl. *laatst*), *versieren* (Hd. *ziere*), *versagen* (Hd. *zagen*), *sidderen* (Hd. *zittern*), *grens* (Hd. *grenze*), *krans* (Hd. *kranze*), *schans* (Hd. *schanze*), *walsen* (Hd. *walzen*), enz. De *w* smolt met een volgenden klinker samen in *zoel* voor *zwoel*, *zoet* voor *zwoet* (Eng. *sweet*), *suffen* voor *sweffen* (vgl. *zweven*), *zuster* voor *zvester* (Hd. *schwester*), *dol* voor *dul* naast *dwalen*, enz.

- § 95. Het inlasschen midden in een woord heet *invoeging* (*epenthesis*). De *d* is ingevoegd in *wijden* (vgl. *wijwater*), *partijdig* voor *partijig*, *daalder* (Hd. *thaler*, Eng. *dollar*), *diender*, *bestuurder*, *zwaardder*; *zindelijk*, niet te verwarren met *zinnelijk*, enz. De *s* is na keelletters ingevoegd vóór den uitgang *ke* of *ken*, bv. *jaksken*, *vlagsken*, *jongsken*. Evenzoo voor de welluidendheid is bij samenstellingen eene

n ingevoegd tusschen twee klinkers of eenen klinker en eene *h*, bv. *ganzenei*, *eikenhout*; doch gaat het eerste woord ook buiten samenstelling op *e* uit, dan heeft de invoeging niet plaats, bv. *bodeumbt*, *vredehandel*, *medearbeider*, enz. Soms wordt eene *e* ingevoegd vóór de uitgangen *ling*, *lijk*, *loos* en *nis*. Men verwarre *zinloos* (zinledig) niet met *zinneloos* (gek), noch *werkloos* (zonder werk) met *werke-loos* (zonder te werken).

De *d* is na den *i*-klank vóór den uitgang (*e*)ⁿ nog ingelascht in *geschieden*, *spieden*, *vlieden*, *kastijden*, *belijden*, *bevrijden*. Na *l*, *n* of *r* en voor (*e*)*r* werd de *d* ingelascht in *elders*, *helder*, *kelder*, *selderij*, *kolder*, *zolder*, *beenderen*, *boender*, *bunder*, *donder*, *dragonder*, *gaanderij*, *vaandrig*, *spaanders*, *hoenders*, bij de meeste persoonsnamen, afgeleid van werkwoorden, wier stam op *r* uitgaat en bij de comparatieven van alle adjectieven op *r*. Inlassching van andere medeklinkers, schoon zeldzamer, komt toch ook dikwijls voor, bv. *korporaal* (Fr. *caporal*), *komfoor* (Fr. *chauffoir*), *plaveien* (Fr. *paver*), *pleisteren* (Fr. *patre* voor *paistre*), *bluffen* (voor *buffen*, slagen maken), *stroop* (Fr. *sirope*), *scheidsman*, *kindsheid* (het kind zijn, wèl te onderscheiden van *kindschheid*, het suf zijn door ouderdom), enz. enz. Het verdeelen van eene lettergreep in tweeën door het inlasschen eener toonlooze *e* tusschen twee medeklinkers heet *diaeresis*, bv. *parel* naast *paarl*, *merel* naast *meerl*, *lantaren* naast *lantaarn*, *horen* naast *hoorn*, *doren* naast *doorn*, *koren* naast *koorn*, *voren* naast *voorn*.

§ 96. Klankverspringing heet *omzetting* (*metáthesis*). Zij heeft vooral met *r* plaats, bv. in *barnen*, *barnsteen* (naast *branden*), *derde*, *dertien* (naast *drie*), *gort* (naast *grut*), *kerstmis* (naast *Christus*), *pers* (naast *pressen*), *versch* (naast *frisch*), *vorst* (naast *vriezen*).

Andere voorbeelden zijn: *borst* (Hd. *brust*), *bord* (Hd. *brett*), *dorschen* (Hd. *dreschen*), *kikvorsch* (Hd. *frosch*), *godsvrucht* (Hd. *furcht*), *nooddruft* (Hd. *notdurft*), *wrat* (Hd. *warze*), *Sprokkelmaand* (oudtijds *Sporkelmaand*), *torsen* (oudtijds *trossen*, d. i. den *tros*, de bagage oppakken, vgl. ons *wegdrossen*). Omzetting van *l* vindt men in *naald* (Hd. *nadel*), en verwisseling van twee letters in *kabeljauw* voor *bakeljauw*.

TWEEDE DEEL.

LEER DER REDEDEELEN.

- § 97. De woorden worden naar hunnen vorm en hunne betekenis verdeeld in tien soorten of *rededeelen*, waarvan er zes veranderlijk zijn, d. i. bepaalde *buigingsuitgangen* achter den stam kunnen aannemen om hunne onderlinge betrekking in den zin uit te drukken.
98. De zes veranderlijke rededeelen zijn: het zelfstandig naamwoord (*substantief*), het bijvoeglijk naamwoord (*adjectief*), het voornaamwoord (*pronomen*), het telwoord (*numerale*), het lidwoord (*artikel*) en het werkwoord (*verbum*). De vier onveranderlijke rededeelen, die ook *partikels* heeten, zijn: het bijwoord (*adverbium*), het voorzetsel (*praepositie*), het voegwoord (*conjunctie*), en het tusschenwerpsel (*interjectie*).

I. Het Zelfstandig naamwoord.

A. BETEEKENIS DER ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

- § 99. Het zelfstandig naamwoord (*substantief*) is de naam eener zelfstandigheid.
- § 100. De substantieven worden onderscheiden in *gemeen* zelfstandige naamwoorden, zooals *mensch, hond, huis, draak, deugd*, en in *eigennamen*, zooals *Jan, Groningen, Nederland*.
Gemeen zelfstandig naamwoord is de naam van iedere zelfstandigheid, van welke men wil te kennen geven, dat zij met andere zelfstandigheden tot dezelfde soort behoort, en dus is ieder gemeen zelfstandig naamwoord, met uitzondering van

eene enkele klasse van woorden, *voorwerpsnaam* (d. i. mensch-, dier- of zaaknaam) en *soortnaam* tegelijk. *Eigennaam* is de naam van iedere zelfstandigheid, van welke men niet wil aanduiden, of zij al of niet tot eenige soort van zelfstandigheden behoort.

§ 101. In het schrift onderscheidt men de eigennamen van de gemeen zelfstandige naamwoorden door ze met eene hoofdletter te doen aanvangen. Bij eigennamen, die uit meer woorden bestaan, wordt ieder van deze met eene hoofdletter geschreven, bv. *Jan Steen*, *Petrus Paulus Rubens*, *Noord-Holland*, *De Ruiters*, *Van Lennep*, *Den Haag*, behalve wanneer het middelste van drie woorden, waaruit een eigennaam bestaat, een lidwoord of voorzetsel is; bv. *Van der Aa*, *Van den Berg*, *Katwijk aan Zee*, of wanneer het eerste woord eene 's is, bv. 's-*Gravenhage*.

§ 102. Sommige substantieven noemt men *verzamelnamen*, zooals *volk*, *leger*, *gemeente*; andere heeten *stofnamen*, zooals *zilver*, *graniët*, *damast*, *zand*.

Alleen dan is de naam van eene verzameling van zelfstandigheden een *verzamelnaam*, wanneer men daarmee in de eerste plaats de gedachte aan eene verzameling wil opwekken. Iedere verzamelnaam is tevens soortnaam, behalve de namen van volken, die tevens eigennamen zijn. *Stofnamen* kunnen alleen bij uitzondering als soortnamen voorkomen, omdat zij gewoonlijk een onbepaald gedeelte van zekere stof aanduiden.

§ 103. Eene, door een substantief genoemde, zelfstandigheid kan op zich zelf voor de zinnen waarneembaar zijn, zooals *mensch*, *hond*, *huis*, of als op zich zelf waarneembaar gedacht worden, zooals *duivel*, *draak*, *nectar*. Zulk een substantief heet *concreet*. Eene zelfstandigheid kan ook eene eigenschap, eene werking of een begrip zijn, afgescheiden van de concrete substantieven (d. i. in het afgetrokkene) gedacht, zonder ooit zelfstandig te bestaan, bv. *goedheid*, *deugd*, *loop*, *wandeling*. Zulk een substantief heet *abstract*.

De grens tusschen concrete en abstracte substantieven is niet nauwkeurig te trekken, omdat men soms meent zelf-

standigheden als op zich zelf met de zinnen waarneembaar zich te kunnen denken, terwijl zij inderdaad niet afgescheiden van concrete zelfstandigheden voorkomen, noch kunnen voorkomen. Dat is bv. het geval met de tijdsbepalingen en natuurverschijnselen, als *dag*, *uur*, *storm*, *donder*, die eigenlijk tot de abstracte substantieven behooren, maar toch dikwijls tot de concrete worden gerekend. Verder zijn ook de begrippen *soort* en *stof* abstracte begrippen, maar toch noemt men de *soortnamen* concreet, wanneer het concrete zelfstandigheden zijn, die tot de soort behooren, en noemt men de *stofnamen* concreet, wanneer er een gedeelte van eenige stof onder verstaan wordt.

§ 104. Een substantief kan meestal, na achtervoeging van den buigingsuitgang *s* of *en*, dienen om verschillende zelfstandigheden van dezelfde soort te noemen. Dan zegt men, dat het in het *meervoud* (*pluralis*) staat, terwijl een substantief, dat slechts ééne zelfstandigheid noemt, in het *enkelvoud* (*singularis*) voorkomt.

§ 105. Eenige substantieven komen alleen in het enkelvoud, andere alleen in het meervoud voor. Soms hangt dat eenvoudig van het gebruik af, doch meestal is de beteekenis er de oorzaak van.

Het gebruik ontzegt bv. het meervoud aan *bod*, *gelaat* en enkele andere woorden.

§ 106. Alleen in het enkelvoud staan natuurlijk de *eigennamen*, omdat zij oorspronkelijk slechts aan ééne zelfstandigheid toekomen. Hebben echter eenige zelfstandigheden denzelfden eigenaam met elkaar gemeen, dan kan zulk een eigenaam ook in het meervoud voorkomen: zoals *de Bourbons*, *de beide Katwijken*. Ook kunnen eigennamen in het meervoud gebruikt worden, om in figuurlijken zin personen aan te duiden, die ééne of meer kenmerkende eigenschappen gemeen hebben met eenen persoon, aan wien de eigenaam oorspronkelijk uitsluitend toekwam. Zoo beteekent bv. de *Cicero's* de groote redenaars, omdat *Cicero* een groot redenaar was. Zoo duidt men door de *Caesars* de alleenheerschers aan, omdat *Caesar*

een alleenheerscher was. Ook volksnamen, als *Franschen*, *Engelschen*, enz., zijn om die reden eigennamen in het meervoud.

Zulke eigennamen zijn dan alleen in oorsprong eigennamen, maar in beteekenis zijn zij soortnamen en daardoor gemeen zelfstandige naamwoorden geworden. Vandaar dat zij geheel en al tot gemeen zelfstandige naamwoorden kunnen overgaan, als de oorsprong in vergetelheid is geraakt. Zoo is bv. *de keizers* en *de Caesars* oorspr. geheel hetzelfde. Niet zelden zijn ook eigennamen van personen, naar wie het een of ander genoemd werd, hetzij omdat zij het vervaardigden of verkochten, hetzij om eene andere reden, tot gemeen zelfstandige naamwoorden geworden, waardoor zij dus in het meervoud konden voorkomen, bv. *silhouette* (schaduwportret, naar eenen minister onder Lodewijk XV), *almaviva* (wijde mantel, naar den graaf in de *Barbier de Séville* van Beaumarchais), *voltaire* (gemakstoel, naar den Franschen dichter), *atlas* (kaartenboek, naar den mythologischen reus), vooral ook plantnamen, als *Hortensia*, enz. 't Zelfde gebeurt ook niet zelden met verkleinwoordjes van eigennamen: *stikjes* zijn chocolaadjes van Casper Flick, een *boonekampje* is elixir van Boonekamp, een gouden *Willempje* is een goudstuk met het beeld van koning Willem, enz. De mode schept die woorden voortdurend, maar slechts enkele hebben een lang leven.

§ 107. Alleen in het enkelvoud komen de *stofnamen* voor, als *goud*; *zout*, *wijn*, *glas*, enz.; maar wanneer zij dienen om de stofsoorten of voorwerpen uit die stof bestaande te noemen, kunnen zij in het meervoud voorkomen, bv. *zouten* (zoutsoorten), *wijnen* (wijnsoorten), *glazen* (voorwerpen van glas).

§ 108. Alleen in het enkelvoud komen de *verzamelnamen* voor, als zij eene onbegrensde hoeveelheid aanduiden, bv. *vee*, *geld*, enz.; maar heeft de verzameling, die zij noemen, een bepaalden omvang, dan kunnen zij ook in het meervoud voorkomen, bv. *volken*, *benden*, *gelden* (geldsommen). Andere woorden worden juist verzamelnamen, omdat zij alleen in het meervoud voorkomen, zooals *ouders*, *gelie-*

ven, lieden, inkomsten, kosten, hersens, ingewanden, mazelen, pokken, enz., welke men bij voorkeur in menigte of samenverbonden denkt. Vandaar ook, dat de namen van eilandengroepen, als *de Cycladen, de Balearen, de Antillen* en eenige namen van bergketens, als *de Pyreneeën, de Karpathen, de Apennijnen, de Ardennen*, alleen in het meervoud voorkomen.

- § 109. Alleen in het enkelvoud komen de namen van *abstracte zelfstandigheden* voor, wanneer zij een algemeen begrip aanduiden, zooals *deugd, schoonheid, verdriet*. Maar zij vormen een meervoud, als zij eene verscheidenheid dier begrippen aanduiden: *deugden, angsten, gunsten, voorvallen*.

Aan eenige dezer abstracte woorden ontzegt het gebruik het meervoud, zoodat men zich van een verwant woord moet bedienen om het meervoud uit te drukken, bv. *gedrag*, meerv. *gedragingen*; *bedrog*, meerv. *bedriegerijen*; *leer*, meerv. *leeringen, leerstellingen, leerstukken*; *twijfel*, meerv. *twijfelingen*; *doel*, meerv. *doeleinden*; *zegen*, meerv. *zegeningen*. Voor 't meervoud van *kennis* gebruikt men *kundigheden*, omdat *kennissen* uitsluitend de beteekenis van *bekenden* heeft.

- § 110. Alleen in het enkelvoud gebruikt men na hoofdgetallen de namen van *munten, maten en gewichten*, wanneer ze abstracte begrippen zijn. die eene bepaalde waarde, maat of hoeveelheid te kennen geven, bv. *twee of drie boek of riem (papier), vier gros (pennen), vijf kop (aardappelen), zes vat (bier), zeven pond (suiker), acht el (laken), negen paar (kousen), tien gulden, stuiver, enz.*; doch in plaats van *cent* zegt men in dat geval *cents*. Bedoelt men echter afzonderlijke hoeveelheden of muntstukken, dan gebruikt men het meervoud. *Vier ponden suiker* beteekent: vier zakjes suiker, die ieder een pond wegen; *tien guldens* beteekent: tien guldenstukken; *tien centen* beteekent: tien stukken van ééne cent.

B GESLACHT DER ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

- § 111. Men onderscheidt bij de substantieven drie geslachten: het mannelijk (*genus masculinum*), vrouwelijk (*femininum*)

en onzijdig (*neutrum*), herkenbaar aan de buigingsvormen der bepalende woorden.

- § 112. De geslachtsonderscheiding der woorden berust ten deele op de beteekenis, ten deele op den vorm, ten deele op het gebruik. Bij persoons- en diernamen is het spraak-kunstig meestal gelijk aan het natuurlijk geslacht. Bij zaaknamen hangt het geslacht gewoonlijk van den vorm of het gebruik af.
- § 113. Alle namen van manspersonen zijn mannelijk, van vrouws- personen vrouwelijk, maar zij nemen soms het onzijdig geslacht aan, om minachting te kennen te geven. Zoo zegt men soms: *dat heer, het mensch*, en altijd: *het vrouwmensch, het onmensch, het manspersoon, het vrouws- persoon*. Daar *wijf* van oudsher onzijdig was, wordt het dientengevolge tegenwoordig meestal in ongunstigen zin gebruikt.
- § 114. Sommige namen van vrouwen zijn van mansnamen afgeleid, bv. *koningin van koning, zangeres van zanger, herbergierster van herbergier*. Omgekeerd komt *weduwnaar* van *weduwe*. Andere zijn zonder verschil van vorm mannelijk of vrouwelijk, naarmate zij mannelijke of vrouwelijke personen aanduiden, en heeten daarom *gemeenslachtig (generis communis)*, bv. *bode, getuige, lidmaat, gids, erfgenaam, kameraad*, benevens de meeste afleidsels op *ling* en samenstellingen met *genoot* (of *noot*), bv. *vreemde- deling, dorpeling, echtgenoot, speelnoot, vennoot*. De laatste kunnen ook, om 't vrouwelijk geslacht meer bepaald aan te duiden, eene toonlooze *e* aannemen, als *echtgenoote, speelnootte, vreemdelinge*.
- § 115. Worden samengestelde voorwerpsnamen gebruikt om personen te noemen, die zich kenmerken door het bezit van het door den naam aangeduide voorwerp, dan nemen zij het natuurlijk geslacht aan. Zoo zijn *domkop, langtong, lekkerbek, roodhuid, spitsneus, spitskin, zwartkop, zwart- oog*, enz. *gemeenslachtig*. Mannelijk zijn *blauwbaard, blauwjass, druilloor, roodbaard, zwartrok* enz. Vrouwelijk zijn *blauwkous* en *malloot*, d. i. *malhoofd*. Zoo wordt het

vrouwelijke *wacht* met de samenstellingen mannelijk, als het den wakenden persoon beteekent, en wordt het vrouwelijke *pruik* mannelijk als persoonsnaam, enz.

- § 116. Bij verpersoonlijking veranderen voorwerps- of begripsnamen in poëzie soms van geslacht. Het mannelijke *nacht* wordt bv. soms vrouwelijk gebruikt. Vooral gebeurt dat bij namen van landen of steden, die anders onzijdig zijn, behalve die namen van landstreken, welke altijd met het lidwoord verbonden voorkomen. Daarom zijn bv. *Rotterdam* en *Frankrijk* onzijdig, en zegt men: *het welvarende Rotterdam, het fijnbeschuaafde Frankrijk*; doch *De Betuwe, De Krim, De Peloponnesus*. Daarentegen bij persoonsverbeelding: „*Frankrijk is altijd trotsch geweest op hare zonen.*“
- § 117. Sommige dieren hebben een afzonderlijken naam voor het mannetje en voor het wijfje, namelijk: *hengst* en *merrie*, *stier* (of *bul*) en *koe*, *reu* (of *rekel*) en *teef*, *ram* en *ooi*, *bok* en *geit*, *beer* en *zeug*, *hertebok* en *hinde* (of *koe*), *reu* (of *rekel*) en *moer* (bij de vossen), *rammelaar* en *voedster*, *woerd* en *eend*, *hommer* (of *milter*) en *kuiter*, *darre* en *koningin* (bij de bijen). Soms is de naam van het wijfje afgeleid van dien van het mannetje, als *hen* van *haan*, *leeuw* van *leeuw*, en zoo ook: *tijgerin*, *wolvin*, *berin*, *apin*, *ezelin*, *pauwin*; omgekeerd *kater* van *kat*, *doffer* van *duif*, *ganzerik* van *gans*.
- Verlangt men van deze dieren niet uitdrukkelijk het natuurlijk geslacht te vermelden, dan gebruikt men den soortnaam, die beide geslachten omvat. Voor sommige is dat een afzonderlijk woord, zooals de mannelijke *hond* en *vos*, het vrouwelijke *bij*, en de onzijdige *paard* of *ros*, *rund*, *schaap*, *zwijn* of *varken*, *hert*, *konijn* en *hoen*. Voor enkele, namelijk *kat*, *gans*, *eend* en *duif*, gebruikt men dan het vrouwelijke woord, maar voor de andere de mannelijke.
- § 118. De andere diernamen heeten *zelfslachtige* (*epicoena*), d. i. de een is mannelijk, de andere vrouwelijk, een derde onzijdig. Wil men echter bepaald het natuurlijk geslacht doen uitkomen, dan bedient men zich van samenstellin-

gen met *mannelijes* en *wijffjes*, bv. *mannelijes-olifant*, *wijffjes-olifant*, *mannelijes-musch*, *wijffjes-musch*, maar deze behouden het geslacht van het enkelvoudig woord.

Vaak wordt als regel opgegeven, dat de namen van groo-tere en sterkere dieren meestal mannelijk, die van kleinere en zwakkere meestal vrouwelijk zijn; doch — afgezien van de vele uitzonderingen op dien regel — loopt men bij de toepassing er van nog groot gevaar van vergissing, omdat groot en klein, sterk en zwak betrekkelijke begrippen zijn.

- § 119. Alle *verkleinwoordjes*, ook die van persoons- en diernamen, zijn onzijdig. Bestaat er voor de jongen van dieren een afzonderlijk woord, dan is ook dat onzijdig, namelijk *veulen*, *kalf*, *welp*, *lam*, *kuiken*. en zoo ook *kind*. Uitzonderd zijn de vrouwelijke *bigge* en *vaars*, en de gemeenslachtige *hokkeling* en *pink*.
- § 120. De *stofnamen* zijn vrouwelijk of onzijdig. De voornaamste uitzonderingen zijn de mannelijke: *wijn*, *azijn*, *most*, *mostaard*, *inkt*, *room*, *honing*, *hars*. Daarom zijn ook alle *steennamen* onzijdig, wanneer zij *het steen* als stof aanduiden: men onderscheide dus: *het diamant* (de stof) van *den diamant* (den geslepen steen), enz. Zoo zijn ook *doek* en *draad* onzijdig als stof, mannelijk als voorwerp, en is *turf* als brandstof vrouwelijk, als voorwerp mannelijk, enz. Daarom worden ook de mannelijke *diernamen* vrouwelijk, wanneer zij als stofnamen (bv. als voedsel) worden opgevat. Men zegt dus: *de hengelaar ving eenen grooten visch*; maar *zij kookt de visch*, d. i. een zootje visch. De stof, die door een dier wordt opgeleverd, is onzijdig: *het schildpad*, *het hermelijn* enz. is hetgeen wordt opgeleverd door *de schildpad*, *den hermelijn*.
- § 121. Mannelijk zijn de woorden, die als stammen van werkwoorden worden beschouwd, zoolang zij ten minste in abstracten zin genomen worden, bv. *val* (= het vallen), *greep* (= het grijpen), *gang* (= het gaan), doch als voorwerpsnamen zijn zij vrouwelijk, als (*muizen*)*val*, (*letter*)*greep*, *gang* (plaats, waar men gaat). Uitzonderd zijn die woorden, welke van het voorvoegsel *ge* of van

eenig ander onscheidbaar voorvoegsel voorzien zijn, als *gebed*, *onderwijs*, *verraad*, enz., want die zijn alle onzijdig.

Deze regel kan natuurlijk alleen gelden van substantieven, die den schijn hebben van gelijk te zijn aan eenen der stammen van de *sterke* werkwoorden, want de *zwakke* werkwoorden zijn juist ten deele afgeleid van substantieven, welke dus reeds vóór het bestaan van het werkwoord een bepaald geslacht moesten hebben.

§ 122. Mannelijk zijn de woorden, die uitgaan op *aar*, *aard*, *erd*, *lm*, *rm*, *em* en *sem*, bv. *boezelaar*, *mutsaard*, *mosterd*, *helm*, *storm*, *adem*, *wasem*. Uitgezonderd zijn de onzijdige *scherm* en *alarm* en de vrouwelijke *uniform*, *helm* (als plantnaam) en *palm*, doch het laatste alleen in de beteekenis van palmkruid, vlakke hand en lengtemaat, want in die van palmtak en palmboom is het mannelijk.

De uitgangen *aar*, *aard* en *erd* dienen oorspronkelijk alleen om mannelijke persoonsnamen te vormen. Dat de woorden op *lm*, *rm*, *em* en *sem* bijna alle mannelijk zijn, is toeval. De uitgang is eigenlijk alleen *m* (oudtijds door eenen klinker gevolgd), en van de woorden, die geene *l*, *r* of *e* vóór die *m* hebben, zijn de meeste ook wel mannelijk (vgl. *boom*, *droom*, *room*, *stoom*, *stroom*, *toom*, *zoom*, *roem*, *duim*, *stam*, *drom*), maar *bloem*, *kiem*, *kruim* en *veem* zijn toch vrouwelijk ('t laatste ook onzijdig); *schuim* is onzijdig. Vrouwelijke woorden als *schram*, *zwam*, *bom*, *kom* zijn voortgekomen uit *schrambe*, *zwambe*, *bombe*, *kombe*.

§ 123. Mannelijk zijn de namen van werktuigen en hulpmiddelen, door de uitgangen *el* en *er* van werkwoorden afgeleid, bv. *beitel*, *vleugel*, *gieter*. Slechts schijnbare uitzonderingen zijn de vrouwelijke *griffel* en *schoffel* en die op *sel*, welke alle onzijdig zijn met uitzondering van de vrouwelijke *blauwsel* en *stijfsel*.

De uit *aar* verzwakte uitgang *er* vormde oorspronkelijk van werkwoorden namen van werkers, die dus mannelijk waren: vandaar dat ook de werktuigen dat geslacht kregen. Voor de andere woorden op *er* en *el* is geen vaste regel te geven. Woorden, waarbij *el* een oude verkleiningsuitgang is,

hebben gewoonlijk het geslacht van het grondwoord behouden. Zoo is *druppel* mannelijk omdat *drop* mannelijk is, en *kruimel* vrouwelijk omdat *kruim* vrouwelijk is. Het woord *griffel* is verkleinwoord van het vrouwelijke *grif(t)* en dus geen afleidsel van het werkwoord *griffen*. Ook *schoffel* is niet regelrecht van *schuiven* afgeleid. De woorden op *sel* (d. i. *s + el*) zijn slechts gedeeltelijk namen van hulpmiddelen of werktuigen, maar alle zonder onderscheid onzijdig.

§ 124. Vrouwelijk zijn de woorden op *e*, *de* en *te*, bv. *koude*, *liefde*, *hoogte*; doch daar de verzamelnamen onzijdig zijn, maken de onzijdige verzamelnamen op *te*, als *geboomte*, *gebergte*, enz., eene uitzondering, evenals enkele andere onzijdige woorden, het mannelijke *vrede* en natuurlijk de mannelijke persoonsnamen op *e*. De vrouwelijke woorden behielden langer dan de mannelijke en onzijdige den uitgang *e*, en zoo kan men nog het vrouwelijk geslacht van sommige woorden herkennen aan den vorm met *e*, die soms nog in hooger en stijl gebruikt wordt, bv. *eere*, *hope*, *vreeze*, enz.

De meeste woorden, die eertijds op *e* uitgingen, hebben dien uitgang nog in het Hoogduitsch bewaard; doch daar in die taal ook de mannelijke (zwak verbogene) de *e* behielden, baat de kennis der verwante Hoogduitsche woorden hier niet veel. Reeds vroeg werd hier te lande de *e* als kenmerk van het vrouwelijk geslacht beschouwd. Vandaar dat eenige mannelijke woorden, die de *e* langer dan andere behielden, juist daardoor tot het vrouwelijk geslacht zijn overgegaan, zooals *zede*, *zege*, *mede* (honingdrank), *stede*, *oorkonde*, en ook eenige vroeger onzijdige woorden als *armoede*, *ellende*, *kunne*, *speer* (*spere*). Zelfs zijn de onzijdige woorden *hart*, *oog* en *oor*, die vroeger eene *e* hadden, daarom geruimen tijd ook wel vrouwelijk gebruikt, zooals blijkt uit de uitdrukkingen: *ter harte gaan*, *van ganscher harte*, *ter oore komen*. Naast het mannelijke *weg* bestond oudtijds ook een vrouwelijk *wege*; vandaar *halverwegen*.

§ 125. Vrouwelijk zijn de woorden op *uw(e)*, *nis(se)*, *heid*, *ie*, *ij* en *age*, als *schaduw*, *verbintenis*, *waarheid*, *berrie*, *woestenij*, *stoffage*. Uitgezonderd zijn *baljuw* (als persoons-

naam), *vonnis*, *concilie*, *evangelie*, *bosschage*, *personage*. *Getuigenis* en *schilderij* zijn zoowel onzijdig als vrouwelijk. *Vuilnis* is vrouwelijk, maar *vullis* onzijdig. *Genie* is vrouwelijk als wapen bij 't leger, maar onzijdig als vernuft of vernuftig persoon.

- § 126. Vrouwelijk zijn de van werkwoordelijken stam afgeleide woorden op **st** en **ing** (Hd. **ung**), bv. *winst*, *gunst*, *handeling*, *gading* (en bovendien *bedding*, *heining*, *lambri-zeering*, *vliering*, *wetering*, *zoldering*). Uitzonderd zijn de mannelijke *dienst* en *last*. Verder zijn de meeste woorden op **ing** (Hd. **ing**) of **ling** mannelijk, als *haring*, *penning*, *ketting*, *krakeling*, enz., behalve eenige stof- en plantnamen, als *zuring*, *scheering*, enz.
- § 127. Vrouwelijk zijn de woorden op **schap**, als *vriendschap*, *burgerschap*, *priesterschap*; doch zij zijn onzijdig, als zij eene waardigheid of eene landstreek beteekenen, bv. *het burgerschap*, *het priesterschap*, *het graafschap*, *het landschap*, en bovendien nog *genootschap*, *gereedschap* en *gezelschap*, maar uitgezonderd *verwantschap*, dat in alle beteekenissen vrouwelijk is.
- § 128. Mannelijk zijn de woorden op **dom**, zoo zij eene abstracte beteekenis hebben, bv. *rijkdom*, *wasdom*, *eigendom* (als eigendomsrecht). Onzijdig zijn zij, zoo zij eene concrete beteekenis hebben, als *vorstendom*, *hertogdom*, *eigendom* (bezitting) en bovendien *Christendom*, *Jodendom*, *heidendom*, *pausdom*.
- § 129. Samengestelde woorden hebben het geslacht van het laatste lid, als dat de soort uitdrukt, waarvan het geheele woord een onderdeel beteekent. *Paardenhoef* is dus mannelijk wegens *hoef*, *zangkunst* is vrouwelijk wegens *kunst*, *stadhuis* is onzijdig wegens *huis*. Slechts schijnbare uitzonderingen zijn de onzijdige woorden *roodvonk* en *oogenblik* en het vrouwelijke *negenoog*, ofschoon *vonk* vrouwelijk, *blik* mannelijk en *oog* onzijdig is.

Ook wanneer het tweede lid door afslijting schijnbaar een achtervoegsel is geworden, blijft het geslacht standhouden,

bv. bij *wammes* voor *wambuis*, *wingerd* voor *wijngaard*, *boogerd* voor *boomgaard*, *achtel* voor *achtedeel*, *verrel* voor *vierendeel*, enz. *Kerkhof* en *begijnhof* hebben het oude onzijdig geslacht behouden, ofschoon *hof* in de beteekenis van *tuin* later mannelijk is geworden. Bij de mannelijke woorden *biefstuk* (Eng. *beefsteak*) en *luipaard* (Lt. *leopardus*) heeft men natuurlijk niet met samenstellingen van *stuk* en *paard* te doen.

- § 130. Wordt van samengestelde woorden het laatste gedeelte weggelaten, dan behoudt het overblijvende deel toch het geslacht van het geheele woord. Vrouwelijk zijn dus *de Oost*, *de ar* voor *de Oost-Indië*, *de arrestee*. Vandaar dat alle Latijnsche maandnamen, als *Januari*, *Februari* enz. mannelijk zijn, omdat zij eigenlijk adjectieven zijn, behoorende bij het mannelijke Latijnsche woord voor maand (*mensis*). De Nederlandsche maandnamen: *Louwmaand*, *Sprokkelmaand*, enz. zijn vrouwelijk wegens *maand*.
- § 131. Mannelijk zijn de namen van *wijnen*, *boomen*, *steen* en *bergen*, omdat men er de mannelijke woorden *wijn*, *boom*, *steen* en *berg* kan bijvoegen of bijdenken, bv. *Champagne*, *spar*, *perzik* (als boomnaam), *diamant*, *Etna*. Uitgezonderd zijn de vrouwelijke wijnnamen *madera* en *mulvezij*, en de vrouwelijke boomnamen *linde* en *tamarinde*. Mannelijk zijn ook de namen van *munten*, bv. *gulden*, *cent*, ofschoon *mint* zelf vrouwelijk is. Uitgezonderd zijn de vrouwelijke: *pistool*, *guinje* en *mat*.
- § 132. Vrouwelijk zijn de namen van *letters* (ook *muzieknoten* en *cijfers*), van *bloemen*, *vruchten* en *schepen*, omdat men er de vrouwelijke woorden *letter*, *bloem*, *vrucht* en *schuit* kan bijvoegen of bijdenken, bv. *a*, *kwint*, *zes*, *aster*, *morel*, *perzik* (als vrucht), *bark*. Ook de eigennamen van scheepen zijn vrouwelijk. Men zegt dus: *zij zagen de Tromp HARE masten verliezen*. Mannelijke uitzonderingen zijn de scheepsnamen op *er*, als *driemaster*, en de vruchtnamen op *oen*, *ling*, *el* en *er*, bv. *citroen*, *pippeling*, *appel*, *aker*; doch vrouwelijk zijn toch: *amandel*, *dadel*, *mispel* en *komkommer*. De bloemnamen, die eigenlijk een ander

voorwerp aanduiden, maar overdrachtelijk op bloemen toegepast worden, als *hanekam*, *gouden regen*, enz., zijn aan dezen regel niet onderworpen.

- § 133. De uit het Fransch overgenomen woorden behouden, behalve enkele die onzijdig werden, het geslacht, dat zij in het Fransch hebben. Dus zijn de woorden op *teit* (Fr. *té*), als *majesteit*, alle vrouwelijke, hetgeen niet verhindert, dat *Zijne Majesteit* mannelijk is, omdat *Majesteit* daar met *Zijne* verbonden een persoonsnaam geworden is. Men zegt dus: *Zijne Majesteit heeft zijne ingenomenheid betuigd*. De meest voorkomende uitzonderingen op dezen regel zijn de mannelijke woorden *vorm*, *persoon*, *mosterd* en *troep*, die in 't Fransch vrouwelijk zijn.

De uit het Latijn overgenomen woorden volgen grootendeels denzelfden regel, doch eenige onzijdige woorden op *um* zijn bij ons vrouwelijk geworden, omdat men den meervoudsvorm op *a* voor dien van het vrouwelijk enkelvoud heeft gehouden. Vandaar de vrouwelijke woorden *lelie*, *foelie*, *premie*, *menie*, *olie*, *kroniek* naast de onzijdige Latijnsche *lilium*, *folium*, *premium*, *minium*, *oleum*, *chronicum*. In navolging van het Hoogd. *bund* gebruikt men tegenwoordig ook het vroeger onzijdige *bond* mannelijk.

C. VERBUIGING DER ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

- § 134. De verschillende betrekkingen der substantieven tot andere woorden in den zin worden aangeduid door vier naamvallen: den eersten (*nominatief*), den tweeden (*genitief*), den derden (*datief*) en den vierden (*accusatief*).
- § 135. In overouden tijd nam het substantief in ieder der vier naamvallen een verschillenden buigingsuitgang aan, die achter den woordstam werd gevoegd; doch in het Nederlandsch van onzen tijd is in het enkelvoud alleen de genitief van mannelijke en onzijdige woorden door den uitgang *s* of *en* van de andere naamvallen onderscheiden.

Er waren oudtijds twee soorten van verbuiging: de *sterke* en de *zwakke*. In de middeleeuwen was bij sommige vrou-

welijke woorden de uitgang **e** van den datief, en bij mannelijke en onzijdige de uitgang **s** van den genitief en **e** van den datief nog maar het eenig teeken van *sterke* verbuiging in het enkelvoud. Van alle woorden der *zwakke* verbuiging ging de woordstam oudtijds op **en** uit, en in het oudste Nederlandsch hebben die woorden reeds in 't geheel geene buigingsuitgangen meer; doch daar de **n** van den stam in den nominatief singularis (en bij de onzijdige woorden ook in den accusatief) reeds sinds onheuglijken tijd was weggevallen, scheen het alsof de **n** van de andere naamvallen een buigingsuitgang was, en kon men dus zeggen: behalve de nominatief singularis van alle geslachten en de accusatief van het onzijdig, die eene **e** hadden, gingen vroeger alle naamvallen der *zwak* verbogen woorden op **en** uit. Tegenwoordig is ook in alle andere naamvallen van het enkelvoud de **n**, zelfs de **e**, weggevallen, behalve in den tweeden naamval van eenige mannelijke woorden en van één onzijdig woord, die dus van den nominatief door het achtervoegsel **en** verschillen.

- § 136. Den uitgang **en** (of **n**) hebben in den tweeden naamval enkelvoud tegenwoordig alleen de mannelijke persoonsnamen op **e**, als *bode*, *getuige*, en dus ook de als mannelijke substantieven gebruikte adjectieven of deelwoorden, als *de wijze*, *de gevangene*, *de geleerde*, benevens de woorden *mensch*, *heer*, *graaf*, *hertog*, *prins*, *vorst*, *paus* en *profeet*, als zij ten minste niet samengesteld zijn. Het eenige onzijdige woord, dat **en** aanneemt, is *hart*.

Prins, *paus* en *profeet* zijn, als vreemde woorden, oorspronkelijk niet zwak, en *paus* is zelfs eerst zeer laat tot de *zwakke* verbuiging overgegaan. Een spoor der vroegere *zwakke* verbuiging van vrouwelijke woorden vindt men nog in *O.-L.-Vrouwenkerk*, en *St.-Geertenminne*.

- § 137. Verder hebben alle mannelijke en onzijdige woorden in den genitief singularis eene **s**, behalve de onzijdige op **e** en alle woorden op **s**, **st** en **sch**, die altijd door *van* omschreven worden. Men zegt dus niet: *des halzes*, *des gevogeltes*; maar in hoogerem stijl zijn nog gebruikelijk: *de*

heer des huizes, het teeken des kruises, de begeerlijkheden des vleesches, de macht des geestes.

Dat oudtijds de uitgang **s** eigenlijk **es** was, blijkt nog uit vormen als *des daags* voor *dages* (doch *des Zondags, Maandags, enz.*), *zijns weegs* voor *weges* (doch als gewone genitief *des wegs*), *scheepsgelegenheid* voor *schepesgelegenheid* (doch als gewone genitief *des schips*).

§ 138. Familienamen nemen duidelijkheidshalve vóór de **s** van den genitief eene apostrophe aan, bv. *De Ruiter's leven*. Gaan zij op **s** of **x** uit, dan vervalt de genitiefsuitgang **s** en blijft alleen de apostrophe over, bv. *Peleus' zoon, Marnix' hekelschrift*, maar men omschrijft ze vaak, zooals altijd met die op **st** gebeurt.

§ 139. Vrouwelijke eigennamen en verwantschapsnamen nemen, als zij vóór het woord staan, waarvan zij afhangen, in den genitief eene **s** aan, bv. *Johanna's kamer, moeders kindje*. Het begeleidend voornaamwoord of adjectief blijft dan onverbogen: *mijn moeders kindje*.

Deze buigingsvorm van vrouwelijke woorden is eigenlijk onregelmatig, doch zoo nauw heeft men het begrip genitief met den uitgang **s** verbonden, dat soms zelfs meervoudige woorden die **s** aannemen, als ze vóór het substantief staan, waarvan zij afhangen, bv. *armeluis kinderen*, en samenstellingen als *allemansvriend*.

§ 140. In deftigen stijl gebruikt men bij mannelijke en onzijdige woorden nog wel den ouden datiefuitgang **e**, die ook in eenige vaste zegswijzen voorkomt, als *Gode zij eer, diensten den lande bewezen, vandaag* (voor *dage*), *te berge rijden, te velde, ten huize, ten getale, in den jare*, waar de voorzetsels nog, zooals voorheen, den datief regeeren.

§ 141. In het *meervoud* zijn alle naamvallen in vorm gelijk en gaan alle uit op **en** of **s**. Sporen van vroegere verbuiging vindt men in: *acht* of *veertien daag* (voor *dage*), *een pak slaag* (voor *slage*), *onder de voet* (voor *voete*); *op de been, zes* of *zeven jaar*, en in navolging daarvan *zes* of *zeven uur*.

In het oudste Nederlandsch hadden de *zwak* verbogen woorden, namelijk die waarvan de woordstam op **en** uitging, ook reeds in het meervoud in 't geheel geene buigingsuitgangen, maar evenals bij het enkelvoud is ook hier de **en** als buigingsuitgang opgevat. Tegenwoordig hebben de meeste woorden die **en** in het meervoud aangenomen, terwijl ook het gebruik van den, vroeger zeldzamen, *sterken* meervoudsuitgang **s** op het voorbeeld van het Fransch zeer is toegenomen. De eigenlijke *sterke* meervoudsuitgang was vroeger **e** in den 1sten, 2^{den} en 4^{den} naamval, en **en** in den 3^{den} (bij vrouwelijke woorden ook wel in den 2^{den}). Door apocope van dien uitgang ontstonden de bovengenoemde *daag*, *slaag* en *voet*. De woorden *allerhande*, *velerhande* enz., die oorspronkelijk tweede naamval meervoud waren, zijn door het behouden van die **e** tot de klasse der bijvoeglijke woorden overgegaan. De onzijdige woorden met oorspr. langen wortelklinker hadden oudtijds geenen uitgang in den 1sten en 4^{den} naamval meervoud. Vandaar nog: *op de been*, *zes jaar*. Dat is ook bij *uur* ingevoerd, doch te onrechte, daar het woord in den tijd, toen de regel der onzijdige woorden algemeen werd toegepast, nog vrouwelijk was.

§ 142. Door **s** vormen alle verkleinwoordjes hun meervoud, benevens eenige op zich zelf staande woorden, waarvan de voornaamste zijn: *raas*, *vlaas*, *eegaas*, *koks*, *bruigoms*, *vaandrigs*, *maats* (gezellen). Bijna alle woorden op **el**, **em**, **en**, **aar**, **ier**, **aard**, **erd** en **age** nemen eene **s** aan, als *beitels*, *bezems*, *bekkens*, *bakkers*, *bedelaars*, *tuiniers*, *lafaards*, *lieverds*, *bosschages*.

Van de woorden op **el**, **em**, **en**, **er**, **aar** en **aard** zijn er verscheidene, die zoowel **en** als **s** kunnen aannemen. Gewoonlijk wordt **en** dan in deftiger of hoogerem stijl, **s** in lossere, lagerem stijl gebruikt. Vandaar dat sommige woorden, die bijna uitsluitend in hoogerem stijl te huis behooren, van den hoofdregel afwijken en alleen **en** aannemen, bv. *engelen*, *lauweren*, *wonderen*, *Christenen*. Van eenige op zich zelf staande woorden, die naar verkiezing **s** of **en** kunnen aannemen, zijn de voornaamste: *merries* of *merriën*, *biljartkeus* of *keuen*, *ooms*, zelden *oomen*, *smids* of *smeden*, *bun-*

zings of bunzingen, nachtegaals of nachtegalen, gemaals of gemalen.

- § 143. Ook nemen de meeste vreemde woorden in 't meervoud eene **s** aan, zooals alle Fransche woorden op **e**, bv. *dames*, alle militaire titels als *kapiteins*, *sergeants* (ook *sergeanten*), en alle persoonsnamen op *eur*, *ier*, *oor* en *or*, bv. *friseurs*, *viziers* (ook *vizieren*), *stukadoors*, *professors*, doch die op *or* hebben gewoonlijk **en**. Zaaknamen op *ier*, *eur* en *oor* hebben **en**, als *vizier* van den helm, *vizieren*, *humeur*, *humeuren*, *kwispedor*, *kwispedoren*.
- § 144. De voornamen en familienamen op **s**, **sch** en **st** nemen **en** aan en de andere meestal **s**, doch de onregelmatigheid in het gebruik maakt het onmogelijk daarvoor een vasten regel te geven.
- § 145. Alle eigennamen en vreemde woorden, die op eenen volkomen klinker, behalve de **ie**, uitgaan, nemen in het meervoud vóór de **s** eene apostrophe aan, bv. *Maria's*, *sofa's*, *Hebe's*, *canapé's*, *Garibaldi's*, *Cicero's*, *motto's*, *bureau's*; daarentegen *Maries*, *bougies*, *Lines*, *horloges*. Deze regel geldt ook voor den tweeden naamval enkelvoud.
- § 146. De door een koppelteeken verbonden titels nemen, evenals de samengestelde woorden alleen achter het tweede lid den meervoudsuitgang aan, bv. *kapitein-luitenants*, *luitenant-generaals*, *schout-bij-nachts* (maar ook *schouten-bij-nacht*); doch geeft elk der beide substantieven eene afzonderlijke waardigheid te kennen, dan nemen zij ook beide den meervoudsuitgang aan, als *kapiteins-kwartiermeesters*, *luitenants-adjudanten*. Het eerste lid alleen krijgt den meervoudsuitgang als het tweede lid eigenlijk een adjectief is, bv. *gouverneurs-generaal*; vgl. ook *Staten-generaal*.
- § 147. Bij sommige woorden gaat het gebruik van de uitgangen **s** of **en** met een verschil in beteekenis gepaard. Zoo zegt men *broeders*, *dochters*, *zoons* (ook *zonen*) en *vaders* in de gewone beteekenis, maar *broederen* in den zin van medemenschen, *dochteren* en *zonen* in dien van afstammelingen, en *vaderen* in dien van voorvaderen. Vergelijk verder:

heidens (Zigeuners).
hemels (van ledekanten).
histories (gevallen).
knechts (bedienden).

letters (van 't schrift).
middels (middellijven).
redens (in de wiskunde).
studies (kunstschetsen).
tafels (huisraad).
waters (stroomen).
wortels (in alle beteekenissen).

heidenen (van geloof).
hemelen (uitspansel).
historiën (geschiedenis).
knechten (overdrachtelijk slaven;
ook krijgsknechten).
letteren (letterkunde, brief).
middelen (om een doel te bereiken).
redenen (beweegredenen).
studiën (in de wetenschap).
tafelen (der wet).
wateren (watermassa's of soorten).
wortelen (groente).

§ 148. Eenige onzijdige woorden gaan in 't meervoud uit op **eren**, namelijk *been*, *beenderen*, *ei*, *eieren*, *goed*, *goederen*, *kalf*, *kalveren*, *kleed*, *kleederen*, *lam*, *lammeren*, *lied*, *liederen*, *rad*, *raderen*, *volk*, *volkeren*, *gelid*, *gelederen*, *gemoed*, *gemoederen*. Andere hebben **eren** of **ers**, namelijk: *blad*, *bladeren* of *bladers*, *hoen*, *hoenderen* of *hoenders*, *kind*, *kinderen* of *kinders*, *rund*, *runderen* of *runders*. Sommige van deze hebben bovendien nog den gewonen meervoudsuitgang, namelijk *kalven*, *raden*, *volken*, en met verschil van beteekenis *beenen* (ledematen en dierknoken), naast *beenderen* (menschelijk gebeente), *bladen* (in alle beteekenissen) naast *bladeren* (van boomen), *kleeden* (dekkleeden) naast *kleederen* of *kleeren* (kleedingstukken).

Eigenlijk is alleen **en** en **s** meervoudsuitgang, terwijl **er** afheidsuitgang is en dus evengoed aan het enkelvoud toekwam als aan het meervoud (zoöals nog blijkt uit *loover* en *spaauder* naast *loof* en *spaan*), maar reeds vóór de vestiging onzer taal in den eersten en vierden naamval enkelvoud was weggevallen, zoo dat de tweede en derde naamval enkelvoud hem langzamerhand ook afwierpen. Daaruit is het ook te verklaren, dat de verkleinwoordjes van verscheidene dezer woorden den uitgang **er** vóór den verkleiningsuitgang hebben, doch nu alleen in het meervoud.

§ 149. Sommige verkleinwoordjes nemen in 't meervoud **er** aan,

doch vóór den verkleiningsuitgang. Zoo heeft men van *eitje* het meervoud *eitjes* en *eiertjes*, van *blaadje* het meervoud *blaadjes* en *bladertjes*, van *hoentje* het meervoud *hoentjes* en *hoendertjes*, van *lammetje* het meervoud *lammetjes* en *lammertjes*, van *radje* het meervoud *raadjes* en *radertjes*. *Kindje* heeft in 't meervoud alleen *kindertjes*, *kleedje* heeft *kleedjes* in de beteekenis van dekkleedjes en japonnetjes, en *kleertjes* in die van kleedingstukjes.

§ 150. Bij sommige woorden verschillen meervoud en enkelvoud nog van elkaar ten opzichte van den stamklinker. Bij de woorden *lid*, *gelid*, *ooglid*, *rif* (baan in een zeil), *schip*, *smid* en *spit* gaat de *i* in 't meervoud tot *e* over, dus: *leden*, *gelederen*, *reven*, enz. Men lette daarbij op *riffen* als meervoud van *rif* (klip of geraamte) en *split*, meerv. *splitten*, naast *spleet*, meervoud *spleten*.

§ 151. Bij eenige woorden is de volkomen stamklinker in 't enkelvoud onvolkomen geworden; vandaar *dag* naast *dagen*, *slag* naast *slagen*, *weg* naast *wegen*, *lot* naast *loten*.

Alleen oorspronkelijk korte klinkers zijn in 't enkelvoud onvolkomen geworden doordat de woorden, waarin zij voorkomen, reeds lang vóór de vestiging van het oudste Nederlandsch den klinker (*o* of eene enkele maal *i*), waarop zij oudtijds uitgingen, hadden afgeworpen. Woorden, die eerst in 't Nederlandsch zelf den klinker afwierpen, zooals *vrage*, *splete*, *stove* luiden daarom in het enkelvoud met volkomen klinker *vraag*, *spleet*, *stoof*. Bij woorden, die zoowel in 't meervoud als in 't enkelvoud eenen onvolkomen klinker hebben, denke men aan § 64.

§ 152. Enkelvoud en meervoud verschillen nog bij de woorden *vloot*, *koe*, *kleinood* en *sieraad*, die *vlooiën*, *koeien*, *kleinoodiën* en *sieradiën* (maar ook *kleinooden* en *sieraden*) hebben. *Vleesch* heeft *vleezen*. De woorden op *heid* hebben *heden* in 't meervoud. De Latijnsche woorden op *ius* en *ium* laten dikwijls *us* of *um* vóór den meervoudsuitgang en *weg*, bv. *genius*, *gymnasium*, meervoud *geniën*; *gymnasiën*, maar altijd *geraniums*.

§ 153. Sommige woorden ontleenen hun meervoud aan een nauw

verwant woord. Zoo ontleent *stad* zijn meervoud *steden* aan *stede*, *lende* zijn meervoud *lendenen* aan een verouderd *lenden* en *leerrede* zijn meervoud *leerredenen* aan een verouderd *redene*.

- § 154. Het woord *man* heeft naast het gewone meervoud *mannen* ook het onregelmatig, nu verouderend *mans*, en eenen vorm *man* zonder uitgang, voorkomend in verbinding met hoofdgetallen, als *vijftig man*; evenzoo *Jan en alle man*. Samenstellingen met *man*, die een ambt of beroep te kennen geven, hebben *lieden* of *lui* in plaats van *mannen*, bv. *staatslieden*, *timmerlieden* of *timmerlui*. Van de andere samenstellingen met *man* hebben ook *zagsman*, *leidsman* en *scheidsmen* het meervoud met *lieden*; daarentegen *leenmannen*, *Oranjemannen*, *blindemannen*. Andere samenstellingen, als bv. *echtelieden*, *landlieden*, enz. omvatten in 't meervoud beide geslachten.

II. Het Bijvoeglijk naamwoord.

A. BETEEKENIS DER BIJVOEGLIJKE NAAMWOORDEN.

- § 155. Het bijvoeglijk naamwoord (*adjectief*) is de naam van eene (niet zelfstandig gedachte) eigenschap, die aan een substantief wordt toegekend door een werkwoord (*praedicatief*) of zonder werkwoord (*attributief*), bv. *het huis is groot*, *het groote huis*.
- § 156. De eigenschap, welke door de adjectieven wordt genoemd, is dikwijls alleen *betrekkelijk* (*relatief*), wanneer zij aan eenig substantief slechts in betrekking tot een ander substantief kan toegekend worden. Zoo kan men aan een paard wel de eigenschap *groot* toekennen in betrekking tot eene muis, maar moet men tevens een paard *klein* noemen in betrekking tot eenen olifant.
- § 157. Is de eigenschap, die door een adjectief wordt genoemd, niet betrekkelijk, dan heet men haar *volstrekt* (*absoluut*). Absolute adjectieven zijn 1°. die welke van eigennamen

zijn afgeleid, als *Fransch*, *Engelsch*, *Nederlandsch*; 2°. de van substantieven afgeleide adjectieven, die door den genitief van dat substantief zouden kunnen weergegeven worden, als *wiskunstig*, *vaderlandsch*, *geographisch*, en daaronder ook de stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden, als *gouden*, *zilveren*, *lakensch*; 3°. de samengestelde adjectieven, die eene vergelijking te kennen geven, als *ijskoud*, *honingzoet*, *sneeuw wit*; 4°. de adjectieven, die te kennen geven, dat een substantief in eenig opzicht het toppunt bereikt heeft, bv. *volmaakt*, *almachtig*, enz., en daaronder ook de met *aarts* samengestelde adjectieven, als *aartsdom*; 5°. de adjectieven, die het ontbreken van eene bepaalde eigenschap aanduiden, vooral een lichaamsgebrek, als *blind*, *lam*, *kreupel* en bovendien de van substantieven door middel van het achtervoegsel *loos* afgeleide adjectieven, als *ouderloos*, *broodeloos*, *werkloos*; 6°. de adjectieven, die wiskunstige eigenschappen noemen, als *recht*, *rond*, *vierkant*, *evenwijdig*; 7°. de adjectieven, die eene bepaalde betrekking in ruimte of tijd aanduiden, als *voormalig*, *hedendaagsch*, *eeuwig*, en daaronder ook die, welke op *lingsch*, *lijksch* en *waartsch* uitgaan, als *ruggelingsch*, *dagelijksch*, *voorwaartsch*.

§ 158. Als adjectieven worden ook eenige voornaamwoorden, eenige telwoorden en de deelwoorden gebruikt, die uit den aard der zaak alleen absolute eigenschappen aanduiden.

Van de voornaamwoorden zijn het alleen eenige indefinita en possessiva, die niet alleen in gebruik, maar ook in vorm adjectieven zijn; doch in oorsprong en beteekenis behooren zij tot de klasse der voornaamwoorden. De rangtelwoorden, die van de hoofdtelwoorden zijn afgeleid, en de onbepaalde telwoorden zijn wel in vorm en gebruik adjectieven, maar komen in beteekenis met de telwoorden overeen. De eigenlijke deelwoorden mogen wel beschouwd worden als adjectieven, in zoover zij het *doen*, dat in het werkwoord ligt opgesloten, voorstellen als eigenschap van het substantief, dat zij bepalen; maar zij blijven toch vormen van het werkwoord in zoover zij die eigenschap niet als blijvend, maar slechts als voorbijgaand voorstellen.

B. TRAPPEN VAN VERGELIJKING.

- § 159. Alle eigenlijke adjectieven, die eene betrekkelijke eigenschap noemen, kunnen een achtervoegsel aannemen, om aan te duiden, dat zij in een hooger en graad (*comparatief*) of in den hoogsten graad (*superlatief*) voorkomen. Die graden heeten *trappen van vergelijking*.
- § 160. De *comparatief* wordt gevormd door den uitgang *er*, bv. *groot, grooter, hoog, hooger*. De adjectieven op *e* stooten die *e* vóór *r* uit, bv. *blijde, blijder, bloode, blooder*. De adjectieven, die op *r* uitgaan, lasschen vóór den uitgang *er* eene *d* in, bv. *zuiver, zuiverder, zwaar, zwaarder*.
- § 161. De *superlatief* wordt gevormd door den uitgang *st*, bv. *groot, grootst, hoog, hoogst*. De adjectieven op *e* stooten die *e* vóór *st* uit, bv. *blijde, blijdst, bloode, bloodst*. De adjectieven op *s* en *sch* nemen alleen eene *t* aan, bv. *bits, bitst, wijs, wijst, frisch, frischst*.
- § 162. De adjectieven *moede, spade* en *beu* hebben geen *comparatief* en *superlatief*. Van de adjectieven op *st*, als *vast, juist*, enz. wordt de *superlatief* wegens onwelluidendheid niet gevormd. Zij worden, om een hooger en of den hoogsten graad uit te drukken, omschreven met de bijwoorden *meer* en *meest*, die ook, waar de welluidendheid dat vordert, bij andere adjectieven kunnen gebruikt worden.
- § 163. Sommige *superlatieven* zijn van bijwoorden gevormd, maar worden gebruikt als adjectieven, bv. *voorst van voor, achterst van achter, binnenst van binnen, buitenst van buiten, bovenst van boven, benedenst van beneden, onderst van onder*. Zoo ook *uiterst, opperst* en *middelst* (voor *middenst*) van *midden*.

Zoo is ook *laatst* met den bijvorm *lest* voor *letst* (*latist*) gevormd van het bijwoord *laat*, dat behoorde bij het nu verouderd adjectief *lat* (= traag); doch nu is *laat* met den *comparatief later* zelf adjectief geworden, althans in sommige uitdrukkingen, als *op den laten avond, een laat bezoek, de latere bewoners van ons land*.

- § 164. Enkele adjectieven, die zelf geene trappen van vergelijking kunnen hebben, vormen hunnen comparatief en superlatief van bijwoorden, namelijk *goed* en de onbepaalde telwoorden *weinig* en *veel*. Zij hebben: *beter* en *best*, *minder* en *minst*, *meer* en *meest*. Van *meer*, dat bijwoord gebleven is, wordt een nieuwe comparatief *meerder* in den zin van *aanzienlijker*, *grooter* gevormd.

Beter en *best* (voor *betst*) zijn gevormd van het verouderd bijwoord *bat* (of *bet*), dat *meer* of *beter* beteekende en nog over is in *betweter* en *betoudovergrootvader*. *Minder* en *minst* zijn gevormd van het bijwoord *min*, dat tegenwoordig zelf soms als adjectief gebruikt wordt in de beteekenis van *laag*, *gemeen*, ofschoon het oorspronkelijk alleen comparatieve beteekenis heeft. *Meer* is in vorm ook tegenwoordig nog bijwoord en wordt daarom niet verbogen. Er stond oudtijds een vorm *mee* naast, waarvan *meest* gevormd is. *Goed* kon geene trappen van vergelijking vormen, omdat het oorspronkelijk eene absolute beteekenis had, namelijk die van *behoorlijk*. Zeide men bv.: „dat paard is goed voor hem“, dan beteekende dat: „dat paard past hem.“ *Weinig* beteekende oorspronkelijk *beweenenswaard*, *allerjammerlijkst* en had dus ook eene absolute beteekenis. *Veel* (oudtijds *vele*) was nog in de middeleeuwen een substantief en had daarom geene trappen van vergelijking.

- § 165. Eenige absolute adjectieven hebben soms in oneigenlijke beteekenis eenen superlatief, bv.: *de volmaaktste rust*. De doelwoorden hebben alleen dán trappen van vergelijking, als zij inderdaad adjectieven geworden zijn, zooals *uitstekend*, *innemend*, *welsprekend*, *ingenómen* tegenover *uitstekend*, *innemend*, *welsprekend*, *ingenomen*.

Bepaald af te keuren zijn zinnen, waarin de deelwoorden in den comparatief of superlatief voorkomen, zooals bij BILDERDIJK: „*Geweten*, *Godspraak* in ons binnenst, van al wat *machtig* is *VERWINNENST*“; of bij BEETS: „*Telkens als het windje zich verheft en in den stroom een STROOMENDER plekje vormt*.“ Kwam *eenigst* als superlatief van het telwoord *eenig* meer algemeen in gebruik, dan zou de vorm *eenig* zelf overbodig worden.

- § 166. De comparatieven en superlatieven van adjectieven dienen soms ter vervanging van de bijwoorden *minder* en *minst* met adjectieven, die eene tegenovergestelde eigenschap aanduiden. Men zegt: *het is dag op dag koud weer, maar gisteren was het warmer* (d. i. minder koud) *dan vandaag. Zij zijn beide leelijk, maar deze is nog de mooiste* (d. i. de minst leelijke).
- § 167. De comparatief dient soms niet om een hooger graad aan te duiden, maar alleen om van twee bijeenhoorende zelfstandigheden de eene tegenover de andere te stellen, bv. *het hooger en lager onderwijs, het hooger en lager huis*. In navolging van het Latijn zegt men: *Cato de oudere, Cyrus de jongere*. Ook de superlatief dient soms niet om den hoogsten, maar alleen om een zeer hoogen graad aan te duiden, bv. *mijne liefste moeder, mijn beste vader*.

Vandaar de samenstellingen *bestevaar* (grootvader) en *bestemoer* (grootmoeder), verkort tot *best* of *bestje* (oud vrouwtje).

C. VERBUIGING DER BIJVOEGLIJKE NAAMWOORDEN.

- § 168. De adjectieven hebben in het enkelvoud afzonderlijke buigingsvormen voor de drie geslachten, maar in het meervoud hebben zij voor alle geslachten dezelfde vormen. De gewone verbuiging van het adjectief luidt:

Enk.	Mann.	Vrouw.	Onz.	Meervoud.
Nom.	goede of goed.	goede	goede of goed.	goede
Gen.	goeden	goede	goeden	goede
Dat.	goeden	goede	goeden	goeden
Acc.	goeden of goed.	goede	goede of goed.	goede

- § 169. De vorm *zonder e* in den Nominatief van het mannelijk en onzijdig en in den Accusatief van het onzijdig behoort tot de vroegere *sterke*, de vorm *met e* in die naamvallen tot de vroegere *zwakke* verbuiging. De Genitief en de Datief van het onzijdig enkelvoud worden zelden gebruikt. Behalve in vaste uitdrukkingen als *van goeden huize, in*

koelen bloede, enz. omschrijft men ze meestal door *van* en *aan* met den Accusatief. Dat doet men ook altijd met den Genitief en Datief singularis en pluralis van alle geslachten, wanneer er geen ander bepalend woord aan het adjectief voorafgaat.

In den oudsten tijd had ieder adjectief, behalve als het in den comparatief stond, zoowel eene sterke als eene zwakke verbuiging. De sterke verbuigingsvormen hebben zich nog volledig gehandhaafd bij de bezittelijke voornaamwoorden (Zie § 189); de zwakke verbuiging had oudtijds, evenals die der substantieven, in alle naamvallen **en**, behalve in den eersten naamval enkelvoud van alle geslachten en in den vierden naamval onzijdig enkelvoud, die op **o** uitgingen. Reeds in de middeleeuwen echter begon de **n** van den uitgang hier en daar af te slijten, zoodat er ten slotte slechts van overbleef wat te vinden is in bovenstaand voorbeeld, dat een mengsel van zwakke en sterke verbuiging zou kunnen genoemd worden, omdat de Datief en de Accusatief van het mannelijk enkelvoud ook bij de sterke verbuiging op **en** uitgingen, de Nominatief en de Accusatief van 't vrouwelijk enkelvoud ook bij de sterke verbuiging eene **o** hadden, de Datief van het onzijdig enkelvoud ook bij de sterke verbuiging **en** als uitgang vertoonde, en in 't meervoud ook de sterke verbuiging in den eersten en vierden naamval **o** en in den derden **en** had. De Accusatief van het mannelijk enkelvoud zonder buigingsuitgang is eene latere navolging van den sterken Nominatief. De gevallen, waarin men nu nog in het gebruik onderscheid maakt tusschen de zwakke en sterke vormen (dus tusschen *goede* en *goed*) en die, waarin de adjectieven niet verbogen worden, behooren in de syntaxis te worden aangewezen.

- § 170. De sterk verbogen adjectieven hadden vroeger altijd eene **s** in den tweeden naamval van het mannelijk en onzijdig enkelvoud, maar nu nog slechts wanneer de tweede naamval van het onzijdig adjectief als deelingsgenitief staat na onbepaalde voornaamwoorden en telwoorden, bv. *iets liefs*, *veel goeds*, *wat moois*, *weinig nieuws*, enz. en verder in eenige vaste uitdrukkingen, als *goedsmoeds*, *anderszins*, *heelshuids*, *blootshoofds*, enz.

§171. In den tweeden en derden naamval van het vrouwelijk enkelvoud en in den tweeden naamval meervoud van alle geslachten ging het sterk verbogen adjectief vroeger altijd op *er* uit, zooals nog blijkt uit eenige vaste uitdrukkingen, 2de nv. enk. *ouder gewoonte*, *gewapenderhand*, enz. 3de nv. enk. *te goeder trouw*, *met luider stemme*, enz. 2de nv. meervoud *allerwegen*.

Men bedenke, dat sommige voorzetsels vroeger den derden naamval regeerden. Bij uitdrukkingen als *te gelijker tijd*, *te kwader ure* en *van ganscher harte* bedenke men, dat *tijd* en *uur* vroeger vrouwelijk waren en dat *hart* soms vrouwelijk gebruikt werd. Vgl. § 124, 141.

§ 172. Welluidendheidshalve worden tegenwoordig *nooit* verbogen de stoffelijke adjectieven op *en*, als *gouden*, *zilveren*, de adjectieven op *er*, welke van plaatsnamen zijn afgeleid, als *Haarlemmer*, *Groninger*, en eindelijk *rechter* en *linker*.

De van plaatsnamen afgeleide adjectieven zijn eigenlijk substantieven, die als adjectieven gebruikt worden. *Rechter* en *linker* zijn eigenlijk sterke datievormen van *recht* en *link*, behoorend bij het nu gewoonlijk verzwegen *hand* of *zijde*; doch daar men ze zelden in den eersten naamval gebruikte, begon men ze op te vatten als afdeelsels met den uitgang *er*.

§ 173. Onverbogen laat men gewoonlijk, ook voor de welluidendheid, de twee- en meerlettergrepige adjectieven op *en* en de drie- en meerlettergrepige comparatieven, als *verheven gevoelens*, *verhevener gevoelens*, *dapperder mannen*.

§ 174. In het onzijdig enkelvoud mag men den uitgang *e* weglaten, als hij door eene toonlooze lettergreep voorafgegaan of gevolgd wordt; doch in den superlatief alleen als er eene toonlooze lettergreep op volgt en er tevens eene aan voorafgaat, bv. *het prachtig huis*, *dat fraai gebouw*, *het heerlijkst gezicht*; maar nooit *het fraai huis*, *het schoonst gezicht*, *het prachtigst huis*.

§ 175. Evenals het adjectief wordt ook het deelwoord verbogen en ook het rangtelwoord, doch dat heeft nooit den vorm zonder *e*. De voornaamwoorden en onbepaalde telwoorden wijken van de gewone verbuiging der adjectieven af.

§ 176. Men kan de adjectieven en deelwoorden ook als mannelijke en vrouwelijke persoonsnamen, dus substantievisch, gebruiken. Zij worden dan verbogen als persoonsnamen op *e*, zooals *bode*, *getuige*, enz.; bv. Nom.: *de blinde*, Genit. *des blinden* of *der blinde*, Dat. *den blinde*, *der blinde*, Accus. *den blinde*, *de blinde*; meervoud in alle naamvallen *blinden*. De adjectieven kunnen ook als onzijdige substantieven op *e* gebruikt worden, bv. *het goede*, maar hebben dan geen meervoud.

Eenige adjectieven hebben als substantieven den sterken vorm, zooals *de zot*, *de dwaas*, *de vrek*, *het ruim*, *het nat*, *het rood*, *het kwaad*, enz.; doch dan mag men ze werkelijke substantieven noemen, die in den tweeden naamval enkelvoud eene *s* aannemen.

§ 177. Een adjectief is niet substantievisch gebruikt, wanneer het bijbehorend substantief alleen is weggelaten, omdat het reeds elders in den zin voorkomt. *Dapperste* blijft dus bv. adjectief in eenen zin als: *van alle soldaten worden de dapperste met ridderorden begiftigd*, of: *de dapperste van alle soldaten*. In eenen zin daarentegen als: *de dappersten verdienen eene ridderorde* is *dappersten* een substantief, omdat er geen substantief voorafgaat of volgt, dat men er bij zou kunnen denken. Men lette daarop vooral bij de verbuiging.

III. Het Voornaamwoord.

§ 178. Het voornaamwoord (*pronomen*) wijst op zelfstandigheden of duidt zekere betrekkingen tusschen zelfstandigheden aan. In het eerste geval is het zelfstandig, in het tweede bijvoeglijk gebruikt.

§ 179. De voornaamwoorden worden onderscheiden in zes soorten, 1°. persoonlijke (*personalia*), 2°. bezittelijke (*possessiva*), 3°. aanwijzende (*demonstrativa*), 4°. vragende (*interrogativa*), 5°. betrekkelijke (*relativa*), 6°. onbepaalde (*indefinita*). De persoonlijke en betrekkelijke voornaamwoorden

worden alleen zelfstandig gebruikt, de andere deels zelfstandig, deels bijvoeglijk.

Het *betrekkelyk* voornaamwoord *welke* komt soms bijvoeglijk voor, doch meer in schijn dan in werkelijkheid. In eenen zin als die van VAN LENNEP: „*Hij was bezig met het afschaffen van een kabinet, WELKE BEZIGHEID hij verlichtte door met eene holle stem psalmen te zingen*“, is *welke bezigheid* eigenlijk eene beknopte manier om te zeggen: *eene bezigheid, welke* enz. en oorspronkelijk een Latinisme.

A. PERSOONLIJKE VOORNAAMWOORDEN.

§ 180. Met de persoonlijke voornaamwoorden (*personalia*) wijst de spreker zich zelf aan, d. i. *den eersten persoon*, of den aangesprokene, d. i. *den tweeden persoon*, of een ander, d. i. *den derden persoon*. Alleen de derde persoon komt in drie geslachten voor; de eerste en tweede persoon zijn geslachtloos.

De naam *persoonlijke* voornaamwoorden verhindert niet, dat men ze ook voor zaken gebruikt in het mannelijk en vrouwelijk geslacht. Zoo zegt VAN DER PALM: „*wat baat een kostbare opschik, wanneer HIJ de hatelijkheid zijns bezitters slechts te sterker doet uitkomen?*“ en BEETS: „*Ik trad naar haar toe, om haar den grooten ketel vooreerst wat lichter te maken, daar zij HEM onmogelijk tillen kon*“; of: „*Daarna bracht hij zijnen hoed in eenen hoek van de kamer waar hij HEM zoo voorzichtig nederlegde, alsof HIJ eene uitgeblazen eierschaal geweest was*.“ In de spreektaal geldt voor namen van voorwerpen zonder onderscheid het mannelijk geslacht. Daarom schrijft BEETS: „*Fiks doorjakkeren, Gerrit! zegt mijnheer Deze, de treden opvliegende. Dat zegt HIJ ook, antwoorde Gerrit, de zweep toonende*.“

§ 181. De persoonlijke voornaamwoorden worden aldus verbogen :

	1 ^{ste} pers. enkelv.	1 ^{ste} pers. meerv.	2 ^{de} pers. enk. en meerv.
N.	ik (<i>'k</i>).	wij (<i>we</i>).	gij (<i>ge</i>), jij (<i>je</i>).
G.	mijns, mijner.	ons, onzer.	uws, uwer.
D.	mij (<i>me</i>).	ons.	u, jou (<i>je</i>).
A.	mij (<i>me</i>).	ons.	u, jou (<i>je</i>).

3de persoon enkelvoud.

	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.
N.	hij (<i>t</i>).	zij (<i>ze</i>).	het (<i>'t</i>).
G.	zijns, zijner.	haars, harer.	— —
D.	hem (<i>em</i>).	haar (<i>er</i>).	het (<i>'t</i>).
A.	hem (<i>em</i>).	haar (<i>er, ze</i>).	het (<i>'t</i>).

3de persoon meervoud.

N.	zij (<i>ze</i>).	zij (<i>ze</i>).	zij (<i>ze</i>).
G.	huns, hunner, er.	haars, harer, er.	huns, hunner, er.
D.	hun.	haar (<i>er</i>).	hun.
A.	hen (<i>ze</i>).	haar (<i>er, ze</i>).	hen (<i>ze</i>).

§ 182. Daar het meervoud van den tweeden persoon geheel in de plaats is gekomen van het vroegere enkelvoud *du* (genit. *dijns, dijner*, datief en accus. *dij*), is er tusschen het enkelvoud en het meervoud van den tweeden persoon geen ander onderscheid meer, dan dat *jij, jou* en *je* zelden in 't meervoud gebruikt worden. Wil men nu het meervoud duidelijk doen uitkomen, dan gebruikt men de samenstellingen *gijlieden, ulieden, jelieden* (ook *jelie* en *jelui*) met den onregelmatigen tweeden naamval *ulieder*, die echter alleen gebruikt wordt, als het woord geplaatst is vóór het substantief, waarvan het afhangt, bv. *op ulieder gezondheid!* Hetzelfde geldt van den genitief *hunlied* en *haarlied*, behoorende bij het meervoud van den derden persoon, waarvan ook alle naamvallen met *lieden* (of *lui*) kunnen samengesteld worden.

Het gebruik van het meervoud in plaats van het enkelvoud dagteekent van den Romeinschen keizertijd, toen de keizer van zich zelf in het meervoud sprak en liet spreken, omdat hij zijne mederegenten met zich vereenzelvigde. In navolging daarvan gebruikt men ook bij ons in den kanselarijstijl gewoonlijk *wij* in plaats van *ik*, bv. *Wij, Willem, koning der Nederlanden*. Uit bescheidenheid doen ook sommige schrijvers dat, zich vereenzelvigende met hunne lezers, en zeggen zij bv.: *wij merkten zooveen reeds op*, enz. Evenals den keizer begon men uit beleefdheid ook andere aanzienlijke personen in het meervoud aan te spreken. De Franschen strekten dat

tot bijna iedereen uit, en wij hebben het van hen nagevolgd en nog overdreven.

- § 183. Daar *gij* alleen in de schrijftaal, *jij*, *jou* en *je* alleen in de gemeenzame omgangstaal in gebruik is gekomen, heeft men in de beleefde spreektaal en lossere schrijftaal voor den tweeden persoon enkelvoud den vorm **U** ingevoerd als verkorting van *Uwe Edelheid*. Als persoonlijk voornaamwoord wordt het zonder *w* geschreven, zooals ook behoort te geschieden met *u beider*, *u aller*, waar *u* ook persoonlijk voornaamwoord is.

In *u beider* en *u aller* is *u* tweede naamval en verkorting van *uwer*, evenals *ons aller*, *hun beider*, *haar beider* verkorting is van *onzer*, *hunner*, *harer*, welke volledige vormen soms nog door de dichters ter wille van de maat gebezigd worden. Zoo zegt BILDERDIJK in „Ahacha“: „Sinds onzer beider handen te zaam gevlochten zijn“, en in „Cinna“: „Ons beider moed ontolamde om onzer beider zaak.“

- § 184. De tweede naamval *mijns*, *uws*, *zijns*, *huns*, *haars* komt alleen voor in verbinding met *zelfs* en *gelijke*, bv. om *mijns zelfs wil*, *zijns gelijke*. De tweede naamval *mijner*, *uwer*, enz. is alleen in hooger en stijl in verbinding met werkwoorden of bijvoeglijke naamwoorden in gebruik, als *gedenk mijner*, *hij is uwer niet waardig*. Overigens wordt de tweede naamval vervangen door het bezittelijk voornaamwoord of omschreven met *van*, doch voor *van het* zegt men altijd *er van*, d. i. *daarvan*. Ook in verbinding met andere voorzetsels wordt nooit *het*, maar altijd *er* gebruikt, bv. *er mee*, *er in*, enz.

Oorspronkelijk is *mijns*, *uws*, enz. in verbinding met *zelfs* misschien geen persoonlijk, maar een bezittelijk voornaamwoord en *zelfs* de te onrechte sterk verbogen genitief van een substantief, dat *eigen lijf* beteekende.

- § 185. De vormen, die in de verbuigingsopgave tusschen haakjes staan, hebben geenen klemtoon. De tweede naamval meervoud **er**, die *van hen* en *van haar* beteekent, moet niet verward worden met *er*, de verkorting van het bijwoord *daar*. Men vindt dien tweeden naamval in zinnen

als die van BEETS: „*ik ken ER* (d. i. van hen), *die ons kinderachtig zouden hebben genoemd*“; en „*ER* (d. i. van hen) *zijn er* (d. i. daar) *meer dan men denkt*.“

- § 186. Het persoonlijk voornaamwoord, dat terugwijst op het onderwerp van den zin, heet *wederkeerig* (*reflexief*). De derde persoon heeft daarvoor een afzonderlijken vorm, namelijk *zich*, die voor den derden en vierden naamval der beide getallen in alle geslachten geldt.

Eerst op het eind van de middeleeuwen is het woord *zich* uit het Hoogduitsch overgenomen. Vóór dien tijd gebruikte men het gewone persoonlijk voornaamwoord van den derden persoon, zooals men nu nog dat van den eersten en tweeden persoon gebruikt. In de spreektaal doet men dat nog dikwijls, maar in de schrijftaal verbiedt het gebruik dat. Men volge dus BILDERDIJK niet als hij zegt: „*In 't geen zij om HAAR henen zag*“, noch VAN LENNEP: „*Geert is oud en wijs genoeg om voor HAAR zelve te antwoorden*.“

B. BEZITTELIJKE VOORNAAMWOORDEN.

- § 187. De bezittelijke voornaamwoorden (*possessiva*) duiden aan, dat het door hen bepaalde substantief bezitting of voortbrengsel is van den eersten, tweeden of derden persoon, en komen daarom overeen met den tweeden naamval der persoonlijke voornaamwoorden. *Mijn huis* is *het huis van mij*, *zijn hoed* is *de hoed van hem*.

In de spreektaal en lossere schrijftaal gebruikt men in plaats van den tweeden naamval des bezitters, indien die voorafgaat aan het substantief, dat er door bepaald wordt, soms den eersten naamval, gevolgd door het bezittelijk voornaamwoord. *Mijn neef zijn huis* is *mijns neefs huis*, *Jan zijn pet* is *Jans pet*. Voor den derden persoon meervoud geldt dan ook *der* voor *haar*. Zoo zegt BEETS: „*Toen braken zij in bij de lui en kwamen voor de lui DER bed staan*.“

- § 188. De bezittelijke voornaamwoorden zijn: voor den 1sten persoon enk. *mijn*, meerv. *ons*, voor den 2^{den} persoon enk. en meerv. *uw*, voor den 3^{den} persoon enk. *zijn* en *haar*,

meerv. **hun** en **haar**. Door hunnen stam wijzen zij den *persoon*, het *getal*, en, wat den derden persoon aangaat, ook het *geslacht* des bezitters aan. Men noemt dat *subjectief* getal en geslacht. Door hunne buigingsuitgangen wijzen zij het *getal* en *geslacht* der bezitting aan. Men noemt dat *objectief* getal en geslacht.

Oorspronkelijk was er slechts één vorm voor het enkel- en meervoud der drie geslachten van den derden persoon, namelijk *zijn*. In den loop der middeleeuwen werd *haar* voor het vrouwelijk enkelvoud en voor het meervoud der drie geslachten ingevoerd. Daarnaast kwam later ook *hun* voor het meervoud der drie geslachten in gebruik. Eindelijk stelde men het onderscheid tusschen *haar* als vrouwelijk enkel- en meervoud, en *hun* als mannelijk en onzijdig meervoud vast, doch VAN DER PALM zeide nog: „*Oostersche vrouwen, die slechts door HUNNE echtgenooten en kinderen omringd zijn*“; en in de gewone omgangstaal gebruikt men nog wel **er** (d. i. *haar*) voor de drie geslachten in 't meervoud. Bij BEETS vindt men bv.: „*ze pasten op ER tijd*.“

§ 189. Alle bezittelijke voornaamwoorden volgen dezelfde verbuiging, behalve dat *ons* in den eersten naamval enkelvoud van het mannelijk geslacht *onze* luidt (verkorting van den grondvorm *onzer*).⁴ De verbuiging is:

	Mann. Enk.	Vrouw. Enk.	Onz. Enk.	Meerv. 3 gesl.
N.	mijn.	mijne.	mijn.	mijne.
G.	mijns.	mijner.	mijns.	mijner.
D.	mijnen.	mijne(r).	mijnen.	mijnen.
A.	mijnen.	mijne.	mijn.	mijne.

§ 190. Na het bepalend lidwoord worden de bezittelijke voornaamwoorden verbogen als gewone (zwakke) adjectieven, zoo er een voorafgaand substantief bijgedacht kan worden. Is dat laatste het geval niet, dan staan zij zelf als substantieven. Zij noemen dan alleen personen en worden verbogen als mannelijke persoonsnamen op *e*, bv.:

Enkelvoud, als adjectief.

N. *Mijn vader of DE UWE heeft dat gezegd.*

G. *Het huis mijns vaders en dat DES UWEN.*

D. *Ik gehoorzaam mijnen vader en gij* DEN UWEN.

A. *Ik bemin mijnen vader en gij* DEN UWEN.

Meervoud, als adjectief.

N. *Mijne ouders en* DE UWE *zeggen dit.*

G. *De huizen mijner ouders en die* DER UWE.

D. *Ik schrijf mijnen ouders en gij* DEN UWEN.

A. *Ik bemin mijne ouders en gij* DE UWE.

Enkelvoud, als substantief.

N. *Mijnen brief besluitend, blijf ik geheel* DE UWE.

A. *Ik noem mij geheel* DEN UWE.

Meervoud, als substantief.

N. *Geene menschen zijn hem dierbaarder dan* DE ZIJNEN.

G. *Hij verwerft zich de liefde* DER ZIJNEN.

D. *Deze huisvader geeft* DEN ZIJNEN *een goed voorbeeld.*

A. *Hij zorgt voor* DE ZIJNEN.

- § 191. In de spreektaal en lossere schrijftaal dient niet alleen het als *uw* verbogen *jouw*, maar ook het onverbuigbare *je*, meerv. *jelie* of *jelui*, als bezittelijk voornaamwoord van den tweeden persoon, omdat het oudere bezittelijk voornaamwoord van den tweeden persoon enkelvoud *dijn* in onbruik is geraakt en *uw* te deftig is. Ook *eigen*, dat dikwijls tot versterking van het bezittelijk voornaamwoord dient, kan zelf soms de plaats van een bezittelijk voornaamwoord innemen, bv. in uitdrukkingen als: *op eigen gezag, op eigen kosten.*

C. AANWIJZENDE VOORNAAMWOORDEN.

- § 192. De aanwijzende voornaamwoorden (*demonstrativa*) wijzen zelfstandigheden met meer of minder nadruk aan. De eigenlijke aanwijzende voornaamwoorden zijn *deze*, dat eene nabij zijnde, *die*, dat eene meer verwijderde, en *gene*, dat de verst verwijderde of zich aan de overzijde bevindende zelfstandigheid aanwijst.

Bij tegenstelling van *deze*, *die* en *gene* behoeft er niet altijd van werkelijken afstand sprake te wezen. De regel

geldt ook ten opzichte van den afstand der woorden in den zin. *Deze* wijst dan altijd op de laatstgenoemde van twee zelfstandigheden, bv. „*Reede zag den stekeligen vreemdeling met een heftigen blik aan, doch DEZE (d. i. de vreemdeling) bleef volstandig doorzingen*“ (VAN LENNEP).

§ 193. *Deze* en *die* komen zelfstandig en bijvoeglijk voor. Zelfstandig wordt *die* dikwijls, vooral van zaken, gebruikt om het persoonlijk voornaamwoord van den derden persoon te vervangen. Na het bijvoeglijke *die* wordt het substantief soms weggelaten, als het reeds vooraf genoemd is, bv. *de hoed van mij en DIE van mijnen broeder*. *Gene* wordt bijna uitsluitend bijvoeglijk gebruikt en komt alleen dan zelfstandig voor, wanneer het eene tegenstelling tot *deze* vormt, bv. *DEZE zegt dit, GENE dat. Wie zou gelijk hebben?*

In gemeenzame spreektaal en lossere schrijfstijl staat *die* soms overtollig als bijstelling van het voorafgaand onderwerp. Zoo zegt BILDERDIJK: „*De kromme sabels van den Moor DIE stonden hem niet aan*“, en begint een bekend volksliedje: „*Jan DIE sloeg Lijsje*“, terwijl uit BEETS' *Camera Obscura* bekend is: „*Klompertjen en zijn wijffen DIE zouden vroeg opstaan*.“

§ 194. *Deze* en *die* worden, zoowel zelfstandig als bijvoeglijk, aldus verbogen:

	Mann. Enk.	Vrouw. Enk.	Onz. Enk.	Meerv. 3 gesl.
N.	deze.	deze.	dit.	deze.
G.	dezes.	dezer.	(dezes).	dezer.
D.	dezen.	deze(r).	(dezen).	dezen.
A.	dezen.	deze.	dit.	deze.
	Mann. Enk.	Vrouw. Enk.	Onz. Enk.	Meerv. 3 gesl.
N.	die.	die.	dat.	die.
G.	diens.	dier.	(diens).	dier.
D.	dien.	die(r).	(dien).	dien.
A.	dien.	die.	dat.	die.

§ 195. *Gene* wordt verbogen als *deze*, maar heeft geen onzijdig enkelvoud. Men gebruikt daarvoor het adjectief *gindsch*. Ook worden genitief en datief van *gene* altijd omschreven met *van* en *aan*, en dat gebeurt ook met den genitief

en datief van het onzijdige *dit* en *dat*. Wordt *deze* zelfstandig gebruikt, dan omschrijft men er den genitief enkel- en meervoud bijna altijd van.

De eerste en vierde naamval onzijdig enkelvoud van *gene* luidde in de middeleeuwen *gent*. De verbogen genitief en datief singularis onzijdig van *deze* komen nog voor in vaste uitdrukkingen, als *schrijver dezes*, *bij dezen*, *mits dezen*. De genitief mannelijk en onzijdig enkelvoud van *die* was vroeger *des*, later *dies*, eindelijk *diens*. De oude vormen vindt men nog zelfstandig in *des* en *dies* (beide = daarom), *desnoods*, *desniettemin*, *desnietteenstaande*, *deswege*, *desgelijks*, *desbevoegd*, *deskundig*, enz. en bijvoeglijk in *destijds*. De genitief van het vrouwelijk enkelvoud was vroeger *der* en eerst later *dier*. Men vindt hem nog bijvoeglijk in *derhalve*, *derwijze*, *dermate*. De genitief pluralis was vroeger ook *der* en komt zoo nog zelfstandig voor in *dergelijk*. De onzijdige datief singularis *dien* komt bijvoeglijk nog voor in: *met dien verstande*, *uit dien hoofde*, *te dien einde* enz., en zelfstandig in *dienvolgens*, *dientengevolge*, *dienovereenkomstig*, *mitsdien*, *bovendien*, *doordien*, *naardien*, *indien*.

§ 196. In plaats van het zelfstandige *dit* en *dat* met een voorzetsel gebruikt men bijna altijd de voornaamwoordelijke bijwoorden, namelijk *hier* en *daar* gevolgd door een voorzetsel (eigenlijk bijwoord), dat er aan vast geschreven wordt indien het er onmiddellijk achter staat. Die bijwoorden kunnen ook in plaats van den vierden naamval met een voorzetsel gebruikt worden in het mannelijk en vrouwelijk enkelvoud, als zij op zaken terugwijzen, en in het meervoud van alle geslachten, zelfs als zij op personen betrekking hebben. Zoo vindt men bij BEETS: „*Je hebt hier adellijke heeren en groote hanzen, maar DAAR behoort ik niet toe*“; en „*DAAR zijn goede spelers ONDER, maar toch waratje geen een, die eigenlijk uitmunt*.“

§ 197. Tot de aanwijzende voornaamwoorden kan ook zelf gerekend worden, dat ter versterking van den nadruk geplaatst wordt achter zelfstandige naamwoorden en persoonlijke voornaamwoorden. Het kan òf geheel onverbogen blijven òf verbogen worden als een gewoon (zwak) adjectief.

Het heeft dan *zelven* in den derden en vierden naamval mannelijk enkelvoud en in den datief pluralis van alle geslachten, en in alle andere naamvallen *zelve*; want de genitief singularis van het mannelijk en onzijdig en de datief van het onzijdig, die, als zij gebruikt werden, *zelven* zouden luiden, komen tegenwoordig alleen in den met *van* en *aan* omschreven vorm voor.

Een oude sterke genitief *zelfs* komt nog voor in de verbinding *om mijns, uws, haars*, enz. *zelfs wil*. Opmerking verdient het, dat *zelfs* dan ook voor het vrouwelijk geslacht gebruikt wordt, hetgeen echter niet bevreemdend zou zijn, als *mijns, uws* enz. behoorden opgevat te worden als possessiva en *zelfs* als een onzijdig, te onrechte sterk verbogen, substantief. Vgl. § 184.

§ 198. Tot de aanwijzende voornaamwoorden behooren nog het samengestelde *degene*, dat alleen zelfstandig, en *dezelfde*, dat zelfstandig en bijvoeglijk gebruikt wordt. Het lidwoord wordt daar verbogen, alsof het buiten samenstelling voorkwam, en de verbuiging van *gene* en *zelfde* is, bij zelfstandig gebruik, in 't mannelijk en vrouwelijk gelijk aan die van het zelfstandig gebruikt adjectief, zoodat dus de tweede naamval mannelijk en het geheele meervoud op en uitgaat en de andere naamvallen op *e*. In het onzijdig enkelvoud luiden zij *datgene* en *hetzelfde* of 't *zelfde* en komen zij alleen in den eersten en vierden naamval voor. In plaats van *datgene wat* gebruikt men ook *hetgeen*. Bijvoeglijk gebruikt, wordt *dezelfde* verbogen als een lidwoord met een gewoon (zwak) adjectief.

Vroeger werd het bijvoeglijk *dezelfde* ook sterk verbogen, terwijl het voorzetsel *te* ook daarbij met het lidwoord kon samensmelten. Vandaar nog uitdrukkingen als *terzelfder ure*, *tenzelfden dage*. Naast *degene* en *dezelfde* gebruikt men ook *diegene* en *diezelfde*, doch tegenwoordig niet licht meer in naamvallen, waarin *die* zou behooren verbogen te worden. Een wegens stijfheid in onbruik geraakt voornaamwoord is *dezelve*, dat in de spreektaal nooit voorkwam, maar in de schrijftaal vroeger, vooral in het begin der 19de eeuw, duidelijkheidshalve gebezigd werd in plaats van het persoonlijk

voornaamwoord van den derden persoon. Het werd dan verbogen als het zelfstandige *dezelfde*, maar staande vóór het substantief, waarvan het afhing, vormde het ook den tweeden naamval *deszelfs* in het mannelijk en onzijdig enkelvoud, en *derzelver* in het vrouwelijk enkelvoud en in het meervoud, bv. *deszelfs goedkeuring*, *derzelver meening*, naast *de goedkeuring deszelven*, *de meening derzelve* of *derzelven*. Werd het bijvoeglijk gebruikt, dan had het dezelfde verbuiging en ook dezelfde beteekenis als *dezelfde*. Zoo zegt BEETS: „*Hij had de leelijkste teef uit heel Rotterdam en onderhield twee grijze katten, die door DEZELVE teef gezoogd waren*. In deze beteekenis komt ook *eigen* voor met voorafgaand bepalend lidwoord of aanwijzend voornaamwoord, bv. „*DIE EIGEN horen, daar hij op speelde*“ (BEETS) en „*Nog negenmaal na dezen zal dit gehorend licht met DE EIGEN kromten prijken om 't slinkend aangezicht*“ (BILDERDIJK).

§ 199. Eindelijk kan men ook nog als aanwijzende voornaamwoorden beschouwen de bijvoeglijke woorden **zulk** en **zoodanig**, in 't enkelvoud steeds gevolgd door het lidwoord *een* en voor verbuiging niet vatbaar, maar in 't meervoud verbogen als de bezittelijke voornaamwoorden en dan ook geschikt om met het bepalend lidwoord zelfstandig gebruikt te worden, met **en** in alle naamvallen. Een onverbuigbare onzijdige vorm *zulks* komt zelfstandig voor en beteekent *dat*.

Zulk is ongeveer hetzelfde als *zoolijk*. *Lijk* beteekent *ge-daante hebbend* of *danig*, en dus is *zulk* hetzelfde als *zoo-danig*. Bij *zulks* moet de *s* verklaard worden als de oude genitief *es* of *s* van het persoonlijk voornaamwoord 't. Die *s* beteekent dus *er van* of *daarvan*.

D. VRAGENDE VOORNAAMWOORDEN.

§ 200. De vragende voornaamwoorden (*interrogativa*) vragen naar zelfstandigheden. Het zijn: het zelfstandige **wie**, dat men in het mannelijk en vrouwelijk alleen van personen bezigt, met het onzijdige **wat**, dat alleen van zaken gebruikt wordt, benevens het bijvoeglijke **welk**.

§ 201. **Wie** wordt tegenwoordig verbogen als het aanwijzende *die*, maar de genitief van het vrouwelijk enkelvoud wordt bijna altijd omschreven. Voor den genitief en datief van het onzijdige **wat** gebruikt men uitsluitend de voornaamwoordelijke bijwoorden *waarvan* en *waaraan*. Ook bedient men zich in het onzijdig in plaats van een voorzetsel met *wat* steeds van het bijwoord *waar* met een voorzetsel (eigenlijk bijwoord), bv. *waartoe*, *waarmee*, *waarin*. Van het onzijdig bestaat geen meervoud.

Oudtijds waren dezelfde naamvals vormen zoowel voor het meervoud als voor het enkelvoud, zoowel voor het vrouwelijk als voor het mannelijk in gebruik. De genitief der drie geslachten was toen *wes*, later *wies*, eindelijk, zooals nu nog voor het mannelijk, *wiens*, gevormd van den datief *wien* door toevoeging van den genitiefsuitgang *s*. Een spoor van den ouden genitief onzijdig heeft men nog in *weshalve* en *weswege*.

§ 202. **Welk** wordt verbogen als het bezittelijk voornaamwoord, maar de genitief singularis en pluralis komt in geen der drie geslachten voor. Ook gebruikt men in den eersten en vierden naamval van het mannelijk enkelvoud *welk* alleen als er naar de soort of de hoedanigheid gevraagd wordt; doch wordt er gevraagd naar den naam, dan bezigt men in den eersten naamval *welke*, in den vierden *welken*.

Welk is ongeveer hetzelfde als *wielijk*. *Lijk* beteekende vroeger: *de gedaante hebbend*, *danig*, en dus is *welk* hetzelfde als *hoedanig*. Vgl. zulk § 199.

§ 203. **Wat** kan ook bijvoeglijk bij een enkelvoudig of meervoudig substantief van alle geslachten voorkomen en vraagt dan naar de soort of de hoedanigheid van het substantief, waarbij het staat. Zoo vraagt VAN DER PALM: „**WAT** *voorgevoelen doet mij dit schrijven?*“ en BILDERDIJK: „*Mag ik 't vragen WAT prins dit statig slot bewoont?*“ Ook in den uitroep komt het voor in de beteekenis van *hoedanig* of *hoe groot*, *hoeveel*. Zoo zegt SIMON STIJL: „**WAT** *al sterkten gebouwd, eilanden en zee-kusten bezet en koningen cijnbaar gemaakt of tot vrede en vriendschap bewogen!*“ en TOLLENS:

„WAT bloemen bloeiden voor haar voet! WAT weelde, die haar borst deed zwellen!“

Oorspronkelijk stond het substantief in den genitief als afhangende van het onzijdige zelfstandige *wat*, maar het verloor het genitiefsteeken, evenals de deelingsgenitieven, die afhingen van het onbepaalde *wat*, bv. *wat brood* voor *wat broods*, vgl. *veel brood* en *veel broods*; en daarom kan men in *wat* tegenwoordig niet licht iets anders zien dan eene bijvoeglijke bepaling.

- § 204. In plaats van het bijvoeglijke *wat* en in dezelfde betekenis gebruikt men ook **wat voor een** bij een enkelvoudig, en **wat voor** bij een meervoudig substantief in vraag en uitroep. Het lidwoord **een** blijft daarbij steeds onverbogen. Zoo vraagt BEETS: „WAT is dat VOOR EEN man?“ en STARING: „WAT speelt men hier VOOR kluchten?“ In den uitroep bezigt men ook nog in 't enkelvoud **wat een en welk een** in den zin van *hoedanig een, hoe groot een, bv. „WAT heb je daar EEN lief patroontje van een kraagje om!“* (BEETS) en „WELK EEN gefluister! WELK EEN drukte! WELK EEN gedrang!“ (BEETS).

In *wat voor een* en *wat voor* is *wat* oorspronkelijk ook zelfstandig gebruikt en staat het substantief, waarvan het schijnbaar eene bijvoeglijke bepaling is met *voor een* of *voor* (= *als een* of *als*), als bijstelling. *Wat een* schijnt gevormd naar analogie van *welk een*, dat reeds in de middeleeuwen voorkomt als een door het lidwoord van zijn substantief gescheiden attributief adjectief. Beide vormen kunnen alleen bij een enkelvoudig substantief staan. In eene uitdrukking als *wat een menschen!* is een woord als *menigte* weggelaten.

- § 205. Als vragend voornaamwoord kan ook het bijvoeglijke **hoedanig** beschouwd worden, in 't enkelvoud gewoonlijk door **een** gevolgd en dan onverbuigbaar, bv. *hoedanig een man is hij?* in 't meervoud verbogen als een gewoon adjectief zonder tweeden naamval, bv. „*hoedanige menschen zijn dat?*“

E. BETREKKELIJKE VOORNAAMWOORDEN.

§ 206. De betrekkelijke voornaamwoorden (*relativa*) verbinden eenen bijzin, waarvan zij een zelfstandig deel uitmaken, met het een of ander zelfstandig woord van een anderen zin. Als betrekkelijke voornaamwoorden worden gebruikt eenige naamvallen van het aanwijzende **die** en van het vragende **wie** en alle naamvallen van het vragende **welke** met 't **welk** of **hetwelk** in het onzijdig.

Hetwelk is het onzijdig van het verouderde *dewelke*, dat nog slechts enkele malen gebezigd wordt. Zoo zegt VAN LENNEP: „*De vrouw van Teun Wezer, in DEWELKE Joan zijne speelkarnuit Klaartje herkende.*“ Over het bijvoeglijk gebruik van *welke* zie § 179.

§ 207. Het betrekkelijke **die**, **wie** wordt aldus verbogen:

	Mann. Enk.	Vrouw. Enk.	Onz. Enk.	Meerv. 3 gesl.
N.	die	die	dat, wat	die
G.	wiens	wier	—	wier
D.	wien	wie(r)	—	wien
A.	dien, wien	die, wie	dat, wat	die, wie.

§ 208. De vierde naamval *wien*, *wie* (enkel- en meervoud) wordt alleen na voorzetsels gebruikt, maar dan ook altijd. De eerste en vierde naamval *wat* wordt alleen gebruikt als hij betrekking heeft op *het*, *alles*, *dat* en *datgene*, bv. *alles wat wij gezien hebben*, *was mooi*, enz.

Men mag tegenwoordig niet meer de accusatieven *wien* en *wie* gebruiken, wanneer er geen voorzetsel voorafgaat. Vroeger deed men dat wel. Zoo zegt BILDERDIJK: „*Vorst, WIEN we in ons hart aanbidden!*“ en „*Hij, WIEN haar hart aanbad*“; en VAN LENNEP: „*De man, WIEN gij zoekt, is reeds in veiligheid*“, en „*Van nu af behoort mijn leven aan hem, WIEN ik eenmaal verlaten heb*“, en „*Deze woorden sprak de Jezuïet, WIEN mijne lezers reeds voorlang herkend zullen hebben*“; en BEETS: „*Wij spraken over den jongeling, WIEN de vertwijfeling aan eene vereeniging met Suzette naar de West-Indië dreef.*“ Vroeger werd *dien* ook wel in den derden naam-

val gebruikt. VAN DER PALM zegt: „Men verbeelde zich den zoon uit een aanzienlijk huis, DIEN men van zijne jeugd af niets anders heeft voorgehouden dan van zijne geboorte“, en „was er niemand, DIEN dit bezit zijne gezondheid of zijn leven kostte?“

§ 209. De genitieven *wiens* en *wier* (enkel- en meervoud) worden bijna uitsluitend van personen gebruikt. Voor zaken en soms ook voor personen in 't meervoud gebruikt men het voornaamwoordelijk bijwoord *waarvan*, dat tevens de eenige vorm voor den tweeden naamval enkelvoud van het onzijdig is. Voor den derden naamval enkelvoud van het onzijdig is *waaraan* de eenige vorm, en in plaats van een voorzetsel met *wat* gebruikt men steeds de voornaamwoordelijke bijwoorden als *waaruit*, *waarin*, enz. Deze kunnen ook terugslaan op mannelijke en vrouwelijke zaaknamen in enkel- en meervoud en zelfs op persoonsnamen in 't meervoud.

Het gebruik van *wiens* en *wier* bij zaaknamen is, ofschoon niet navolgenswaard, toch niet zonder voorbeeld. Men vindt bij VAN DER PALM: „De Oosterlingen noemen eene beek, WIER wateren verdrogen, eene leugenachtige beek“; bij VAN LENNEP: „In den tuin stond een fraaie abrikozeboom op stam, WIENS blozende vruchten reeds dikwijls bij het voorbijgaan zijnen lust hadden opgewekt“, en „De rivier was gevuld met groote en kleine vaartuigen, van WIER stengen en achterstevens vlaggen wapperden“, en „zijn het die kleertjes, WIER gezicht alleen U zoo getroffen heeft?“ en bij BEETS: „Er hebben tranen gevloeid, van WIER bitterheid onze vroolijke jeugd geen denkbeeld had.“ Evenmin is het navolgenswaard de voornaamwoordelijke bijwoorden op personen in het enkelvoud te doen terugslaan, zooals BILDERDIJK doet: „Wat is die Bacchus dan voor God, WAARVAN gij praat?“ en VAN LENNEP: „Slechts één hielp den gekwetsten koopman, WAAR de Schriftuur ons van verhaalt“, en „Den dag daarna werd hem geboodschapt, dat de jongeling, WAAROVER de Heer Vicaris hem 's avonds te voren gesproken had, in de benedenkamer wachtte.“ In gemeenzamen en dichterlijken stijl zegt men ook wel, zooals in de middeleeuwen altijd gebeurde, *daarvan*, *daaraan*,

daarmee enz., in plaats van *waarvan*, *waaraan*, *waarmee*, bv. bij BILDERDIJK: „*Wie zijt ge, o afgoôn, DAAR 't heelal VOOR knielt?*“ en „*Hebt ge ooit naar iets verlangd, DAAR 't zuchtend hart OM lijdt?*“ en bij VAN LENNEP: „*De jonkman deed mij hoogst natuurlijke vragen over zijne familie, DAAR ik geen antwoord OP wist te geven*“, en „*Dit was de bruid, DAAR elk MEE dansen wou*“, en „*zit hij niet in eene kast, DAAR hij niet zoo licht UIT kan raken?*“ en bij BEETS: „*Honderd soorten zijn er, DAAR ik niet VAN spreek.*“

§ 210. De verbuiging van *welke* als betrekkelijk voornaamwoord is vollediger dan als vragend voornaamwoord, namelijk:

	Mann. Enk.	Vrouw. Enk.	Onz. Enk.	Meerv. 3 gesl.
N.	welke.	welke.	hetwelk.	welke.
G.	welks.	welker.	welks.	welker.
D.	welken.	welke(r).	—	welken.
A.	welken.	welke.	hetwelk.	welke.

De mannelijke genitief singularis *welks* wordt slechts zelden van personen gebruikt. De eerste en vierde naamval onzijdig luidt *welk* als het woord bijvoeglijk gebruikt wordt.

§ 211. Evenals *zulk* en *zoodanig* als aanwijzende voornaamwoorden voorkomen, komt *hoedanig* in het meervoud ook als betrekkelijk voornaamwoord voor. Zoo zegt VAN LENNEP: „*Asrafel bezit wondere geheimen, HOEDANIGE alleen bekend zijn in het verre Oosten.*“

F. ONBEPAALED VOORNAAMWOORDEN.

§ 212. De onbepaalde voornaamwoorden (*indefinita*) wijzen op min of meer onbepaalde zelfstandigheden. Zij worden òf alleen zelfstandig gebruikt, namelijk *men*, *iemand*, *nietmand*, *iets*, *niets*, *een iegelijk*, *een ieder*, *iedereen*, *elkeen*, *elkander* en *malkander*, òf alleen bijvoeglijk, namelijk *zeker*, òf zelfstandig en bijvoeglijk, namelijk *ieder* en *elk*.

§ 213. *Men* wijst een onbepaald aantal onbepaalde personen aan en komt alleen in den eersten naamval (enkelvoud) voor.

Iemand en **niemand** slaan alleen op personen, hebben geen meervoud, en nemen alleen in den tweeden naamval eenen buigingsvorm aan (de **s**), wanneer zij staan vóór het substantief, waarvan zij afhangen. **Iets** en **niets** slaan alleen op zaken en zijn onverbuigbaar.

Men is de toonlooze vorm van *man*. Het vervangt soms het persoonlijk voornaamwoord van den derden persoon in het meervoud, bv. „*MEN was nu in de nabijheid van een volkrijk dorp gekomen*“ (VAN LENNEP); doch het mag nooit gebruikt worden in de beteekenis van *iemand*, zooals in het Fransch. *Iemand* en *niemand* (met paragogische *d*, zie § 89) zijn samengesteld uit *man* en *ie* of *nie*, welke laatste woorden in de middeleeuwen nog gebruikt werden (evenals nu nog in het Hoogduitsch) in de beteekenis van *ooit*, *ergens* (*nooit*, *nergens*). *Iets* en *niets* luiden in de middeleeuwen *iet* en *niet*, welke oudere vormen nog voorkomen in *ietwat*, *te niet gaan*, *is 't anders niet* (= niets anders), *om of voor niet*, *ik geef er niet om*, *als niet komt tot iet*, *kent iet zich zelf niet*, en in de samenstellingen *durf niet*, *doeniet*, *weetniet*. De **s** is de genitief van 't, en *iets* beteekent dus eigenlijk: *iets er van*. *Iet* en *niet* zelf zijn samengetrokken uit *iewicht* en *niewicht*, samenstellingen van *ie* en *nie* met *wicht*, dat vroeger *zaak* beteekende. In plaats van *iets* en *niets* op voorzetsels te doen volgen, bezigt men ook *ergens* en *nergens* en plaatst dan de voorzetsels als bijwoorden achteraan, bv. *hij weet van niets of nergens van*. *Hebt gij trek in iets of ergens trek in?*

§ 214. **Een** iegelijk, **een** ieder en de zelfstandig gebruikte woorden **ieder** en **elk** hebben geen meervoud en nemen alleen in den tweeden naamval eenen buigingsuitgang (de **s**) aan, wanneer zij staan vóór het substantief, waarvan zij afhangen, dus *eens* (of *een*) *iegelijks*, *eens* (of *een*) *ieders*, *ieders* en *elks*. **Iedereen** en **elkeen** blijven geheel onverbogen.

Elk is samengesteld uit eenen bijvorm van *ie* en het substantief *lijk* (d. i. gedaante, persoon) en beteekent dus: *ergens een persoon* en vandaar: een persoon welke dan ook. *Iegelijk* beteekent hetzelfde, want *gelijk* is een bijvorm van *lijk*. *Ieder* is samengetrokken uit *ieweder* en dus samengesteld uit *ie* en een verloren *weder*, dat *wie ran beiden*, *wie ook* beteekende.

§ 215. **Ieder en elk**, bijvoeglijk gebruikt, hebben geen meervoud en luiden in den eersten en vierden naamval vrouwelijk *iedere, elke*, in den eersten en vierden naamval onzijdig *ieder, elk*, in den derden en vierden naamval mannelijk *iederem, elken*, en in den eersten naamval mannelijk van personen *ieder, elk*, maar overigens *iedere, elke*, dus *ieder man, maar iedere hond, iedere boom*. De andere naamvalen worden omschreven. **Zeker** wordt evenzoo verbogen, maar heeft ook een meervoud: eerste en vierde naamval *zekere*, derde naamval *zekeren*. Door een voorafgegaan, wordt *zeker* als een gewoon (zwak) adjectief verbogen. Men zegt dus: *zeker mun, zeker iemand, maar een zekere man*.

Zeker is hetzelfde als het adj. *zeker* en overgenomen uit het Lt. *securus*. Het is onbepaald voornaamwoord geworden in navolging van het Fransche *certain*. *Zeker* kan ook vóór eigennamen geplaatst worden en luidt dan in den eersten naamval mannelijk *zekere*. Zoo zegt VAN LENNEP: „*Deze was ZEKERE Arie van Akendam*.“

§ 216. **Elkander en malkander of mekaar** (de *wederzijdsche* voornaamwoorden) hebben alleen eene **s** in den genitief, wanneer zij staan vóór het woord, waarvan zij afhangen. In de andere naamvallen blijven zij tegenwoordig liefst onverbogen.

Zij bestaan uit *ander* en *elk* of *malk* (samengesmolten uit *manlijk*, dat *ieder der mannen* beteekent). Men kan ze dus door *elk* (*den*) *ander* weergeven, en in de middeleeuwen werden dan ook de beide leden der samenstelling nog gescheiden. *Die menschen groeten elkander* is dus: *die menschen groeten*, namelijk *elk (van hen den) ander*. Vandaar dat *elkander* en *malkander* alleen op meervoudige zelfstandigheden kunnen terugwijzen of op een onbepaald gelaten subject, zooals bij VAN LENNEP: „*MEN kraait het ELKANDER na*“, en bij BEETS: „*MEN vliegt ELKANDER in de armen*.“ Verkeerd is het, *zich* in plaats van *elkander* te gebruiken in navolging van het Hoogduitsch. Af te keuren zijn dus zinnen als: „*Beiden staan ontroerd en zien ZICH zwiiggend aan*“ (BILDERDIJK) en „*Matroos en scheepsvoogd, vriend en vreemde, knaap en man omarmen*“

ZICH dooreen" (TOLLENS), en „Zij betwistten ZICH eene leg-plaats zonder elkander te verstaan" (VAN LENNEP).

- § 217. Tot de onbepaalde voornaamwoorden behoort ook het persoonlijk voornaamwoord **het**, wanneer het gebruikt wordt als onderwerp van een onpersoonlijk werkwoord, en het telwoord **een**, wanneer het *een zeker* beteekent. Het heeft dan eene **e** in den eersten naamval mannelijk, bv. *eene Mijnheer A. heeft mij dat gezegd*. Het telwoord **eenig** is onbepaald voornaamwoord als het beteekent: *de een of ander*, bv. *ik weet niet of hij er wel enig vermoeden van heeft*. De ontkenning van **een** en **eenig** is **geen**, bv. *hij had er geen denkbeeld van*.

Ook moet als onbepaald voornaamwoord beschouwd worden (*de*) **een of ander**, als men er mee bedoelt: eene zelfstandigheid of meer, die men niet nauwkeurig wil of kan aanduiden, bv. *de een of ander zal tegen uwe redeneering misschien wel het een of ander kunnen aanvoeren*; ook bijvoeglijk: *een of ander deel van dit gedicht is misschien wat duister*. Dezelfde beteekenis heeft ook *deze of gene* en *deze en gene*, bv. *deze of gene zal het misschien kunnen zeggen*, en: *ik heb het bij dezen en genen onderzocht, maar men wist er mij niets van te vertellen*.

- § 218. Het vragend voornaamwoord **wat** behoort tot de onbepaalde voornaamwoorden als het beteekent *eenig of iets*, bv. *wat vleesch, wat moois*. Ook **alwie**, **alwat** of kortweg **wie**, **wat** is onbepaald voornaamwoord en betrekkelijk tevens. Het beteekent *ieder die* en wordt volledig verbogen als het vragende *wie*, bv. „**WIE** lust heeft, kan zich thans tot aan de keel verzaden" (BILDERDIJK).

Wie, al of niet door ook begeleid, is ook een onbepaald voornaamwoord in toegevende zinnen, als: „**WIE** er danste en zong, mijn nichtje Agnietje alleen weigerde deel te nemen in de algemeene pret" (VAN LENNEP). „**WAT** gij spreekt of preekt of zingt, hou steek (DE GENESTET). Zoo ook *welke* (ook) en *welk een*, bv. **WELKE** pogingen wij OOK aanwendden, het gelukte ons niet, en **WELK EEN** verdriet het hem deed, hij beklaagde er zich niet over.

IV. Het Telwoord.

- § 219. De telwoorden (*numeralia*) wijzen aan, in welke bepaalde of onbepaalde rekenkunstige verhouding de zelfstandigheden tot elkaar staan. De bepaalde telwoorden worden verdeeld in *hoofdgetallen*, *ranggetallen*, *verdubbeltallen*, *soortgetallen* en *herhalingsgetallen*.
- § 220. De hoofdgetallen zijn van *één* tot en met *tien* stamwoorden. *Elf* en *twaalf* zijn verholen samenstellingen met *een* en *twee*. De overige telwoorden beneden *twintig* zijn samenstellingen met *tien*, waarbij *dertien* voor *dritien* en *veertien* voor *viertien* staat. De tientallen zijn met *tig* (d. i. tiental) samengesteld, doch onregelmatigen vorm vertoonen *twintig* (voor *tweetig*), *dertig* (voor *dritig*), *veertig* (voor *viertig*) en *tachtig* met *ééne t* (voor *achtig*). *Honderd* en *duizend* zijn oorspronkelijk substantieven en nemen dan ook, wanneer er geen bepaald telwoord aan voorafgaat, in het meervoud den uitgang *en* aan, bv. *honderden menschen*, *eenige duizenden menschen*. *Millioen* (Fr. *million*) is nog geheel en al een substantief en eischt in het enkelvoud een lidwoord of hoofdgetal vóór zich. In 't meervoud heeft het *millioenen*.
- § 221. Bij de samengestelde getallen gaan de eenheden aan de tientallen vooraf, maar zij volgen op de honderd- en duizendtallen, bv. *honderd een en twintig*. Alleen de samenstellingen met *honderd* worden aaneengeschreven, dus *vierhonderd*, *achtthonderd*, tegenover *vier duizend*, *achtthien duizend*.
- § 222. Van de hoofdgetallen wordt tegenwoordig alleen een verbogen, en wel zooals het enkelvoud der bezittelijke voornaamwoorden. Dezelfde verbuiging volgt ook de ontkenning van *een*, namelijk *geen*. Nog staat naast *twee* het verbuigbare *beide*, dat de buigingsvormen van het meervoud der bezittelijke voornaamwoorden aanneemt, dus N. *beide*, G. *beider*, D. *beiden*, A. *beide*. Staat het zelfstandig, dan bezigt men gewoonlijk in den eersten en vierden naamval *beiden* in plaats van *beide*.

Geen is door aphaeresis ontstaan uit *engeen*, verbastering van *negeen*, d. i. *neg* (dat *niet* beteekent en verwant is met *noch*) en *een*. Het beteekent dus: *niet één enkele* (vgl. § 217). Vroeger werden ook *twee* en *drie* verbogen. Zij hadden toen in den genitief *tweeër*, *drieër*, en in den datief *tweeën*, *drieën*. Vandaar nog *tweeërlei*, *drieërhande*, *vóór tweeën*, *in tweeën*, *met ons tweeën*, *met u drieën*, enz. In de beide laatste vormen staan echter *twee* en *drie* verkeerdelijk in den ouden derden naamval, want in eenen zin als *gij zijt MÊT U DRIEËN dáár geweest* behoort *drieën* eigenlijk bij *gij*, zoodat de zin dus moest luiden: *gij DRIE MET U mee*, *zijt dáár geweest*. In navolging van *twee* en *drie* hebben ook de andere hoofdtallen in de bovengenoemde uitdrukkingen den genitiefsuitgang *er* en den datiefsuitgang *en* aangenomen.

- § 223. De *ranggetallen* geven te kennen, de hoeveelste zelfstandigheid bedoeld wordt. Zij worden van de hoofdgetallen afgeleid door den uitgang *de*, doch *eerste* (van het bijwoord *eer*), *achtste*, *honderdste*, *duizendste*, *millioenste* en alle tientallen nemen *ste* aan. *Derde* staat voor *dride*. Van de samengestelde ranggetallen neemt alleen het laatste den uitgang *de* of *ste* aan, bv. *honderd een en twintigste*. De verbuiging is gelijk aan die der gewone (zwakke) adjectieven.

Voor *tweede* gebruikte men vroeger ook *ander*, dat nog voorkomt in *ten andere* (d. i. ten tweede), *anderhalf* (d. i. de tweede half) en *andermaal* (d. i. voor de tweede maal).

- § 224. De *verdubbeltallen* zijn substantieven van het onzijdig geslacht en worden gevormd van de hoofdgetallen door het achtervoegsel *voud*, bv. *tweevoud*, *drievoud*, enz. Van die substantieven vormt men weer adjectieven en adverbia op *ig*, als *tweevoudig* (en daarnaast ook *dubbel* uit het Fr. *double*), *drievoudig*, enz. In plaats van *eenvoud*, *eenvoudig* zegt men liefst *enkelvoud*, *enkelvoudig*.
- § 225. De *soortgetallen* zijn samengesteld met *hande*, dat vroeger *soort* beteekende. Het staat in den ouden tweeden naamval meervoud en wordt met de hoofdgetallen in den tweeden naamval op *er* verbonden. Vóór den uitgang *er* wordt eene *d* ingelascht, behalve bij *één*, *twee*, *drie*, *acht*,

honderd, duizend en de tientallen, dus *tweërhande, vierderhande, achterhande, twintigerhande*. Op het voorbeeld van deze zijn ook andere met lei samengesteld, als *eenerlei, vijfderlei, dertigerlei* enz.

- § 226. *Herhalingsgetallen* zijn bijwoorden, gevormd door samenstelling van de hoofdgetallen met **maal, keer of werf**, dus *eenmaal* (en daarnaast ook *eens*), *tweekeer, driewerf*. Het telwoord *een* is ook met *reis* samengesteld: *eenreis*, gewoonlijk verkort tot *ereis*.

Evenals *eens* vormde men vroeger ook met **s** *twees* (vgl. het Lt. *bis*).

- § 227. De *onbepaalde* telwoorden zijn: **weinige, enkele, ettelijke, eenige, sommige, verscheidene, vele en alle**, die bijvoeglijk en zelfstandig verbogen worden als *beide*, doch de tweede naamval van *weinige* en *ettelijke* komt niet voor. *Weinig* en *veel* kunnen als onzijdige zelfstandige woorden ook in het enkelvoud voorkomen, zooals steeds het geval is met **meer** en **minder**. Het er bij behoorend substantief is dan op te vatten als deelingsgenitief of bijstelling, bv. *veel goeds, weinig nieuws, meer menschen, minder woorden*. **Eenig** komt bij verzamelnamen ook in het onzijdig enkelvoud bijvoeglijk voor, bv. *eenig geld*.

In het meervoud worden de zelfstandig gebruikte onbepaalde telwoorden alleen van personen gebezigd, doch uitdrukkingen als *allerliefst, allerellendigst* bewijzen, dat zij vroeger ook van zaken gebruikt werden. Over *veel, weinig, meer* en *minder* vgl. § 164.

- § 228. Onbepaald telwoord is nog **menig**, dat alleen in het enkelvoud gebruikt wordt en dan verbogen wordt als een bezittelijk voornaamwoord, maar tegenwoordig zonder tweeden naamval. In den eersten naamval heeft het bij mannelijke personen *menig*, en bij zaken van het mannelijk geslacht *menige*.

Menig had vroeger den genitief pluralis *meniger*, zooals blijkt uit de samenstellingen *menigerhande, menigerlei*, die onbepaalde soortgetallen zouden kunnen genoemd worden, evenals *velerlei, allerhande*, enz. Zoo kan men *meervoud, meervoudig, veelvoud, veelvoudig* onbepaalde verdubbeltallen, *zooveelste, hoeveelste* onbepaalde ranggetallen, en *menigmaal* een onbepaald herhalingsgetal noemen.

§ 229. OVERZICHT DER TELWOORDEN.

HoofdtalLEN.	RanggetalLEN.	VerduubbelalLEN.			SoortgetalLEN.	HerhalINGgetalLEN.
		zelfstandig.	bijvoeglijk.			
een	eerste	enkeLvond	enkeLvondig	eenertei, -hande	eens, eenmaal, enz.	
twee	tweede	tweevond	tweevondig	tweertei, -hande	tweemaal, enz.	
drie	derde	drievond	drievondig	driertei, -hande	driemaal, enz.	
vier	vierde	viervond	viervondig	viertei, -hande	viermaal, enz.	
vijf	vijfde	vijfvond	vijfvondig	vijfertei, -hande	vijfmaal, enz.	
zes	zede	zeevond	zeevondig	zesterlei, -hande	zeemaal, enz.	
zeven	zevende	zevenvond	zevenvondig	zevendertei, -hande	zevenmaal, enz.	
acht	achste	achtvond	achtvondig	achterlei, -hande	achttmaal, enz.	
negen	negende	negenvond	negenvondig	negenertei, -hande	negenmaal, enz.	
tien	tende	tienvond	tienvondig	tenderlei, -hande	tienmaal, enz.	
elf	elfde	elfvond	elfvondig	elfertei, -hande	elfmaal, enz.	
twaalf	twaalfe	twaalfvond	twaalfvondig	twaalfertei, -hande	twaalfmaal, enz.	
dertien	derdende	dertienvond	dertienvondig	derterendei, -hande	dertienmaal, enz.	
veertien	veertiende	veertienvond	veertienvondig	veertierendei, -hande	veertienmaal, enz.	
vijftien	vijftiende	vijftienvond	vijftienvondig	vijftierendei, -hande	vijftienmaal, enz.	
zestien	zestende	zestienvond	zestienvondig	zestierendei, -hande	zestienmaal, enz.	
zeventien	zeventiende	zeventienvond	zeventienvondig	zeventierendei, -hande	zeventienmaal, enz.	
achtien	achttiende	achtienvond	achttienvondig	achttierendei, -hande	achtienmaal, enz.	
negenien	negenitiende	negenienvond	negenienvondig	negen-tierendei, -hande	negenienmaal, enz.	
twintig	twintigste	twintigvond	twintigvondig	twintigertei, -hande	twintigmaal, enz.	
een en twintig	een en twintigste	een en twintigvond	een en twintigvondig	een en twintigertei, -hande	een en twintigmaal, enz.	
dertig	derdigieste	derdigrond	derdigrondig	derdigerlei, -hande	derdigmaal, enz.	
veertig	veertigieste	veertigrond	veertigrondig	veertigerlei, -hande	veertigmaal, enz.	
vijftig	vijftigieste	vijftigrond	vijftigrondig	vijftigerlei, -hande	vijftigmaal, enz.	
zestig	zestigieste	zestigrond	zestigrondig	zestigerlei, -hande	zestigmaal, enz.	
zeventig	zeventigieste	zeventigrond	zeventigrondig	zeventigerlei, -hande	zeventigmaal, enz.	
tachtig	tachtigieste	tachtigrond	tachtigrondig	tachtigerlei, -hande	tachtigmaal, enz.	
negenig	negenigieste	negenigrond	negenigrondig	negenigerlei, -hande	negenigmaal, enz.	
honderd	honderste	honderdvond	honderdvondig	honderderlei, -hande	honderdmaal, enz.	
tweehonderd	tweehonderste	tweehonderdvond	tweehonderdvondig	tweehonderderlei, -hande	tweehonderdmaal, enz.	
duzend	duizendste	duizendvond	duizendvondig	duizenderlei, -hande	duizendmaal, enz.	
twee duzend	tweeduizendste	tweeduizendvond	tweeduizendvondig	tweeduizenderlei, -hande	tweeduizendmaal, enz.	
een miljoen enz.	miljoenste enz.	miljoenvond enz.	miljoenvondig enz.	miljoenderlei, -hande	miljoenmaal, enz.	

V. Het Lidwoord.

§ 230. Er zijn twee lidwoorden (*artikels*): het *bepalend lidwoord* en het *lidwoord der eenheid*. Beide onderscheiden de zelfstandigheid van de soort, waartoe zij behoort, doch het bepalend lidwoord wijst die zelfstandigheid bepaald aan, en bij het lidwoord der eenheid is het om eene enkele zelfstandigheid te doen, onverschillig welke.

§ 231. Het *bepalend lidwoord* is *de* en wordt aldus verbogen:

	Mann. Enk.	Vrouw. Enk.	Onz. Enk.	Meerv. 3 gesl.
N.	de	de	't, het	de
G.	des	der	des	der
D.	den	der	den	den
A.	den	de	't, het	de

Het bepalend lidwoord is eigenlijk hetzelfde als het aanwijzend voornaamwoord *die*, dat in vorm en beteekenis den nadruk verloren heeft. Het onzijdige 't is verzwakt uit *dat*, welke vorm in de middeleeuwen nog gebruikt werd en tegenwoordig in het Hoogduitsch nog in zwang is. Het onzijdig persoonlijk (oorspronkelijk aanwijzend) voornaamwoord *het* is er na de middeleeuwen naast in gebruik gekomen.

§ 232. De derde naamval van het onzijdig enkelvoud wordt bijna altijd omschreven en luidt dan *aan het*. De vorm *den* komt slechts in enkele vaste uitdrukkingen voor, als *in den beginne*, *in den bloede*, *vóór den eten*, enz. De derde naamval enkelvoud *den* of *der* smolt somtijds met het voorzetsel *te* samen tot *ten* of *ter*; vandaar bv. *ten dienste*, *ten deele*, *ten huize*, *ter bezichtiging*, *ter harte*. Men mag die vormen niet gebruiken vóór bezittelijke voornaamwoorden en dus *niet* zeggen: *ter uwer verjaring*, *ten uwen huize*, *ten uwent*, maar altijd *te uwer verjaring*, *te uwen huize*, *te uwent*.

Uitdrukkingen als *ter uwer verjaring*, *ten uwen huize* en *ten uwent* (waar *huize* bijgedacht behoort te worden) zouden in den eersten naamval *de uwe verjaring*, *het uw huis* vooronderstellen, die in onze taal niet voorkomen. Wij gebruiken

alleen *dán* het lidwoord *vóór* het bezittelijk voornaamwoord, als dat laatste zelfstandig gebruikt wordt of als het staat zonder het bijbehorend, maar echter in het vorig gedeelte van den zin voorkomend, substantief. Te verdedigen is dus alleen een zin als: *gij ontvangt de gasten te uwen huize en hij ten zijnen*. Om dezelfde reden is ook *ten allen tijde* verkeerd.

- § 233. Het *lidwoord der eenheid* is *een*. 't Is de zonder nadruk uitgesproken vorm van het telwoord *één* en wordt evenals dat telwoord verbogen, dus als een bezittelijk voornaamwoord, doch zonder meervoud.

Geen, de ontkenning van *een*, is óf onbepaald voornaamwoord óf telwoord (zie § 217 en 222), maar kan niet als lidwoord van eenheid beschouwd worden, omdat het begrip *lidwoord* iedere ontkenning uitsluit. In eenen zin als: *hij heeft er geen denkbeeld van* beteekent *geen denkbeeld*: *niet eenig denkbeeld*. In eenen zin daarentegen als: *hij is geen mensch, maar een onmensch* is *geen* wel hetzelfde als *niet* + *een*, maar *niet* is daar evenmin ontkenning van *een* als van *een mensch*: het is ontkenning van den geheelen zin.

VI. Het Werkwoord.

A. WIJZEN EN TIJDEN.

- § 234. Een werkwoord (*verbum*) geeft een werken, een *doen* te kennen. Als zoodanig wordt beschouwd 1°. een *handelen*, bv. *werpen, loopen*, 2°. een *veranderen*, bv. *sterven, loopen*, 3°. een *vóórkomen*, bv. *rusten, slapen*.

Den onjuisten naam *werkwoord* zou men met recht mogen vervangen door dien van *gezegdewoord*, in overeenstemming met den oudsten naam voor dat rededeel, dien de Grieken er aan gaven, indien het niet verkeerd ware voor geijkte namen nieuwere in de plaats te stellen.

- § 235. Behalve den *bedrijvenden vorm* (het *actief*), waarin het werkwoord te kennen geeft, dat men eene of andere werking verricht, hebben vele werkwoorden nog een *lijdenden vorm* (het *passief*), waardoor wordt uitgedrukt, dat eene werking wordt ondergaan. De werkwoorden, die in

beide vormen kunnen voorkomen, heeten *overgankelijk* (*transitief*), de andere *onovergankelijk* (*intransitief*).

Ook de onovergankelijke werkwoorden worden soms oneigenlijk in den lijdenden vorm gebruikt, doch alleen in den derden persoon enkelvoud. Daar er dan echter van ondergaan der werking geene sprake kan zijn, ontbreekt de lijdende zelfstandigheid (het grammatisch onderwerp). Het bijwoord *er* of eenig ander bepalend woord moet dan aan het werkwoord worden toegevoegd, als: *er wordt gewandeld*, *hier wordt geslapen*. Enkele overgankelijke werkwoorden, als *hebben*, *behelzen*, *bevatten*, hebben geen passieven vorm.

- § 236. De vormveranderingen, welke een werkwoord ondergaat, noemt men *vervoeging* (*conjugatie*). Door die vervoeging worden vijf wijzen, waarop men zich de werking kan voorstellen, van elkaar onderscheiden. Die wijzen heeten: *onbepaalde wijs* (*infinitief*), *deelwoord* (*participium*), *gebiedende wijs* (*imperatief*), *aantoonende wijs* (*indicatief*) en *aanvoegende wijs* (*conjunctief*).
- § 237. De *onbepaalde wijs* stelt het verrichten of ondergaan van de werking zelf voor, zonder aanwijzing van eene bepaalde zelfstandigheid, die de werking verricht of ondergaat, en dus als eene onbepaalde werking, die zekere zelfstandigheid bezit. Vandaar dat de infinitief als een onzijdig substantief van een lidwoord voorzien en verbogen kan worden. Vergelijk: *praten hindert mij*, *het praten hindert mij* en *het gepraat hindert mij*. In *zwerfens moede* hebben wij een verbogen infinitief in den genitief, den eenigen naamval, die nog door eenen buigingsuitgang wordt onderscheiden.
- Vroeger ging de datief van den infinitief op *o* uit, en zeide men bv. *hij verlangt te loopeno*. In den verbogen vorm wordt de infinitief ook wel *gerundium* genoemd.
- § 238. Het *deelwoord* stelt de werking voor als verricht of ondergaan door de zelfstandigheid, waarvan het deelwoord eene bijvoeglijke bepaling uitmaakt. Spreekt men bv. van *een dravend paard*, dan stelt het deelwoord de werking van het *draven* voor als verricht door het *paard*, waarvan *dravend* eene bijvoeglijke bepaling uitmaakt. Het

deelwoord wordt als een gewoon (zwak) adjectief verbogen.

- § 239. De drie andere wijzen geven te kennen, dat de eene of andere zelfstandigheid eene werking verricht of ondergaat. De *aantoonende wijs* stelt die werking voor als werkelijk en de *aanvoegende wijs* als bestaande in de voorstelling van den spreker. Door de *gebiedende wijs* geeft men te kennen, dat men eene werking door iemand verricht wenschte te zien.
- § 240. Door uitgangen kan men in de *aantoonende* en de *aanvoegende wijs* aanduiden, of de werking verricht of ondergaan wordt door den eersten, den tweeden of den derden persoon enkel- of meervoud. In de *gebiedende wijs* kan men door uitgangen te kennen geven, of men de werking verricht wenschte te zien door éénen aangesproken (of tweeden) persoon of door meer aangesproken personen. Daarom heeten deze drie wijzen *persoonswijzen*.

Sommige werkwoorden, die alleen in den derden persoon enkelvoud kunnen voorkomen, terwijl de werker niet genoemd, maar gewoonlijk door het onbepaalde voornaamwoord *het* vervangen wordt, heeten *onpersoonlijke* werkwoorden, bv. *het regent, het sneeuwt, mij dorst*.

- § 241. In de *gebiedende wijs* heeft de werking alleen in den tegenwoordigen tijd plaats; maar in de *onbepaalde wijs* en bij het *deelwoord* kan men ook aanduiden, of zij plaats heeft in den tegenwoordigen, den verleden of den toekomstenden tijd, en bovendien of zij in den toekomstenden tijd nog plaats heeft of reeds plaats gehad heeft en dus verleden is. In de *aantoonende wijs* kan men bovendien op vijf verschillende manieren eene werking in het verledene aanduiden. Dáár zijn dus in onze taal acht vervoegingsvormen, die den tijd aanduiden, waarin de werking plaats heeft, en die daarom *tijden* genoemd worden. De *aanvoegende wijs* mist van die acht alleen de beide toekomstende tijden.

Men kan de toekomstende werking voorstellen 1°. als zuiver *toekomend* en 2°. als reeds geheel verleden in de toekomst of

volmaakt verleden *toekomend*. De vijf verleden tijden stellen de werking voor als 1°. ten opzichte van het tegenwoordige geheel (d. i. *volmaakt*) *verleden*; 2°. ten opzichte van het tegenwoordige niet geheel (d. i. *onvolmaakt*) *verleden*; 3°. ten opzichte van het verleden zelf reeds verleden en dus ten opzichte van het tegenwoordige meer dan geheel (d. i. *meer dan volmaakt*) *verleden*; 4°. ten opzichte van het verleden toekomend, dus *toekomend verleden*, en 5°. ten opzichte van het verleden reeds toekomend geweest, dus *volmaakt toekomend verleden*.

Men kan zich ook de werking voorstellen als *onvoltooid* of *voltooid*. In dat geval kan zij *onvoltooid* of *voltooid* zijn ten opzichte van het tegenwoordige (*tegenw. en volm. verl. tijd*), ten opzichte van het verledene (*onvolm. en meer dan volm. verl. tijd*), ten opzichte van het in het verleden toekomende (*toek. verl. en volm. toek. verl. tijd*) en ten opzichte van het toekomende (*toek. en volm. toek. tijd*). Over betekenissen en gebruik van tijden en wijzen zie men verder de syntaxis.

§ 242. De namen van de acht tijden zijn:

I. Tegenwoordige tijd (*praesens*), bv. *ik werk*.

Verleden tijden.

II. Onvolmaakt verleden tijd (*imperfectum*), bv. *ik werkte*.

III. Volmaakt verleden tijd (*perfectum*), bv. *ik heb gewerkt*.

IV. Meer dan volmaakt verleden tijd (*plusquamperfectum*), bv. *ik had gewerkt*.

V. Toekomend verleden tijd (*futurum praeteritum*), bv. *ik zou werken*.

VI. Volmaakt toekomend verleden tijd (*futurum exactum praeteritum*), bv. *ik zou gewerkt hebben*.

Toekomende tijden.

VII. Toekomende tijd (*futurum*), bv. *ik zal werken*.

VIII. Volmaakt toekomende tijd (*futurum exactum*), bv. *ik zal gewerkt hebben*

§ 243. In het *actief* worden alleen de tegenwoordige en onvol-

maakt verleden tijden door vervoegingsuitgangen gevormd. De overige tijden worden gevormd door verbinding van het verleden deelwoord of den infinitief met vormen van de hulpwerkwoorden *hebben*, *zijn* en *zullen*. Zij heeten *samengestelde tijden*.

- § 244. In het *passief* worden alle tijden gevormd door verbinding van het verleden deelwoord met vormen van het hulpwerkwoord *worden*. Alleen het verleden deelwoord zelf, dat men tot het passief rekent, wordt van den werkwordelijken stam door eenen buigingsuitgang gevormd.

B. STERKE EN ZWAKKE VERVOEGING.

- § 245. Bij de werkwoorden onderscheidt men eene *sterke* en eene *zwakke* vervoeging. De werkwoorden der sterke vervoeging vormen hunnen onvolmaakt verleden tijd door verandering van den wortelklinker, en hun verleden deelwoord door den uitgang *en* met of zonder die klankverandering. De werkwoorden der zwakke vervoeging hebben geene klankverandering, maar vormen hunnen onvolmaakt verleden tijd door den uitgang *de* (of *te*) en hun verleden deelwoord door den uitgang *d* (of *t*).
- § 246. De *samengestelde* werkwoorden worden evenals de enkelvoudige vervoegd, dus *verdrinken* als *drinken*, *aderlaten* als *laten*, *belevén* als *leven*; behalve *pluimstrijken*, *dwaarsdrijven* en *beeldhouwen*, die zwak vervoegd worden, ofschoon de enkelvoudige werkwoorden sterk zijn.

Woorden als *herbergen*, *glimlachen*, *verwelkomen* zijn geene samenstellingen van sterke werkwoorden, maar afleidingen van de naamwoorden *herberg*, *glimlach* en *welkom*, en worden daarom zwak vervoegd. Sommige werkwoorden hebben alleen eenen infinitief, als *slaapwandelen*, *broodbakken*, *koordedansen*, *buikspreken*.

- § 247. De infinitief der sterke en zwakke werkwoorden wordt gevormd door den uitgang *en*, het tegenwoordig deelwoord door den uitgang *ende*, te plaatsen achter den stam van den tegenwoordigen tijd der aantoonende wijs.

.Dat de uitgang van het tegenwoordig deelwoord vroeger **and** was, blijkt nog uit een paar tot substantieven geworden deelwoorden, namelijk *Heiland* van *heilen* (= redden) en *vijand* van *vijen* (= haten). Ook *vriend* is zulk een tot substantief geworden deelwoord, en wel van het werkwoord *vrijen* (= liefhebben), maar daar is de duidelijke vocaal eene toonlooze *e* geworden en met de voorafgaande *i* samengesmolten.

§ 248. Het verleden deelwoord heeft in het Nederlandsch, evenals in het Hoogduitsch, het voorvoegsel **ge** aangenomen, en heeft dat ook bij eigenlijke samenstellingen van substantieven of adjectieven met werkwoorden als *gebeeldhoud*, *gepluimstrijkt*, *gedwarsdrijft*, *gegekscheerd*. Bij oneigenlijke samenstellingen wordt het dan ook vóór het tweede lid (het werkwoord) geplaatst, bv. *ingegrepen*, *meegedeeld*, *adergelaten*, *goedgekeurd*. Alleen bij werkwoorden, die met voorvoegsels of partikels onscheidbaar verbonden zijn, ontbreekt het, als: *begrepen*, *verteld*, *voorspeld*.

Werkwoorden, die van samengestelde substantieven zijn afgeleid, worden als niet samengesteld beschouwd. Vandaar *gewanhoopt*, *gewantrouwd*, *gedoodverfd*, *geherbergd*, omdat die werkwoorden zijn afgeleid van *wanhoop*, *wantrouw*, *doodverf*, *herberg*. Zoo ook vreemde woorden, die in reeds samengestelden vorm in het Nederlandsch zijn opgenomen. Vandaar *geïncasseerd*, *geïnviteerd* van *incasseeren* (Ital. *incassare*), *inviteeren* (Fr. *inviter*).

§ 249. De persoonsuitgangen zijn:

	Tegenwoordige tijd.			Onvolm. verl. tijd.	
	Imper.	Indic.	Conjunct.	Indic.	Conjunct.
Enk.					
1 ps.	(ontbr.)	e	e	—	e
2 ps.	—	(ontbr.)	(ontbr.)	(ontbr.)	(ontbr.)
3 ps.	(ontbr.)	t	e	—	—
Meerv.					
1 ps.	(ontbr.)	en	en	en	en
2 ps.	t	t	et	t	et
3 ps.	(ontbr.)	en	en	en	en

§ 250. Een afzonderlijke vorm voor den *tweeden persoon enkelvoud* bestaat alleen in de gebiedende wijs, maar in de aantoonende en de aanvoegende wijs is hij tegelijk met het voornaamwoord *du* verloren gegaan en vervangen door den tweeden persoon meervoud met *t* (of *et*) als uitgang; doch die uitgang valt steeds weg, wanneer het voornaamwoord *je* of *jij* (*jelie* en *jelui*) als onderwerp van het werkwoord volgt.

De tweede persoon enkelvoud van de gebiedende wijs ging vroeger bij alle zwakke en bij enkele sterke werkwoorden op *e* uit. Die *e* is alleen bewaard gebleven in *gelieve*, als die vorm ten minste niet de derde persoon enkelvoud van de aanvoegende wijs is. De tweede persoon enk. der aantoonende en aanvoegende wijs ging in de middeleeuwen uit op *es*, bv. *du bindes*, *du bondes*.

§ 251. De eerste persoon enkelvoud van den tegenwoordigen tijd aantoonende wijs heeft den uitgang *e* nu nog maar alleen in hooger en stijl, bv. *ik hope*, *ik herzegge*, en in enkele vaste uitdrukkingen, als *zegge* (op eene quitantie), *verblijve* (aan het eind van eenen brief) en *verzoeke* (in een verzoekschrift), waarbij men dan gewoonlijk het voornaamwoord *ik* weglaat.

§ 252. In de aanvoegende wijs wordt de *e* van den uitgang of vóór de *t* van den uitgang dikwijls weggelaten, en zegt men: *hij leev'* voor *leve*, *gij leeft* voor *levet*. Na klinkers valt de *e* van den persoonsuitgang steeds weg, dus *ga* voor *gaë*, *ik sta* voor *staë*, *hij slaat* voor *sluët*, *wij doen* voor *doeën*, *gij zijt* voor *zijet*, *zij zien* voor *zieën*.

§ 253. VOORBEELD VAN STERKE VERVOEGING.

Tegenw. tijd <i>Indicatief</i> Enk.	Onvolm. verleden tijd. <i>Indicatief.</i>		Verl. deelw. gesproken.
	Enk.	Meerv.	
1. spreke, spreek	1. sprak	1. spraken	
2. (ontbr.)	2. (ontbr.)	2. spraakt	
3. spreekt	3. sprak	3. spraken	

Tegenw. tijd <i>Indicatief.</i>	Onvolm. verleden tijd. <i>Conjunctief.</i>	Verl. deelw.
Meerv.	Enk.	
1. spreken	1. sprake	
2. spreekt	2. (<i>ontbr.</i>)	
3. spreken	3. sprake	
<i>Conjunctief.</i>	Meerv.	
Enk.	1. spraken	
1. spreke	2. spraket, spraakt	
2. (<i>ontbr.</i>)	3. spraken	
3. spreke		
Meerv.		
1. spreken		
2. spraket, spreekt		
3. spreken		
<i>Imperatief.</i>		
Enk.		
2. spreek		
Meerv.		
2. spreekt		
<i>Infinitief.</i>		
spreken		
<i>Deelwoord.</i>		
sprekende		

VOORBEELD VAN ZWAKKE VERVOEGING.

Tegenw. tijd <i>Indicatief.</i>	Onvolm. verl. tijd. <i>Indicatief.</i>	Verleden deelw. gehoord
Enk.	Enk.	
1. hoore, hoor	1. hoorde	
2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)	
3. hoort	3. hoorde	
Meerv.	Meerv.	
1. hooren	1. hoorden	
2. hoort	2. hoordet	
3. hooren	3. hoorden	

Tegenw. tijd	Onvolm. verl. tijd.	Verleden deelw.
<i>Conjunctief.</i>	<i>Conjunctief.</i>	
Enk.	Enk.	
1. hoore	1. hoorde	
2. (ontbr.).	2. (ontbr.)	
3. hoore	3. hoorde	
Meerv.	Meerv.	
1. hooren	1. hoorden	
2. hooret, hoort	2. hoordet	
3. hooren	3. hoorden	
<i>Imperatief.</i>		
Enk.		
2. hoor		
Meerv.		
2. hoort		
<i>Infinitief.</i>		
hooren		
<i>Deelwoord.</i>		
hoorende		

Sterke Vervoeging.

§ 254. Om een sterk werkwoord te vervoegen dient men de stammen te kennen, waarvan de vier hoofdvormen zijn afgeleid. Deze zijn:

- 1°. het praesens der aantoonende wijs, waarvan het praesens der aanvoegende, gebiedende en onbepaalde wijs en het tegenwoordig deelwoord worden afgeleid;
- 2°. het enkelvoud van het imperfectum der aantoonende wijs;
- 3°. het meervoud van het imperfectum der aantoonende wijs, waarvan het imperfectum der aanvoegende wijs wordt afgeleid;
- 4°. het verleden deelwoord.

Naar de klankverandering in die hoofdvormen worden de sterke werkwoorden in elf klassen verdeeld.

De nu verouderde tweede persoon enkelvoud van het imperfectum der aantoonende wijs had den klinker van het meervoud des imperfectums. De sterke werkwoorden kunnen nog verdeeld worden in *radicale* (d. i. van wortels afgeleide) en *denominatieve* (d. i. van grondwoorden afgeleide) werkwoor-

den. Tot de eerste behooren de eerste zes klassen, waarvan de eerste, tweede en derde **a**-klassen heeten, de vierde **i**-klasse, de vijfde **u**-klasse en de zesde **oe**-klasse. Tot de tweede soort van werkwoorden behooren de laatste vijf klassen, die zich van de andere door eenvoudiger klankverandering onderscheiden. Zij hebben namelijk alle **ie** in het geheele imperfectum, maar de klinker van het deelwoord is gelijk aan dien van den tegenwoordigen tijd der aantoonende wijs. In verband daarmee behielden zij ook langer dan de andere sterke werkwoorden (doch reeds niet meer in het oudste Nederlandsch) de *reduplicatie* des imperfectums, d. i. zij behielden vóór den stam een voorvoegsel, bestaande uit den aanvangsmedeklinker van den stam met eenen klinker. Het imperfectum van *laten* luidde dus oudtijds ongeveer *lelaat*.

§ 255. De werkwoorden der eerste klasse hebben eene onvolkomen **e** of **i**, door twee medeklinkers gevolgd, in den tegenwoordigen tijd. Het imperfectum heeft eene onvolkomen **o** (vroeger **a**) in het enkelvoud. Ook het meer-
voud en het deelwoord hebben eene onvolkomen **o**. Voorbeelden zijn: *ik berg, ik borg, wij borgen, geborgen, en ik zing, ik zong, wij zongen, gezongen*.

Oorspronkelijk ging de stam dezer werkwoorden op eene vloeiende en eene vaste letter of op eene dubbele vloeiende uit en kwam de **e** alleen vóór *l* of *r*, de **i** alleen vóór *m* of *n* voor. Tot deze klasse behooren: *delven, gelden, helpen, melken, schelden, smelten, zwelgen, zwellen; bergen, bersten* (dat in het imperf. tegenwoordig ook zwak vervoegd wordt en in het deelwoord ook *gebarsten* naast *geborsten* heeft), *bederven, kerven, sterven, worden* (vroeger *werden*, zooals nog in 't Hoogd.), *werpen, werven, zwerven; zwemmen, glimmen, glimpen, klimmen, krimpen; binden, blinken, dringen, drinken, dwingen, beginnen, ontginnen, klinken, verblinden, slinken, spinnen, springen, stinken, vinden, winden, winnen, wringen, zingen zinken, verzwinden; vechten en vlechten*. Uit de derde en tweede klasse zijn tot de eerste overgegaan *treffen* en *schrikken*. Het laatste werkwoord wordt alleen als intransitief sterk, maar als transitief zwak vervoegd. Tegenwoordig worden ook sterk vervoegd de vroeger zwakke *schenden* (van *schande*),

schenken (van een verloren subst. *schenke* = schenker), *zenden* (van een verloren *zinden* = gaan), *dingen* (van *ding*), *verzinnen* (van *zin*) en *trekken* (naast het verouderd *treken*, zie § 257). Dat *belgen* vroeger sterk was, blijkt uit het nog gebruikelijke deelwoord *verbolgen*. Een deelwoord *geronnen* (van melk en bloed gezegd) is het eenig overblijfsel van een vroeger sterk werkwoord *gerinnen* (samenloopen); het deelwoord van het grondwoord *rinnen* leeft nog voort in het spreekwoord: „*zoo gewonnen zoo geronnen*.“ Vroeger behoorden nog tot deze klasse de nu zwak vervoegde werkwoorden *hinken*, *barnen* (voor *bernen*) en *dorschen* (voor *derschen*), en ook *bevelen* (voor *bevelhen*), dat tot de tweede klasse is overgegaan.

§ 256. Onregelmatige werkwoorden der eerste klasse zijn *helpen*, *bederven*, *sterven*, *werpen*, *werpen* en *zwerfen*, die in het imperfectum *ie* in plaats van *o* hebben, dus *ik hielp*, *wij hielpen*, *ik zwierf*, *wij zwierven*. Het werkwoord *worden* met het imperfectum *werd*, *werden* (soms ook *wierd*, *wierden*) en het regelmatig deelwoord *geworden* werd vroeger ook als een gewoon werkwoord van de eerste klasse vervoegd.

§ 257. De werkwoorden der tweede klasse hebben eene volkomen *e*, door eene vloeiende letter (of eene *k*) gevolgd, in den tegenwoordigen tijd. Het imperfectum heeft eene onvolkomen *a* in het enkelvoud en eene volkomen *a* in het meervoud. Het deelwoord heeft eene volkomen *o*. Voorbeelden zijn: *ik neem*, *ik nam*, *wij namen*, *genomen* en *ik breek*, *ik brak*, *wij braken*, *gebroken*.

Tot deze klasse behooren: *stelen*, *bevelen* (vgl. § 255), *nemen*, *breken*, *spreken*, *wreken* (zie § 258) en ook *steken*, dat vroeger meestal *gesteken* als deelwoord had en dus tot de derde klasse behoorde. Dat *halen* vroeger sterk was, blijkt uit het nog gebruikelijke deelwoord *verholen*. Een deelwoord *geboren* is het eenig overblijfsel van een vroeger sterk werkwoord *beren* (dragen, voortbrengen). Vroeger behoorden nog tot deze klasse *schrikken* en het door *trekken* verdrongen *treken* (zie § 255), benevens het nu zwak geworden *stenen*. Over de on-

regelmatige werkwoorden dezer klasse, namelijk *komen*, *zweren* en *scheren* zie § 258.

§ 258. Onregelmatige werkwoorden der tweede klasse zijn: *komen*, *zweren* (pijn doen) en *scheren* (den baard schrappen). *Komen* (voor *kwemen*) heeft een regelmatig imperfectum, maar een deelwoord zonder *w* en in het praesens eene onvolkomen *o* in *ik kom*, *hij komt*, *gij komt*. *Zweren* en *scheren* hebben in 't imperfectum *zwoor*, *zwoeren* en *schoor*, *schoren* in plaats van *zwar*, *zwaren*, en *schar*, *scharen*. In de beteekenis van beweging (bv. zich wegscheren) is *scheren* zwak. Het zwakke *scheren* in: den gek *scheren* met iemand en de samenstelling *gekscheren* is een geheel ander woord. *Wreken* heeft tegenwoordig een zwak imperfectum, maar een sterk deelwoord.

§ 259. De werkwoorden der derde klasse hebben eene volkomen *o*, gevolgd door eene vaste letter (behalve de *k*) in den tegenwoordigen tijd en in het deelwoord. Het imperfectum heeft eene onvolkomen *a* in het enkelvoud en eene volkomen *a* in het meervoud. Een voorbeeld is: *ik geef*, *ik gaf*, *wij gaven*, *gegeven*.

Tot deze klasse behooren: *eten* (met het deelwoord *gegeten* voor *geëten*), *vreten*, *vergeten*, *geven*, *lezen*, *meten*, *genezen* en ook *treden*, dat vroeger *o* in de beide laatste hoofdvormen had met metathesis: *wij torden*, *getorden*. Onregelmatige werkwoorden van deze klasse zijn: *wegen*, *bewegen*, *plegen*, *bidden*, *liggen*, *zitten* en *zien* (zie § 260). Dat het nu zwakke *weven* vroeger ook naar deze klasse vervoegd werd, blijkt nog uit het naast *geweeft* in gebruik gebleven deelwoord *gewenen*. Tot deze klasse behoorden vroeger ook nog *kneeden*, *leken* en *sneven*, die nu zwak geworden zijn, en *treffen*, dat tot de eerste klasse is overgegaan (zie § 255). Over *wezen*, dat ook tot deze klasse behoort, zie § 286.

§ 260. Onregelmatige werkwoorden der derde klasse zijn *wegen* en *bewegen*, die in het imperfectum en in het deelwoord eene volkomen *o* hebben, en *plegen*, dat in de beteekenis van *bedrijven*, evenals in de samenstelling *verplegen*, geheel zwak vervoegd wordt, maar in de beteekenis van

gewoon zijn het deelwoord mist en een onregelmatig, uit *plag* ontstaan, imperfectum *ik placht, wij plachten* heeft. *Bidden, liggen* en *zitten* voor *beden, legen* en *zeten*, zijn alleen in den tegenwoordigen tijd onregelmatig. Tot deze klasse behoort nog het onregelmatige *zien, zag, zagen, gezien*.

Plegen had vroeger, evenals *wegen*, eene *o* in het deelwoord, maar in het imperfectum *plach, plagen*. *Beden, legen* en *zeten* namen oudtijds eene *j* aan het einde van den stam aan, en uit *bedjen, legjen* en *zetjen* ontstonden door assimilatie van *dj, gj* en *tj* tot *dd, gg* en *tt* en door overgang van de onvolkomen *e* tot eene onvolkomen *i* de vormen *bidden, liggen* en *zitten*. Met uitstooting der *h* staat *zien* voor *zihen* (bijvorm van *zehen*), met uitstooting der *w* staat *gezien* voor *geziwen* (bijvorm van *gezewen*). In het enkelvoud van het imperfectum werd de *h* verscherpt tot *ch* en ontstond dus *zach*, dat wij nu als *zag* schrijven, en waarnaar zich ook het meervoud *zagen* gevoegd heeft, dat eigenlijk *zawen* had moeten luiden.

§ 261. De werkwoorden der vierde klasse hebben eene *ij* in den tegenwoordigen tijd, eene *ee* (uit *ai*) in het enkelvoud van het imperfectum en eene volkomen *e* in het meervoud van het imperfectum en in het deelwoord. Een voorbeeld is: *ik stijg, ik steeg, wij stegen, gestegen*.

Tot deze klasse behooren: *bijten, blijken, blijven, drijven, verdwijnen, glijden, grijpen, hijschen, kijken, kijven, knijpen, krijten, lijden, overlijden, mijden, nijgen, nijpen, rijden, rijgen, rijten, rijven, rijzen, schijnen, schijten, schrijden, slijpen, slijten, smijten, snijden, splijten, stijgen, strijden, strijken, wijten, wrijven, zijgen, zwijgen, bezwijken* en eenige werkwoorden, die zwak en sterk vervoegd kunnen worden, namelijk *grijnen, krijgen* (zie § 262), *krijtschen, aantijgen* en *bezwijmen*. Reeds van den oudsten tijd af werd ook naar deze klasse vervoegd *schrijven* (Lt. *scribere*) en *wijken* (van 't Lt. *vicus*), wat later ook *gelijken, lijken* (van 't adj. *gelijk*) en *pijpen* (van 't subst. *pijp*, Fr. *pipe*, zie § 262), en na de middeleeuwen ook *belijden, kwijten* (van 't adj. *kwijt*, Fr. *quitte*), *prijzen* (van 't subst. *prijs*, Fr. *prix*, maar *prijzen*

in de beteekenis: van prijzen voorzien, is zwak), *spijten* (van 't subst. *spijt*, Ofr. *despit*), *stijven* (van 't adj. *stijf*, zie § 262), *wijzen* (van 't adj. *wijs*) en *vrijen*, dat echter ook nu nog gewoonlijk zwak vervoegd wordt. Oudtijds behoorden nog tot deze klasse de nu zwakke werkwoorden *dijen*, *beklijven* en *kwijnen*.

§ 262. Sommige werkwoorden der vierde klasse worden naar gelang van hunne beteekenis sterk of zwak vervoegd. *Krijgen* als *ontvangen* is sterk, als *oorlogvoeren* zwak. *Stijven* in eigenlijken zin is sterk, maar zwak in figuurlijken zin (bv. in het kwaad stijven). *Pijpen* als fluiten is sterk, maar *aanpijpen* (eene pijp aansteken) zwak.

§ 263. De werkwoorden der vijfde klasse hebben ui of ie in den tegenwoordigen tijd, eene oo (uit au) in het enkelvoud van het imperfectum, en eene volkomen o in het meervoud van het imperfectum en in het deelwoord. Voorbeelden zijn: *ik sluit*, *ik sloot*, *wij sloten*, *gesloten* en *ik bied*, *ik bood*, *wij boden*, *geboden*.

Tot deze klasse behooren: *buigen*, *druipen*, *duiken*, *kluiven*, *kruien* (zie § 264), *kruipen*, *luiken*, *ontpluiken*, *ruiken*, *schuiven*, *sluiken*, *sluipen*, *sluiten*, *snuiten*, *snuiven*, *spruiten*, *spuiten*, *stuiven*, *zuigen*, *zuipen*, en (met u) *spugen*; verder: *bieden*, *bedriegen*, *verdrieten*, *gieten*, *liegen*, *genieten*, *schieten*, *vlieden*, *vliegen*, *vlieten*, *zieden* en drie werkwoorden, die *z* met *r* verwisselen (zie § 71), namelijk *verliezen*, *vriezen* en *verkiezen*. Over de onregelmatige werkwoorden *brouwen* en *tieën* zie § 264. Nog is tot deze klasse overgegaan het vroeger zwakke *fluiten* (van 't subst. *fluit*, Fr. *flûte*) en gedeeltelijk ook *schuilen* (van 't adj. *schuil*) en *pluizen* (van 't subst. *pluis*), zie § 264. Vroeger behoorden ook nog tot deze klasse de nu zwakke werkwoorden *klieven* (oorspr. 't zelfde als *kluiven*, namelijk *splijten*), *rieken* ('t zelfde als *ruiken*), *spuiven* (oorspr. *spiwen*) en *rouwen* (voor *ruwen*).

§ 264. Tot de vijfde klasse behoort *brouwen* (voor *bruwen*), dat naast de regelmatig zwakke vervoeging alleen het vroegere sterke deelwoord *gebrouwen* heeft bewaard. *Schuilen* en *kruien* kunnen naar verkiezing zwak of sterk vervoegd worden. *Pluizen* is zwak in de beteekenis van *pluizen*

afgeven, sterk in die van *uitpluizen*. Van een verouderd werkwoord der vijfde klasse, *tieën* (trekken), is nog het imperfectum *ik toog*, *wij togen* en het deelwoord *getogen* in gebruik.

Van *tieën* (trekken), vroeger *tiehen*, onderscheide men wel het nu ook zwak vervoegde *tijgen* (= zeggen), oorspr. *tijhen*, dat tot de vierde klasse behoort en dus *ik teeg*, *wij tegen*, *getegen* heeft.

§ 265. De werkwoorden der zesde klasse hebben eene volkomen **a** in den tegenwoordigen tijd en in het deelwoord, en **oe** in het imperfectum. Een voorbeeld is: *ik vaar*, *ik voer*, *wij voeren*, *gevaaren*.

Tot deze klasse behooren: *dragen*, *graven*, *varen*, de onregelmatige werkwoorden *laden*, *lachen*, *malen* (fijn maken), *slaan* en *zweren* (zie § 266), benevens het uit *stoend*, *stoenden* verkorte imperfectum *stond*, *stonden* van een verloren *standen*, dat eens bestond naast het nu alleen gebruikelijke *staan*, met het deelwoord *gestaan* (zie § 274); en te onrechte ook *joeg*, *vroeg* en *woei* (zie § 266). Vroeger behoorden nog tot de zesde klasse de, door assimilatie van eene *j* met den laatsten stammedeklinker tot de zevende klasse overgegane, werkwoorden (zie § 267 en 268) *wassen*, *wasschen*, *heffen*, *scheppen* en *bakken*, benevens *stappen* en *beseffen*, die, na tot de zevende klasse te zijn overgegaan, nu geheel zwak vervoegd worden. *Waken* ging van de zesde klasse eerst tot de achtste over en is daarna zwak geworden. Eindelijk zijn de volgende werkwoorden der zesde klasse nog tot de zwakke vervoeging overgegaan: *draven*, *knagen*, *schaken* (rooven), *schaven*, *waden* en *gewagen*.

§ 266. Tot de zesde klasse behooren ook *laden*, *lachen* en *malen* (fijn maken), die in het imperfectum echter de zwakke vervoeging hebben aangenomen, *slaan*, imperf. *sloeg*, deelwoord *geslagen* en *zweren* (eene eed afleggen), imperf. *zwoer*, deelwoord *gezworen*. Van *staan*, deelwoord *gestaan*, behoort het imperfectum *stond*, *stonden* tot de zesde klasse, evenals de imperfecta *joeg*, *vroeg* en *woei*, die naast *jaagde*, *vraagde* en *waaide* van de, overigens zwakke, werkwoorden *jagen*, *vragen* en *waaien* in gebruik zijn.

Lachen (voor *lachjen*) heeft ten gevolge van de aangenomen *j* eene onvolkomen in plaats van volkomen *a*. Het oude imperfectum *loech*, meervoud *loegen* komt soms nog bij dichters voor. De imperfecta *loed* en *moel* zijn sinds de middeleeuwen in onbruik geraakt. *Slaan* staat voor *slahen*. Het enkelvoud van het imperf. *sloeg* staat voor *sloech*, het meervoud *sloegen* en het deelwoord *geslagen* hebben eene regelmatig uit *h* voortgekomen *g*. *Zweren* staat met umlaut voor *zwarjen* (met *j* voor *zwaren*). Het deelwoord *gezwaren* is op voorbeeld van dat van *zweren* (pijn doen) tot *gezworen* overgegaan. *Jagen* en *vragen* waren in de middeleeuwen zwak; *waaien* vormde in de middeleeuwen soms ook zijn imperfectum naar de achtste klasse, doch had toen ook reeds gewoonlijk *waaide*.

- § 267. De werkwoorden der zevende klasse hebben eene onvolkomen *a* in den tegenwoordigen tijd en in het deelwoord, en *ie* (of, wanneer *ng* volgt, *i*) in het imperfectum. Voorbeelden zijn: *ik val*, *ik viel*, *wij vielen*, *gevallen* en *ik vang*, *ik ving*, *wij vingen*, *gevangen*.

Tot deze klasse behooren: *vallen*, *hangen*, *vangen* en de onregelmatige (zie § 268): *houden*, *zouten*, *spouwen*, *vouwen*, *bannen* en *spannen*, benevens het imperfectum *ging*, *gingen* van een verloren *gangen*, dat eens bestond naast het nu alleen gebruikelijke *gaan* met het deelwoord *gegaan* (zie § 274). Van de zesde klasse (zie § 265) zijn tot de zevende overgegaan: *wassen*, *wasschen*, *bakken* (zie § 268), *heffen* en *schepjen*. De beide laatste staan voor *hafjen* en *schapjen*. Hun deelwoord *geschapen* en *geheven* (voor *gehaven*) behoort ook nu nog tot de zesde klasse. De werkwoorden *stappen* en *bessenen*, die in de middeleeuwen van de zesde tot de zevende klasse waren overgegaan, worden nu zwak vervoegd.

- § 268. Tot de zevende klasse behooren ook: *houden* (voor *hal-den*), imperf. *hield*, deelwoord *gehouden* (voor *gehalden*), en *zouten* (voor *zalten*), *spouwen* (voor *spalden*), *vouwen* (voor *valden*), *bannen*, *spannen* en *bakken*, die in het imperfectum echter de zwakke vervoeging hebben aangenomen, zooals *ontvouwen* ook in het verleden deelwoord gedaan heeft. Van *gaan* met het deelwoord *gegaan* behoort het imperf. *ging*, *gingen* tot de zevende klasse. *Heffen* en

scheppen hebben een regelmatig imperfectum naar deze klasse, doch als deelwoord *geheven* en *geschapen*. Ook wordt *scheppen* alleen in de beteekenis van *maken* sterk vervoegd; in die van *putten* (bv. water, vermaak scheppen) heeft het *schepte*, *geschept*.

- § 269. De werkwoorden der achtste klasse hebben eene volkomen *a* in den tegenwoordigen tijd en in het deelwoord, en *ie* in het imperfectum. Een voorbeeld is: *ik laat*, *ik liet*, *wij lieten*, *gelaten*. *Raden* heeft behalve *ried* ook *raadde* in het imperfectum; *braden* heeft alleen *braudde*, doch de deelwoorden zijn *geraden* en *gebraden*.

Tot deze klasse behooren: *blazen*, *laten*, *slapen*, *raden*, *braden* en het deelwoord *verwaten* (vervloekt) van een nu in onbruik geraakt werkwoord *verwaten* (vervloeken). In de middeleeuwen werden ook de nu zwakke werkwoorden *kraaien*, *waaien* (zie § 266) en *zaaien* soms naar deze klasse vervoegd, evenals het nu zwakke *waken*, dat oorspronkelijk tot de zesde klasse behoorde.

- § 270. De werkwoorden der negende klasse hebben *ee* of *ei* in den tegenwoordigen tijd en in het deelwoord en hadden vroeger *ie* in het imperfectum; doch de beide eenige werkwoorden van deze klasse, *heeten* en *scheiden*, hebben tegenwoordig *heette* en *scheidde* in plaats van *hiet* en *schied*. In het deelwoord luiden zij nog *geheeten* en *gescheiden*.

Tot deze klasse behoorde, behalve *heeten* en *scheiden*, vroeger ook nog het nu zwakke *eischen* met de samenstelling *vereischen* (oudtijds *vreeschen* = onderzoek doen).

- § 271. De werkwoorden der tiende klasse hebben *oo* (uit *au*) in den tegenwoordigen tijd en in het deelwoord, en *ie* in het imperfectum. Zij zijn *loopen* en *stooten*, imperf. *liep*, *stiet*, deelwoord *geloopen*, *gestooten*, en bovendien met *ou* voor *oo* *houwen*, imperf. *hieww*, deelwoord *gehouden*.
- § 272. Het eenige werkwoord der elfde klasse, namelijk *roepen*, heeft *oe* in den tegenwoordigen tijd en in het deelwoord, en *ie* in het imperfectum.

Vroeger behoorden ook nog tot deze klasse de nu zwakke

werkwoorden *vloeken* en *groeien*, waarvan in de middeleeuwen eene enkele maal het imperfectum *vliek* en *grieu* (voor *griet*) voorkwam.

§ 273. Een overzicht der klankverandering bij de sterke werkwoorden levert de volgende tabel:

Klasse.	Praesens.	Imperf. Sing.	Imperf. Plur.	Participium.
I.	berge. zinge.	borg. zong.	borgen. zongen.	geborgen. gezongen.
II.	neme. brøke.	nam. brak.	namen. braken.	genomen. gebroken.
III.	geve.	gaf.	gaven.	gegeven.
IV.	stijge.	steeg.	stegen.	gestegen.
V.	sluite. biede.	sloot. bood.	sloten. boden.	gesloten. geboden.
VI.	vare.	voer.	voeren.	gevaeren.
VII.	valle. vange.	viel. ving.	vielen. vingen.	gevallen. gevangen.
VIII.	late.	liet.	lieten.	gelaten.
IX.	heete. scheide.	— —	— —	geheeten. gescheiden.
X.	loope.	liep.	liepen.	geloopen.
XI.	roepe.	riep.	riepen.	geroepen.

§ 274. Tot geene der elf klassen van sterke werkwoorden behoort het onregelmatige werkwoord *doen* met *ik doe* in den tegenwoordigen tijd, *ik deed*, *wij deden* in het imperfectum en *gedaan* in het verleden deelwoord.

De wortel van dit werkwoord, *da*, ging op eenen klinker uit, evenals *sta* en *ga* van *staan* en *gaan*, met welke werkwoorden *doen* oorspronkelijk tot dezelfde klasse behoorde, die zich vroeger o. a. kenmerkte door eene *m* als uitgang van den eersten persoon enkelvoud in den tegenwoordigen tijd der aantoonende wijs. Die *m* vindt men, tot *n* verzwakt, nog in *ik hen*, en leeft als *n* in de spreektaal ook nog voort in *ik doen*, *ik gaan*, *ik staan*. Het imperfectum van *doen* is gevormd, door reduplicatie (zie § 254). De vroegere vorm was *deda*, later *dede*, eindelijk *deed*. Het deelwoord *gedaan* heeft de oorspronkelijke *a* bewaard.

Zwakke Vervoeging.

- § 275. De zwakke werkwoorden hebben geene regelmatige klankwijziging, maar voegen in het imperfectum **te**, in het verleden deelwoord **t** achter den stam, als deze op eene scherpe vaste letter (dus op *ch, k, t, s, p* of *f*) uitgaat. Na iedere andere sluitletter (ook na de onechte *f* en *s*) nemen zij **de** in het imperfectum en **d** in het verleden deelwoord aan. Men zegt dus: *ik leschte, gelescht, ik vonniste, gevonnist, ik strafte, gestraft, ik haatte, gehaat, maar ik kende, gekend, ik loosde, geloosd, ik laafde, ge-laafd, ik leidde, geleid*, enz.

Het imperfectum ging vroeger alleen op *de*, het deelwoord alleen op *d* uit, gevoegd achter den klinker, waarop oudtijds iedere stam van een zwak werkwoord eindigde; maar nadat die klinker was weggefallen, werd de *d* tot *t* verscherpt, indien een onmiddellijk voorafgaande scherpe medeklinker zijnen invloed op haar deed gevoelen. De uitgang *de* van het imperfectum is oorspronkelijk een verleden tijdvorm (de aoristus) van het werkwoord *doen*. *Ik kende* beteekent dus: *ik deed kennen* (vgl. het Eng. *I did know*).

- § 276. Onregelmatigheden vertoonen bij de vervoeging de zwakke werkwoorden *brengen, denken, dunken, zoeken, koopen, leggen, zeggen* en het imperfectum **wrocht**, het deelwoord **gewrocht**, afkomstig van eenen verloren bijvorm van het werkwoord *werken*.

Wrocht staat voor *wrochte* en verloor dus de *e*, zooals tegen het eind van de middeleeuwen ook gebeurde met *bracht, dacht, docht, zocht, kocht* en verder met *deed, mocht, moest, wist, kost* (= *konde*) en *dorst*. Het is, evenals *gewrocht*, gevormd van het werkwoord *werken*, door metathesis der *r* (vgl. § 96) en overgang van de *k*, waarachter reeds veel vroeger dan bij de andere zwakke werkwoorden de slotklinker van den stam was weggefallen, tot *ch* (vgl. § 77).

- § 277. **Brengen, denken en dunken** onderscheiden zich in den tegenwoordigen tijd en in de daarvan afgeleide tijden en wijzen door klankverandering en invoeging van eene *n*

in den stam. Hun imperfectum mist de *e* en heeft, evenals het deelwoord, den slotmedeklinker van den stam verscherpt: vandaar *ik bracht, gebracht, ik dacht, gedacht, mij docht, gedocht*.

Voor 't ontbreken van de *e* en de verscherping van den medeklinker zie § 276. De *a* van *bracht* en *dacht* en de *o* van *docht* zijn de oorspronkelijke klinkers; in den tegenwoordigen tijd zijn zij door invloed eener eertijds volgende *j* in *e* en *u* overgegaan.

§ 278. **Zoeken en koopen** missen in het imperfectum de *e*, en zoowel dáár als in het deelwoord is de stamklinker verkort en de slotmedeklinker van den stam verscherpt. Vandaar: *ik zocht, gezocht, ik kocht, gekocht*. **Leggen en zeggen** hebben, naast *legde*, het zeldzamer *zegde, gelegd* en *gezegd*, ook *leide, zeide, geleid* en *gezeid*.

Voor 't ontbreken van de *e* en de verscherping van den medeklinker zie § 276. De *p* van *koopen* is tot *f* overgegaan evenals bij *bruiloft* voor *bruidloopte*, en die *f* werd vóór *t* weer *ch* (zie § 77). De *oo* van *koopen* is tot eene onvolkomen *o* verkort, evenals bij *dof* naast *doof*. De *oe* van *zoeken* is verkort tot eene onvolkomen *o*, evenals bij *blom* naast *bloem*, *Grolle* naast *Groenloo*. Over den overgang van *eg* tot *ei* bij *leggen* en *zeggen* zie § 52.

Werkwoorden met Opgeschoven Imperfectum.

§ 279. Er zijn in onze taal vijf werkwoorden, namelijk **kunnen, zullen, mogen, weten** en **moeten**, die *werkwoorden met opgeschoven imperfectum* heeten, omdat de oude onvolmaakt verleden tijd lang geleden als tegenwoordige in gebruik is gekomen. De vroegere tegenwoordige tijd en alle daarvan afgeleide tijden en wijzen zijn dientengevolge uit de taal verdwenen.

Ik kan beteekende vroeger: ik heb leeren kennen, en was toen 1ste ps. imperf. van het werkwoord der 1ste klasse *kinnen*, dat beteekende: leeren kennen. Verwant daarmee is het zwakke *kennen* en de subst. *kunde* en *kunst*. *Ik zal* (voor *skal*) beteekende vroeger: ik heb misdaan, en dus: ik ben

schuldig, ik moet mijne schuld betalen, en daarna: ik moet. Het was toen 1ste ps. imperf. van een werkwoord der II^{de} klasse *skelen*, dat beteekende: misdoen. Verwant is *schuld*. *Ik mag* beteekende vroeger: ik *ben* machtig geworden, en dus: ik kan, zooals nog *ik vermag*. Het was toen 1ste ps. imperf. van een werkwoord der III^{de} klasse *megen*, dat beteekende: machtig worden. Verwant zijn: *maagd*, *magen* (verwanten) en *macht*. *Ik weet* (met *ee* uit *ai*) beteekende vroeger: ik *heb* gezien (of gevonden) en was toen 1ste ps. imperf. van een werkwoord der IV^{de} klasse *witen*, dat beteekende: zien of vinden, en voortleeft in *wijten*, *verwijten*. Verwant is *wet*. *Ik moet* beteekende vroeger: ik *ben* tot iets gekomen, dus, ik ben in staat, en vandaar: ik ben verplicht. Het was toen 1ste ps. imperf. van een werkwoord der VI^{de} klasse *maten*, dat beteekende: op eene bepaalde plaats komen (of zijn). Verwant is het subst. *moet* (vlek) en het zwakke werkwoord *ontmoeten*.

§ 280. De werkwoorden met opgeschoven imperfectum missen in den derden persoon enkelvoud van den tegenwoordigen tijd den persoonsuitgang *t*, omdat het eigenlijk de derde persoon van het imperfectum is en deze *nooit* eene *t* heeft. Bij hen verschillen enkel- en meervoud van den tegenwoordigen tijd in stamklinker, omdat het eigenlijk enkel- en meervoud is van het imperfectum, dat zich bij de meeste sterke werkwoorden door verschil van klinker kenmerkt. Bovendien zijn de vormen van den tegenwoordigen tijd dezer werkwoorden ook nog in andere opzichten onregelmatig geworden, zoodat zij nu luiden:

1 ^{ste} en 3 ^{de} pers. Enk.	1 ^{ste} en 3 ^{de} pers. Meerv.	2 ^{de} pers. Meerv.
ik, hij kan.	wij, zij kunnen.	gij kunt.
ik, hij zal.	wij, zij zullen.	gij zult.
ik, hij mag.	wij, zij mogen.	gij móogt.
ik, hij weet.	wij, zij weten.	gij weet.
ik, hij moet.	wij, zij moeten.	gij moet.

Het enkelvoud is bij alle werkwoorden regelmatig, waarbij men bedenke, dat het enkelvoud van het imperfectum der eerste klasse outtijds eene *a* had in plaats van de *o*, die wij

er thans in doen hooren. Het meervoud van *kan* is *kunnen* in plaats van *konnen* (vgl. *wonnen* van *winnen*), dat van *zal* had *zalen* moeten zijn, maar werd al vroeg *zolen* (vgl. *wij schoren*, *zwoeren* voor *wij scharen*, *zwaren* § 258). De *u* ontstond daar uit de *o* bij verdubbeling der *l* (misschien staat *zullen* voor *zoljen*, in welk geval het een imperf. van den conjunctief was. Uit die *j* zouden ook de middeleeuwsche vorm *zelen* — voor *zaljen* — en de dialectvorm *zellen* zeer goed te verklaren zijn). Het meervoud van *mag* is *mogen* in plaats van *magen* (evenals *wij wogen*, *bewogen* voor *wagen*, *bewagen*, zie § 260). Het meervoud van *weet* en *moet* is regelmatig (vgl. *wij stegen* en *voeren* van *stijgen* en *varen*).

§ 281. De infinitief der werkwoorden met opgeschoven imperfectum is gelijk aan het meervoud van den tegenwoordigen tijd, en daarvan zijn ook de andere tijden en wijzen gevormd zooals bij de zwakke werkwoorden, maar met enkele onregelmatigheden. Vandaar:

Tegenw. tijd, Aanvoeg. wijs.	Onvolm. Verl. tijd. Aantoon. en Aanvoeg. wijs.	Onbepaalde wijs.	Tegenw. deelwoord.
kunne. (ontbr.)	konde (kon). zoude (zou).	kunnen. zullen.	kunnende. zullende.
moge.	mocht.	mogen.	mogende.
wete.	wist.	weten.	wetende.
moete.	moest.	moeten.	moetende.

De gebiedende wijs komt alleen van *weten* voor en luidt *weet*. Het verleden deelwoord van *kunnen* en *mogen* is regelmatig zwak *gekund* en *gemoogd*, doch *vermogen* heeft *vermocht*. *Weten* en *moeten* hebben een onregelmatig sterk verleden deelwoord: *geweten* en *gemoeten*. Van *zullen* ontbreekt het verleden deelwoord.

Konde en *zoude* missen in 't enkelvoud gewoonlijk den uitgang *de*. Naast *konde* bestond vroeger ook een bijvorm *konste*, die bij dichters nu en dan nog voorkomt, maar dan met syncope der *n* en apocope der *e* als *kost*. *Zoude* staat voor *zolde* (zie § 58). *Mocht*, *wist* en *moest* hebben de *e* van den uitgang, althans in den indicatief, verloren (vgl. § 276).

Mocht staat, met wederzijdsche verscherping der medeklinkers en daarmee verbonden onvolkomen uitspraak van den klinker, voor *moogde*. *Wist* is eigenlijk een conjunctief en staat voor *witste* of *witte*. *Moest* staat voor *moetste* of *moette*, dus hetzij door synaloephe van *t* en *s* tot *s*, hetzij door overgang van *t* vóór *t* tot *s*.

- § 282. Vroeger behoorde ook nog tot de werkwoorden met opgeschoven imperfectum het nu regelmatig zwakke *durven*. Een overblijfsel der vroegere vervoeging is echter nog het naast *durfde* in gebruik gebleven imperfectum *dorst*.

Durven luidde in de middeleeuwen *dorren*: praes. indic. 1ste ps. enk. *ik dar*, 1ste ps. meerv. *wij dorren*, imperf. *ik dorste*, part. *gedorst* of *gedorren*. In de middeleeuwen behoorden ook nog andere nu regelmatig zwak vervoegde werkwoorden tot die met opgeschoven imperfectum. Zoo luidde *derven* (missen) vroeger *dorven*: *ik darf*, *wij dorven*, imperf. *ik dorfte* en *dorste*, evenals dat van *dorren*, ten gevolge waarvan later beide werkwoorden met elkaar verward zijn. *Gunnen* luidde vroeger *geönnen*: *ik geën* (ook *jan*), *wij geönnen* (ook *jonnen*), imperf. *ik geönde* en *geönste* (ook *jonde* en *jonste*), part. *geönnen* en *geönd*. *Deugen* luidde vroeger *dogen*: *ik dooch* (met *oo* uit *au*), *wij dogen*, imperf. *ik dochte* (evenals *mochte*), part. *gedocht* en *gedogen*.

- § 283. Het werkwoord *willen* is *geen* werkwoord met opgeschoven imperfectum, maar heeft met die werkwoorden gemeen het missen van den uitgang *t* in den derden persoon enkelvoud van den tegenwoordigen tijd: *hij wil*. De oorzaak daarvan is, dat de tegenwoordige tijd der aantoonende wijs van dat werkwoord eigenlijk de tegenwoordige tijd van de aanvoegende wijs is. De overige wijzen en tijden worden regelmatig zwak vervoegd; maar naast het imperfectum *wilde* is ook nog *woude* of *wou* in gebruik.

Het werkwoord luidde oorspronkelijk *welen* (verkiezen) en de tegenwoordige tijd der aantoonende wijs dus: *ik wle*. De conjunctief daarentegen had eene *j* achter den laatsten stam-medeklinker en luidde dus *welje*, dat tot *wille* (later *wil*) overging, evenals *bedjen*, *legjen* en *zetjen* tot *bidden*, *liggen* en *zitten* (vgl. § 260). Naar dien vorm nu richtten zich ook

de andere wijzen en tijden van het werkwoord volgens de zwakke vervoeging. *Woude* staat voor *wolde* (zie § 58) en behoort misschien eer tot een nu verouderd werkwoord *wouden* (voor *wolden*), dat *besturen* beteekende, dan tot het werkwoord *willen*, maar er bestaat te dien opzichte nog geene zekerheid.

C. SAMENGESTELDE VERVOEGING.

§ 284. De samengestelde tijden van het passief bestaan uit de overeenkomstige tijden van het hulpwerkwoord *worden* met het verleden deelwoord des werkwoords. Het verleden deelwoord van *worden* wordt in die tijden, waarin het behoorde gebruikt te worden, gewoonlijk weggelaten. Men zegt dus niet: *ik ben geslagen geworden*, maar: *ik ben geslagen*.

De samengestelde tijden van het actief worden aldus gevormd:

- 1°. De volmaakt verleden tijd van alle wijzen (behalve den imperatief) wordt gevormd door den tegenwoordigen tijd derzelfde wijzen van de hulpwerkwoorden *hebben* of *zijn* met het verleden deelwoord des werkwoords.
- 2°. De meer dan volmaakt verleden tijd der aantoonende en aanvoegende wijs wordt gevormd door den onvolmaakt verleden tijd derzelfde wijzen van *hebben* en *zijn* met het verleden deelwoord des werkwoords.
- 3°. De toekomstige en de volmaakt toekomstige tijd der aantoonende en onbepaalde wijs en van het deelwoord worden gevormd door den tegenwoordigen tijd derzelfde wijzen van het hulpwerkwoord *zullen* met den tegenwoordigen en volmaakt verleden tijd van den infinitief des werkwoords.
- 4°. De toekomstige verleden en de volmaakt toekomstige verleden tijd der aantoonende en aanvoegende wijs worden gevormd door den onvolmaakt verleden tijd derzelfde wijzen van het hulpwerkwoord *zullen* met

den tegenwoordigen en volmaakt verleden tijd van den infinitief des werkwoords.

§ 285. Het hulpwerkwoord hebben wordt aldus vervoegd:

<i>Tegenw. tijd.</i>			<i>Onvolm. Verl. tijd.</i>	
<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>	<i>Imper.</i>	<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>
1. heb	1. hebbe		1. had	1. hadde
2. (ontbr.)	2. (ontbr.)	2. heb	2. (ontbr.)	2. (ontbr.)
3. heeft	3. hebbe		3. had	3. hadde
1. hebben	1. hebben		1. hadden	1. hadden
2. hebt	2. hebbet	2. hebt	2. hadt	2. haddet
3. hebben	3. hebben		3. hadden	3. hadden
<i>Inf.</i> hebben	<i>Deelw.</i> hebbende		<i>Verl. deelw.</i> gehad	

De andere tijden en wijzen zijn samengesteld met het deelwoord *gehad*.

De stam van het werkwoord is *hav*. In de tegenwoordige tijden smolt eene daarachter gevoegde *j*, die de *a* tot *e* deed overgaan, met de *v* samen tot *bb* (zie § 69): *ik heb* (vroeger *hebbe*) staat dus voor *havje*, *gij hebt* (vroeger *hebbet*) voor *havjet*, enz. De derde persoon enkelvoud van de aantoonende wijs echter was *havit* en werd eerst *hevet*, later *heeft*. *Ik had* (vroeger *hadde*) is geassimileerd uit *havde*, en het deelwoord *gehad* uit *gehavd*.

§ 286. Het hulpwerkwoord zijn of wezen wordt aldus vervoegd:

<i>Tegenw. tijd.</i>			<i>Onvolm. Verl. tijd.</i>	
<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>	<i>Imper.</i>	<i>Ind.</i>	<i>Conj.</i>
1. ben	1. zij		1. was	1. ware
2. (ontbr.)	2. (ontbr.)	2. wees	2. (ontbr.)	2. (ontbr.)
3. is	3. zij		3. was	3. ware
1. zijn	1. zijn		1. waren	1. waren
2. zijt	2. zijt	2. weest	2. waart	2. waret, waart
3. zijn	3. zijn		3. waren	3. waren
<i>Inf.</i> zijn	<i>Deelw.</i> zijnde		<i>Verl. deelw.</i> geweest.	

De andere tijden en wijzen zijn samengesteld met het deelwoord *geweest*, vroeger *gewezen*, dat nog als adjectief gebruikt wordt, bv. in *een gewezen burgemeester*.

De vormen van het werkwoord *zijn* behooren tot drie verschillende stammen: **bi**, **as** en **was**. Vroeger werd van **bi** ook de tweede persoon enkelvoud van het praesens indicativi, namelijk *bist*, gevormd. Nu behoort tot dien stam alleen de eerste persoon enkelvoud *ben* (vroeger *bem*, met eene *m* als uitgang van den eersten persoon, zie § 274). Van den stam **as** zijn gevormd de derde persoon enk. *is* (vroeger *ist*), de infinitief *zijn*, het tegenwoordig deelwoord *zijnde* en de tegenwoordige tijd van den conjunctief, waarvan het meervoud ook als meervoud van de aantoonende wijs gebruikt wordt. De aanvangsklinker van den stam is bij alle vormen, behalve bij *is*, door aphaeresis reeds in overouden tijd verloren gegaan. Van den stam **was** werd het werkwoord *wezen* als een regelmatig sterk werkwoord van de derde klasse gevormd (zie § 259). Van dat werkwoord wordt nu nog gebruikt de infinitief *wezen*, de imperatief *wees*, *weest*, het verleden deelwoord *geweest* (onregelmatig voor het vroegere *gewezen*) en de onvolmaakt verleden tijd der aantoonende en aanvoegende wijs, waarin de *z* alleen bleef bij *ik was*, *hij was*, maar bij de andere vormen tot *r* overging (vgl. § 71).

§ 287. De transitieve werkwoorden worden met *hebben* vervoegd, doch *vergeten* en *volgen* kunnen ook met *zijn* vervoegd worden. *Vergeten* wordt met *zijn* vervoegd, als het beteekent: *uit het geheugen verliezen*, bv. „Ik **was** glad **VERGETEN**, wat ik voorgenomen had hem te zeggen“ (VAN LENNEP). Het wordt met *hebben* vervoegd in de beteekenis: *uit het geheugen verbannen* of *verzuimen iets te doen of mee te nemen*, bv. „**HEEFT** hij mij in dien bittren nood **VERGETEN**?“ (POTGIETER), en „Ik **HEB** iets thuis **VERGETEN** en *ben* dadelijk weer bij u“ (VAN LENNEP). *Volgen* wordt met *zijn* vervoegd als het beteekent: *achterna gaan*, bv. „In haren angst had zij gemeend hem te zullen ontvlieden door eene zijstraat in te slaan: hij **was** haar ook daar **GEVOLGD**“ (BEETS). *Volgen* wordt daarentegen met *hebben*

vervoegd in de beteekenis van *navolgen*, bv. „*Wij* **HEBBEN** *uw voorbeeld* **GEVOLGD**.“

- § 288. De intransitieve werkwoorden, die een *handelen* of een *vóórkomen* (een verkeer in eenen toestand) te kennen geven, worden met *hebben* vervoegd, behalve *zijn* en *blijven*, die met *zijn* vervoegd worden, evenals de intransitieve werkwoorden, welke een *veranderen* (een komen in een anderen stand of toestand) uitdrukken. Men zegt dus: *ik heb* *gezwogen*, *ik heb* *geslapen*, maar *ik ben* *gegroeid*, *ik ben* *gevallen*.
- § 289. De intransitieve werkwoorden, die eene *beweging* te kennen geven, worden met *hebben* vervoegd, indien die beweging eenvoudig als eene handeling wordt opgevat, maar met *zijn*, indien die beweging wordt opgevat als eene verandering van plaats, en er dus het uitgangspunt of het doel der beweging tevens bij aangewezen wordt. Men zegt dus: *ik heb* *voor mijne gezondheid* *gewandeld*, *ik heb* *nooit met de trekschuit* *gereisd*, maar: *ik ben* *van Amsterdam naar Haarlem* *gewandeld*, *ik ben* *naar Petersburg* *gereisd*.
- § 290. Sommige werkwoorden, die zoowel eene transitieve als eene intransitieve beteekenis hebben, worden naar gelang van die beteekenis met *hebben* of *zijn* vervoegd. Zoo vervoegt men *opvolgen* met *zijn* als intransitief werkwoord in de beteekenis van *volgen op*, bv. „*Willem III* *is* *niet onmiddellijk aan zijnen vader* *als stadhouder* **OPGEVOLGD**.“ Men vat het in dien zin echter soms ook als transitief op en vervoegt het dan met *hebben*, maar altijd gebeurt dat in de beteekenis van *nakomen*, bv. „*Hij* **HEEFT** *getrouw uwe bevelen* **OPGEVOLGD**“. **Beginnen** wordt met *zijn* vervoegd als het intransitief is of door eenen infinitief gevolgd wordt, bv. „*ik* **BEN** *aan dit werk* **BEGONNEN!**“ en: „*De vijand* **WAS** *BEGONNEN de belegeringswerken voor het kasteel op te slaan*“ (VAN LENNEP). **Beginnen** wordt met *hebben* vervoegd, als het transitief is, bv.: „*Dus* *volbracht het geweld hetgeen de list* **BEGONNEN HAD**“ (STIJL).

§ 291. VOORBEELD VAN VOLLEDIGE VERVOEGING.

A) Bedrijvend.

<i>Tijden.</i>	<i>Aantoon. wijs. Indicatief.</i>	<i>Aanvoeg. wijs. Conjunctief.</i>	<i>Geb. wijs. Imperatief.</i>	<i>Onbep. wijs Infinitief.</i>	<i>Deelwoorden. Participia.</i>
I Teg. tijd.	ik scheid hij scheidt wij scheiden gij scheidt zij scheiden	ik scheid hij scheid wij scheiden gij scheidet zij scheiden	scheid scheidt	scheiden	scheidende
II. Onvolm. Verl. tijd.	ik scheidde hij scheidde wij scheidden gij scheiddet zij scheidden	ik scheidde hij scheidde wij scheidden gij scheiddet zij scheidden			
III. Volm. Verl. tijd	ik heb hij heeft wij hebben gij hebt zij hebben	ik hebbe hij hebbe wij hebben gij hebbet zij hebben	gescheiden gescheiden gescheiden gescheiden	gescheiden hebben	gescheiden hebbende
IV. Meer- d.- volm.-verl.- tijd.	ik had hij had wij hadden gij hadt zij hadden	ik hadde hij hadde wij hadden gij haddet zij hadden	gescheiden gescheiden gescheiden gescheiden		
V Toek. Verl. tijd.	ik zoude hij zoude wij zouden gij zoudt zij zouden	ik zoude hij zoude wij zouden gij zoudet zij zouden	scheiden scheiden scheiden scheiden		
VI. Volm. Toek. Verl. tijd.	ik zoude hij zoude wij zouden gij zoudt zij zouden	ik zoude hij zoude wij zouden gij zoudet zij zouden	gescheiden hebben. gescheiden hebben.		
VII. Toek. tijd.	ik zal hij zal wij zullen gij zult zij zullen		scheiden	zullen scheiden	zullende scheiden
VIII. Volm. Toek. tijd.	ik zal hij zal wij zullen gij zult zij zullen		gescheiden hebben	zullen gescheiden hebben	zullende gescheiden hebben

B) Lijgend.

<i>Tijden.</i>	<i>Aantoon. wijs. Indicatief.</i>	<i>Aanvoeg. wijs. Conjunctief.</i>	<i>Geb. wijs. Imperatief.</i>	<i>Onbep. wijs Infinitief.</i>	<i>Deelwoorden. Participia.</i>	
I. Teg. tijd.	ik word hij wordt wij worden gij wordt zij worden	gescheiden	ik worde hij worde wij worden gij wordet zij worden	gescheiden	word wordt	gescheiden gescheiden worden wordende
II. Onvolm. Verl. tijd.	ik werd hij werd wij werden gij werdt zij werden	gescheiden	ik werde hij werde wij werden gij werdet zij werden	gescheiden		
III. Volm. Verl. tijd.	ik ben hij is wij zijn gij zijt zij zijn	gescheiden	ik zij hij zij wij zijn gij zijt zij zijn	gescheiden	gescheiden zijn	gescheiden zijnde
IV. Meer-d.- volm.-verl tijd.	ik was hij was wij waren gij waart zij waren	gescheiden	ik ware hij ware wij waren gij waret zij waren	gescheiden		
V. Toek. Verl. tijd.	ik zoude hij zoude wij zouden gij zoudt zij zouden	gescheiden worden	ik zoude hij zoude wij zouden gij zoudet zij zouden	gescheiden worden		
VI. Volm. Toek - Verl. tijd.	ik zoude hij zoude wij zouden gij zoudt zij zouden	gescheiden zijn	ik zoude hij zoude wij zouden gij zoudet zij zouden	gescheiden zijn		
VII. Toek. tijd.	ik zal hij zal wij zullen gij zult zij zullen	gescheiden worden			zullen gescheiden worden	zullende gescheiden worden
VIII. Volm.- Toek. tijd.	ik zal hij zal wij zullen gij zult zij zullen	gescheiden zijn			zullen gescheiden zijn	zullende gescheiden zijn

VII. De Partikels.

A. HET BIJWOORD.

- § 292. Een bijwoord (*adverbium*) is een onverbuigbaar woord, dat adjectieven, werkwoorden en andere bijwoorden, en ook wel geheele zinnen bepaalt. Ook substantieven, adjectieven en deelwoorden kunnen in bepaalde vormen als bijwoorden gebruikt worden. Tot de bijwoorden rekent men ook de zoogenaamde *bijwoordelijke uitdrukkingen*, namelijk verbindingen van andere rededeelen in bepaalden, meestal verouderden, buigingsvorm of eigenaardige betekenis. Een voorbeeld van zulk eene bijwoordelijke uitdrukking is *gewapenderhand*: een verouderde genitief, die niet meer als genitief wordt gebruikt, maar de plaats inneemt van de bijwoordelijke bepaling: *met de wapens in de hand*.
- § 293. Ook de *comparatief* en de *superlatief* van adjectieven kunnen als bijwoorden voorkomen. De superlatief heeft dan gewoonlijk het onzijdig bepalend lidwoord vóór zich, zooals *het mooist*, *het hardst*, soms verbonden met een voorzetsel, als *om het hardst*, *ten* (d. i. *te den*) *hoogste*, doch enkele komen ook zonder het lidwoord voor, als *liefst*. Ook van eenige bijwoorden, die geene adjectieven zijn, komen comparatief en superlatief voor, als *minder*, *minst*, *meer*, *meest*, *eer*, *het eerst*, en van *vaak*: *vaker*, *het vaakst*, van *na*: *nader*, *het naast*.
- § 294. De bijwoorden worden verdeeld in 1°. bijwoorden van *hoedanigheid* of *wijze*, 2°. bijwoorden van *graad*, 3°. bijwoorden van *tijd*, 4°. bijwoorden van *plaats*, 5°. bijwoorden van *voorstellingswijze* (*modaliteit*). Bovendien heeft men nog *voornaamwoordelijke* en *voegwoordelijke* bijwoorden.
- § 295. De bijwoorden van *hoedanigheid* of *wijze* zijn voor een groot deel onverbogen adjectieven, die als bijwoorden gebruikt worden, bv. *goed*, *flink*, *vroolijk*. Sommige daar-

van zijn door het achtervoegsel **lijk**, andere door eenen verkleiningsuitgang met **s** van de adjectieven onderscheiden, bv. *heuschelijck*, *voorzichtiglijk*, *zoetjes*, *netjes*, *witjes* (lachen), *warmpjes*, *stilletjes*, *stillekens*, *zachtkens*. Andere zijn met **gewijze** samengesteld, als *trapsgewijze*, *steelsgewijze*, *paarsgewijze*. Verder behooren tot deze soort *hoe*, *zoo*, *zus of zoo*, *dus*, *aldus*, *alzoo*, *evenzoo*, *eveneens*, *anders*, *alleen*, *samen*, enz. enz.

§ 296. Bijwoorden van **graad** zijn: *zeer*, *zoo* (in *zoo groot* enz.) *te* (in *te groot*, enz.), *bijna*, enz. Daartoe behooren ook de herhalingsgetallen, wanneer zij bij eene vermenigvuldiging gebruikt worden, zooals *tweemaal* in den zin: *tweemaal drie is zes*, of bij eene vergelijking, als *viermaal zoo groot*, *vijsmaal grooter*.

Andere bijwoorden van **graad** zijn: *veel* (met den compar. *meer* en den superlatief *meest* of *het meest*), *weinig* (met den compar. *minder* en den superl. *minst* of *het minst*), *heel* of *geheel*, *bijzonder*, *buitengewoon*, *buitengemeen*, *ongemeen*, *ontzettend*, *uitnemend*, *kostelijk*, *uiterst*, *hoogst*, *hoogstens*, *minstens*, *ten minste*, *nauwelijks*, *schier*, *bijkans*, *slechts*, *nog*, *zelfs*, *genoeg*, *op verre na*, *alleszins*, *veelszins*, *geenszins*, *hoe* (grooter geest) *hoe* (grooter beest), *hoe* (eer het gebeurt) *des te* (liever is het mij), enz. enz.

§ 297. De bijwoorden van **tijd** geven te kennen 1°. **wanneer**, bv. *ooit*, *nooit*, *nu*, *heden*, *morgen*, *spoedig*; 2°. **hoe lang**, bv. *steeds*, *onderwijl*, *intusschen*; 3°. **sinds wanneer** of **tot wanneer**, bv. *sedert*, *tot morgen*; 4°. **hoe dikwijls**, bv. *doorgaans*, *somtijds*, *weder*. Tot de laatste soort behooren ook de herhalingsgetallen als tijdsbepalingen, bv. *driemaal* in eenen zin: *ik heb hem driemaal bezocht*.

Andere bijwoorden van **tijd** zijn 1°. op de vraag **wanneer?** *wanneer?* *immer*, *nimmer*, *altijd*, *eens*, *toen*, *voormaals*, *voorheen*, *verleden*, *vroeger*, *weleer*, *wijlen*, *eergisteren*, *gisteren*, *eerder* (*het eerst*), *pas*, *onlangs*, *daareven*, *zooeven*, *reeds*, *alreeds*, *thans*, *tegenwoordig*, *vandaag*, 's *morgens*, 's *avonds*, 's *nachts*, *tevens*, *dan*, *dadelijk*, *terstond*, *weldra*, *binnenkort*, *aanstands*, *straks*, *voortaan*, *verder*, *vervolgens*,

later (laatst), hierna, overmorgen, namaals, eindelijk, enz.
 2°. op de vraag **hoe lang?** *tot hoelang? voortdurend, altoos, onophoudelijk, allengskens, nog, terwijl, middelertwyl, onder-tusschen, tusschenbeiden, enz.* 3°. op de vraag **sinds of tot wanneer?** *sinds, tot weerziens, van heden af, enz.* en 4°. op de vraag **hoe dikwijls?** *dikwijls, vaak (vaker, het vaakst), gewoonlijk, gemeenlijk, telkens, menigmaal, dagelijks, jaarlijks, soms; zelden, voor het eerst, nogmaals, enz.*

- § 298. De bijwoorden van plaats geven te kennen 1°. **waar**, *bv. ginds, overal, binnen, buiten;* 2°. **waarheen**, *bv. hierheen, terug, voorwaarts,* en 3°. **vanwaar**, *bv. vandaar, mijnenthalve, zjinentwege, ruggelings.*

Andere bijwoorden van plaats zijn 1°. op de vraag **waar?** *waar, hier, daar (ook versterkt: waarzoo, hierzoo, daarzoo), elders, alom, wijd en zijd, nevens, rechts, links, boven, beneden, neder, achterbaks, thuis, dichte bij, veraf, enz.* 2°. op de vraag **waarheen?** *waarheen, daarheen, heen, weg, voort, ver, heinde en ver, rechtuit, rechtsaf, linksom, bergop, stroomaf, achterwaarts, herwaarts, derwaarts, huiswaarts, hemelwaarts, Oostwaarts, enz.* en 3°. op de vraag **vanwaar?** *vanwaar, vanhier, hiervandaan, daarvandaan, waarvandaan? uwenthalve, onzentwege, zijdelings, enz.*

- § 299. De bijwoorden van voorstellingswijze (*modaliteit*) geven de wijze aan, waarop de gedachte voorgesteld wordt, en zijn 1°. **bevestigend**, *als ja, zeker, inderdaad,* 2°. **ontkennend**, *als neen, niet, geenszins, ongaarne,* 3°. **vragend**, *als toch? he? zoo? wel? niet waar? immers?* 4°. **twijfelend**, *als misschien, soms, wellicht, mogelijk, vermoedelijk, waarschijnlijk.* 5°. **wenschend**, *als och of! of!* en 6°. **gebiedend**, *als volstrekt, noodwendig.*

Andere *bevestigende* bijwoorden zijn: *wel, gewis, stellig, bepaald, waarachtig, waarlijk, voorwaar, werkelijk, wel degelijk, ter dege, gaarne (liever en liefst of het liefst), alleszins, toch.* Zij komen, evenals de ontkennende en vragende, met de *werkelijkheidswijs* of *indicatief* overeen. De *twijfelende* en *wenschende* komen overeen met de *mogelijkheidswijs* (*potentialis*) en *wenschende wijs* (*optatief*), dus met de *wijs der gedachte* of *conjunctief*, terwijl de *gebiedende* overeenkomen met de *gebiedende wijs* of *imperatief*. Eenige bijwoorden van

voorstellingswijs schijnen geen woord of geenen zin te bepalen, maar, zooals *ja* en *neen*, geheel alleen eenen zin uit te maken; doch men moet bedenken, dat zij antwoorden op vragende zinnen en ter bevestiging of ontkenning dienen van het antwoord, dat niet nader onder woorden behoeft gebracht te worden, omdat het geheel gelijk is aan de vraag.

- § 300. De **voornaamwoordelijke bijwoorden** zijn die bijwoorden, welke de plaats innemen van voornaamwoorden met voorzetsels. Het zijn verbindingen van **hier** en **daar** voor de *aanwijzende*, **er** (de verkorting van *daar*) voor een der *persoonlijke*, en **waar** voor de *vragende* en *betrekkelijke* voornaamwoorden met die bijwoorden, welke stamverwant zijn met de voorzetsels en tegenwoordig ook in vorm daarmee overeenkomen, uitgezonderd *toe* en *mede*, die van de voorzetsels *tot* en *met* eenigszins in vorm verschillen. Naast het voorzetsel *van* is als laatste lid der voornaamwoordelijke bijwoorden ook *af* nog wel in gebruik, maar het is uitsluitend bijwoord en heeft eene andere beteekenis. Behalve bij de voornaamwoordelijke bijwoorden met **er**, worden de beide deelen der verbinding steeds als samenstelling aaneengeschreven, bv. *hiervan*, *daarmede*, *waarin*.

De samenstellingen met *van* zijn van jongeren datum; vroeger werden alleen die met *af* gebruikt, doch tegenwoordig dienen die met *van* om den genitief van het voornaamwoord te omschrijven, terwijl die met *af* in 't bijzonder beteekenen: *vandaan*, *weg* en wel vooral *naar beneden*. De met voorzetsels verwante bijwoorden kunnen ook geplaatst worden achter een substantief, dat door een voorzetsel geregeerd wordt, bv.: *tegen den muur AAN*, *met den tijd MEE*, *onder de brug DOOR*, *bij den kant LANGS*. Men mag de woordvolgorde dan niet wijzigen en niet zeggen: *tegen AAN den muur*, *bij LANGS den kant*, en dus evenmin *van AF heden tot TOE het eind van het jaar*, maar behoort te zeggen: *van heden AF tot het eind van het jaar TOE*.

- § 301. De **nevenschikkende voegwoordelijke bijwoorden** doen den dienst van voegwoorden, daar zij twee zinnen nevenschikkend verbinden of helpen verbinden; maar zij blijven bijwoorden in zoover zij, midden in den zin geplaatst, daarvan het

een of ander woord bepalen. Zoo is *dus* een voegwoordelijk bijwoord in den zin: „*Ik ben in uwe macht en heb dus geene andere keuze*“ (VAN LENNEP). Men vatte ze daarentegen als zuivere voegwoorden op, wanneer zij staan aan het begin van een nevenschikten zin, waarvan de woorden dan dezelfde volgorde als de vraagzinnen aannemen. *Dus* is daarom een voegwoord in den zin: „*Ik ben in uwe macht: dus heb ik geene andere keuze.*“ De onderschikkende of vragende voegwoordelijke bijwoorden zijn alle vragende bijwoorden, die zelfstandige of bijvoeglijke bijzinnen (de zoogenaamde afhankelijke vragen) met hoofdzinnen verbinden. Het zijn de bijwoorden *hoe, tot hoelang, hoe dikwijls, wanneer, sinds wanneer, waar, waarheen, vanwaar, waarvandaan*, benevens alle vragende of betrekkelijke voornaamwoordelijke bijwoorden. Staan zij als bijwoorden, dan hebben de woorden van den zin, dien zij aanvangen, de gewone volgorde der vraagzinnen; maar verbinden zij als voegwoordelijke bijwoorden twee zinnen, dan komen de woorden van den zin, dien zij aanvangen, in volgorde met de woorden van eenen ondergeschikten zin overeen. Vgl. bv. *Hoe hebt gij u gisteren vermaakt?* met: *Ik ben verlangend te vernemen, hoe gij u gisteren vermaakt hebt.*

De voornaamste nevenschikkende voegwoordelijke bijwoorden zijn: *ook, bovendien, daarenboven, vooreerst, voorts, verder, vervolgens, overigens, eindelijk, deels, integendeel, daarentegen, echter, evenwel, ondertusschen, intusschen, niettemin, desniettemin, desniettegenstaande, veeleer, toch, immers, namelijk, dus, derhalve, bijgevolg, mitsdien, daarom, hierom, deswege, wel is waar, pas, nauwelijks*. Om niet in strijd te komen met het gewone spraakgebruik noemen wij de vragende voegwoordelijke bijwoorden niet voegwoorden, maar bijwoorden, ofschoon zij dienen om zinnen te verbinden, dus *relatief* zijn. Zij staan in dezelfde verhouding tot de vragende bijwoorden, als de betrekkelijke voornaamwoorden tot de vragende voornaamwoorden; vandaar ook hetzelfde verschil in zinsbouw.

B. HET VOORZETSEL.

§ 302. De voorzetsels (*praeposities*) dienen als middel om betrekkingen van plaats en tijd, en ook wel andere betrekkingen tusschen substantieven en andere woorden in den zin uit te drukken. In eenen zin als: *hij loopt door de stad* drukt *door* de plaatselijke betrekking uit, die er bestaat tusschen *de stad* en *het loopen*.

Voorzetsels doen eigenlijk denzelfden dienst als buigingsuitgangen; vandaar dat men tegenwoordig in plaats van den tweeden en derden naamval der substantieven te gebruiken dikwijls de praeposities *van* of *aan* aan de substantieven doet voorafgaan. Men blijft dan echter toch van (omschreven) tweeden of derden naamval spreken. Oorspronkelijk wordt een substantief door een voorzetsel alleen met een werkwoord verbonden of met eene werkwoordelijke uitdrukking (d. i. het koppelwoord met een praedicaatsnomen). Daar echter het koppelwoord dikwijls verzwegen wordt, schijnt het of een voorzetsel ook eene zelfstandigheid kan verbinden met een praedicaatsnomen. Zegt men bv.: „*Ik weet een middel, zeer GESCHIKT VOOR UW DOEL*“, dan verbindt *voor* het substantief *doel* schijnbaar met het adjectief *geschikt*, maar inderdaad met de werkwoordelijke uitdrukking *geschikt zijn*. De volledige zin toch zou luiden: „*Ik weet een middel, dat zeer GESCHIKT IS VOOR UW DOEL*“. Verzwijgt men nu niet alleen *is*, maar ook nog *zeer geschikt*, en zegt men dus: *Ik weet EEN MIDDEL VOOR UW DOEL*, dan kan het zelfs schijnen, of *voor* het substantief *doel* met een ander substantief, namelijk *mid-del*, verbond. Vandaar dat men gemakshalve kan zeggen: de voorzetsels verbinden substantieven met andere woorden van den zin.

§ 303. De meest oorspronkelijke voorzetsels zijn in denzelfden of in verwanten vorm ook bijwoorden, namelijk *aan*, *bij*, *door*, *in*, *na*, *om*, *op*, *uit*, *voor*, en de afgeleide *achter*, *onder*, *over*, *zonder*, *sedert*, *sinds*, *naast*, *jegens*, *tegen*, *boven*, *binnen*, *buiten* en *beneden*. *Met*, *naar*, *te* of *tot* en *van* luiden als bijwoorden *mede*, *nader*, *toe* en *af*.

§ 304. Ook eenige substantieven, adjectieven en deelwoorden zijn in bepaalden vorm voorzetsels geworden, als *krachtens*, *tijdens*, *wegens*, *trots*, *bezijden*, *behalve*, *omtrent*, *omstreeks*, *ingevolge*, *rondom*, *tusschen*, *nevens*, *langs*, *gedurende*, *aangaande*, *volgens*, *nopens*, enz. Zelfs kunnen geheele uitdrukkingen den dienst van voorzetsels doen, als *in weerwil van*, *ten spijt van*, *om der wille van*, enz.

Het bijwoord *rond* (Eng. *round*) wordt ook soms als voorzetsel gebezigd, in 't Vlaamsch in de beteekenis van *omstreeks* en *om*, in 't Zeeuwsch en Zuid-Hollandsch in die van *om*, *rondom*. In de beschaafde Nederlandsche schrijftaal echter mag men het zoo niet gebruiken in navolging van zinnen als: „Een kind, dat ROND de acht jaren kan oud zijn“ (SNIEDERS) of „Paden, die, evenals speeken ROND hunne as, van 't dorp uitstraalden“ (VAN BEERS). Over de wijze, waarop andere rededeelen voorzetsels geworden zijn, zie de leer der woordvorming § 422 en 423.

C. HET VOEGWOORD.

§ 305. De voegwoorden (*conjuncties*) dienen om den samenhang tusschen volzinnen of deelen van volzinnen te vormen. Zij worden naar gelang van hunne beteekenis in verschillende soorten verdeeld en vormen òf een *nevenschikkend* òf een *onderschikkend* woord- of zinverband.

§ 306. De zuiver *nevenschikkende* voegwoorden zijn *aaneenschakelende* en *tegenstellende*. De *aaneenschakelende* zijn:

- 1°. Verbindende (*copulatieve*): en, ook, buitendien, bovendien, zoowel — als (ook), niet alleen — maar (ook), niet slechts — maar (ook).
- 2°. Uitsluitende (*exclustieve*): noch, noch — noch.
- 3°. Voortzettende (*continuatieve*): eerst, dan, verder, voorts, daarop, eindelijk, ten slotte, enz.
- 4°. Rangschikkende (*ordinatieve*): ten eerste, ten tweede, enz.
- 5°. Verdeelende (*partitieve*): deels — deels, eensdeels — anderdeels, enz.

De *tegenstellende* voegwoorden zijn:

- 1°. Zuiver tegenstellende (*adversatieve*): maar, integendeel, daarentegen.
- 2°. Beperkende (*restrictieve*): maar, doch, edoch, toch, niettemin, desniettemin, echter, ondertusschen, desniettegenstaande, evenwel, nochtans, veeleer, dan, enz. enz.
- 3°. Scheidende (*disjunctieve*): of, of — of, hetzij — of, hetzij — hetzij.

§ 307. *Nevenschikkend* zijn de | *Onderschikkend* zijn de

1. *Redengevende* (causale).

want, namelijk, immers, |
toch.

omdat, daar, doordien, |
doordat, dewijl, wijl, ver-
mits, nademaal, naardien,
aangezien, nu.

2. *Gevolgtrekkende* (conclusieve).

- a) dus, derhalve, bijgevolg, |
alzo
b) vandaar
c) daarom, hierom.

a) weshalve

- b) vandaar dat, zoodat, dat
c) waarom.

3. *Doeluitdrukkende* (finale).

daartoe, te dien einde, |
daarom.

opdat, ten einde, dat.

4. *Toegevende* (concessieve).

al, wel is waar—maar, |
wel—maar.

ofschoon, hoewel, alhoe-
wel, hoezeer, niettegen-
staande, hetzij—hetzij,
in weerwil dat.

5. *Voorwaardelijke* (conditionale).

als, wanneer, indien, of,
mits, zoo, tenzij, tenware.

6. *Tijdbepalende* (temporale).

toen, als, wen, wanneer,
zoodra, terwijl, voor, voor-
dat, tot, totdat, eer, eer-
dat, sedert, sinds, nadat.

7. *Vergelijkende* (comparatieve).

als, evenmin als, zooals,
dan.

8. *Verhoudinguitdrukkende* (proportionale).

hoe — deste, hoe—hoe.

9. *Voegwoorden van wijze* (modale).

(zoo)als, gelijk, alsof.

10. *Beperkende* (restrictieve).

(voor) zoover als, behalve dat, zonder dat.

§ 308. Ten slotte zijn er nog voegwoorden, die eene grammatische verbinding bewerken. Daartoe behooren vooreerst die, welke bijvoeglijke of zelfstandige bijzinnen met den hoofdzin verbinden, zooals het zinslidwoord *dat*, of en de vragende voegwoordelijke bijwoorden. Verder behooren daartoe de verklarende (*explanatieve*) voegwoorden: *als*, *namelijk*, *te weten*, *bij voorbeeld*.

D. HET TUSSENWERPSEL.

§ 309. De tusschenwerpsels (*interjecties*) zijn òf *gevoelsklanken*, die bij zekere gewaarwordingen worden uitgebracht, òf *klanknabootsingen*. Tot de laatste soort behooren: *bom!* *plomp!* *krik*, *krak!* *holderdebolder!* *pief!* *paf!* *poef!* *miaaau!* *bimbam!*

§ 310. *Gevoelsklanken* geven *vreugde* te kennen (bv. *ha!* *heisa!* *hoezee!* *hoera!*) of *smart* en *pijn* (bv. *ach!* *och!* *helaas!* *wee!* *o wee!* *ai!* *au!*) of *verwondering* (bv. *he!* *aha!*) of *twijfel* (bv. *ei!* *ei ei!* *hm!*) of *afkeer* (bv. *foei!* *ba!* *aba!*) of *verlangen* (bv. *ei!* *eilieve!*). Om iemand te roepen gebruikt men: *he!* *hei!* *heidaar!* *hm!* *holla!* *pst!* Om stilzwijgen op te leggen dient *st!*

Voorts rekent men, doch verkeerdelijk, tot de tusschenwerpsels andere rededeelen, die bij uitroepen gebezigd worden, als *God helpe mij!* *Goede hemel!* *O God!* *weg!* *marsch!* *hort!* *hoor eens!* *zachtjes!* en ook vloeken en bastaardvloeken als *blikslagers!* *waratje!* *sakkerloot!* *duivekaters!* *bij Sint Velten!* enz. enz.

DERDE DEEL.

LEER DER WOORDVORMING.

I. Algemeene Grondslagen.

§ 311. De Nederlandsche taal is in den loop der tijden meer en meer ontwikkeld en heeft aanhoudend in woordenrijkdom gewonnen door het vormen van nieuwe woorden uit de reeds bestaande. Zoolang nu de Nederlanders hun taalgevoel niet laten verstompen, maar zich duidelijk bewust blijven van de wijze, waarop de reeds bestaande woorden gevormd zijn, kunnen zij blijven voortgaan met den woordenschat hunner taal te vergrooten. Daartoe echter is het vooral noodig de regels der woordvorming in het Nederlandsch te kennen.

Wijkt men bij de woordvorming af van de regels, volgens welke de nu bestaande woorden gevormd zijn, dan smeedt men woorden, die op zich zelf onverstaanbaar zijn en waarvan de beteekenis alleen bij gissing uit het zinverband kan opgemaakt worden. Slaagde men er in, aan die onregelmatig gevormde woorden ingang te verschaffen, dan zou men daardoor het duidelijk besef der regelmaat (*analogie*) verduisteren en het taalgevoel verlammen. Het Nederlandsch zou daardoor eene doode of eene barbaarsche taal kunnen worden. Toch zijn er ook nu reeds in onze taal verscheidene woorden, die aan gebrekkig inzicht in de regelmaat der woordvorming (aan *valsche analogie*) hun ontstaan te danken hebben, en evenzoo vele woorden, die tegen den aard der taal onder den invloed van het Latijn gevormd zijn en daarom *Latinismen* heeten. Door verjaring hebben verscheidene in onze taal het burgerrecht verkregen. Andere, die in lateren tijd naar het voor-

beeld van Hoogduitsche woorden gemaakt werden (*Germanismen*) kunnen veelal nog wel, ofschoon met moeite, gebannen worden. Aan alle woorden, die tegen de in onze taal heerschende regels gevormd zijn op het voorbeeld van vreemde woorden, geeft men den naam van *barbarismen*.

§ 312. De eenvoudigste taalvormen, waaraan men den oorsprong onzer woorden toeschrijft, heeten *wortels*. Zij zijn alleen langs wetenschappelijken weg door vergelijking met verwante talen te vinden en bestaan niet in het algemeen taalbewustzijn.

Men vindt de wortels door de bestanddeelen der woorden in hun oudsten vorm van elkaar los te maken en tot onverminkten toestand terug te brengen. Door geleerden met een uitsluitend practisch doel opgemaakt uit eene enkele taal of een enkelen taalgroep, zijn zij louter *abstracties*, die nooit als woorden geleefd hebben, maar kunnen dienen om het verband tusschen verwante woorden aan te wijzen. Mocht men er in slagen den volkomen zelfstandigen oorsprong der Indo-Germaansche talen te bewijzen en tevens den oudsten vorm der Indo-Germaansche woorden vast te stellen, dan zou men de wortels kunnen noemen de woorden, door de Indo-Germanen gebruikt in den vóórhistorischen tijd, toen er nog geene woordafleiding of buiging bestond. Men stelle zich die woorden voor als eenvoudige klanken of eenlettergripige klankverbindingen, die een algemeen begrip te kennen geven hetzij aangaande den toestand van iets bestaands (*praedicatieve wortels*), hetzij aangaande de betrekkingen, waarin de bestaande dingen tot elkaar staan (*demonstratieve wortels*).

§ 313. Van de wortels werden reeds vóór den historischen tijd door aanhechting van *afleidingsklanken* de zoogenaamde *stammen* gevormd. Stammen, die met elkaar alleen in klinker verschillen, noemen wij *verwante stammen*, zooals de stammen van de hoofdvormen der sterke werkwoorden, bv. *vaar* en *voer*, *neem*, *nam*, *naam* en *noom*.

Daar de stammen der sterke werkwoorden tevens die van naamwoorden kunnen zijn, vinden wij naast de sterke werkwoorden ook verwante naamwoorden, die van elkaar in stam-

klank verschillen. Opmerking verdient het, dat die naamwoorden juist dezelfde klankwijziging vertoonen als de hoofdvormen der sterke werkwoorden, waarmee zij verwant zijn. Ziehier de voornaamste voorbeelden, waarbij men bedenke, dat ook in later tijd de klanken nog wel gewijzigd konden worden:

Klasse.	Werkwoorden.	Naamwoorden.
I.	belgen (= zwellen)	(blaas)balg.
	helpen	hulp.
	smelten	smout (voor smalt).
	bergen	berg, borg, burcht.
	bersten	barst.
	werpen	worp.
	krimpen	krimp (bv. zalm), kramp.
	binden	bende, bint, band, bond, bundel.
	blinken	blank.
	dringen	gedrang.
	dwingen	dwang.
	klinken	klink (van de deur), klank.
	slinken	slank.
	springen	sprong.
	stinken	stank.
	vinden	vond.
	wringen	wrang, wrong, wrongel.
II.	zingen	zang.
	helen	hel, helm, halm, hol, heul.
	stelen	(dief)stal.
	beren (= dragen)	baren, gebaar, berrie, baar, (ge)boorte, beurt.
	nemen	(aange)naam.
III.	komen	komst, (be)kwaam.
	breken	(ge)brek, braak, brok, breuk.
	spreken	(ge)sprek, spraak, sprook, spreuk.
	steken	stek, stekel, staak, stok, stuk.
	wreken	wraak, wrok.
	geven	(ver)geefs, gift, gaaf.
	meten	(van) meet (af), maat.
	vreten	vraat.
	(be)wegen	weg, (ge)wicht, waag, wagen.
	weven	wafel.
bidden	(ge)bed, bede.	
liggen	leger, (ge)lag, laag.	
zitten	zetel, (land)zaat.	

Klasse.	Werkwoorden.	Naamwoorden.
IV.	bijten (oorspr. = splijten) bliken dijen drijven grijpen knijpen krijten (oorpr. = schreeuwen) lijden rijden rijgen rijten rijzen schrijden slijpen slijten snijden splijten stijgen strijken buigen druipen kluiven kruipen luiken ruiken sluipen snuiten stuiven zuigen bieden bedriegen liegen genieten schieten tieën vliegen vlieten zieden verliezen	bijt, (ge)bit, bitter, beitel, beet. blijk, blik, bleek. dik, dicht, deesem. drift, (wandel)dreef. greep. knip, kneep. kreet. leed. rit. rij, rei (voor rege), regel, reeks. reet. rijzig, reis. schrede. slip, sleep. slet, sleet, sleetsch. snit, snede. split, spleet. steiger, steeg. streek. boog, beugel, bocht, bochel. drop. kloof, kluft (en klucht). kreupel. luik, (b)lok. reuk. sloop, slop. snuit, snot. stof. zog. (ge)bied, bod, bode, beul (= beudel). bedrog, drog(reden), (ge)drocht. logen, leugen. genot, genoot. schot, schoot, scheut. (ge)tuige, tuig, tocht, toom, toog, teug, teugel, tucht, tuk. vlieg, vleug, vleugel, vlug, vlucht. vliet, vlot, vloot. zode. verlies, los, loos, leus (sein om los te laten), te loor(gaan), te leur(stellen).
V.		

Klasse.	Werkwoorden.	Naamwoorden.
VI.	kiezen (oorspr. = proeven)	kost, (te) kust (en te) keur, keus.
	vriezen	vorst (voor frost).
	graven	graf, groeve.
	malen	mal, (ge)maal, mol (= molwerper).
	varen	molm, mul, meel. - vaart, voer (bv. hooi), veer.

§ 314. Zijn de stammen nog als woorden in gebruik, dan heeten zij *stamwoorden*. In onze tegenwoordige taal kan men daarin wortel en afleidingsklank niet meer als afzonderlijke bestanddeelen herkennen. Men noemt ze daarom *rechtstreeks afgeleid*.

In oorsprong zijn natuurlijk ook de oudste afleidingsklanken wortels, en dus is ieder stamwoord eigenlijk eene samenstelling van twee wortels, maar van die twee draagt alleen die, welke het hoofdbegrip van het geheele woord aanduidt en zich door een volleren, minder afgesleten vorm kenmerkt, den naam van *wortel*, terwijl men den anderen met den naam van *afleidingsklank* bestempelt. Aan die afleidingsklanken zijn de buigingsuitgangen nauw verwant. Dat zijn oorspronkelijk ook deels wortels, deels uit wortels afgeleide woorden, die zich alleen hierdoor van de eigenlijke afleidingsklanken onderscheiden, dat zij samen de verschillende betrekkingen van één woord tot andere zinsdeelen aanduiden en niet ieder op zich zelf een nieuw woord vormen. Een buigbaar woord, van zijne buigingsuitgangen ontdaan, noemt men *woordstam*. Sommige buigingsuitgangen zijn door verloop van tijd als afleidingsklanken in gebruik gekomen, bv. de zoogenaamde bijwoordelijke *s*, die eigenlijk uitgang van den genitief is, en de uitgang *en* der namen van landen, als *Pruisen*, *Hessen*, *Saksen*, eigenlijk de uitgang van den derden naamval meervoud, gevoegd achter de volksnamen *Pruis*, *Hes*, *Saks*, waarbij men echter bedenke, dat de uitgang *en* der zwakke verbuiging oorspr. zelf weer een afleidingsuitgang was (zie § 135).

§ 315. Woorden, die door aanhechting van eenen afleidingsklank van stammen of stamwoorden gevormd zijn, heeten *mid-*

dellijk afgeleid. Ook van die afgeleide woorden kunnen weer nieuwe worden afgeleid. Ieder woord heet in betrekking tot het afgeleide *grondwoord*. Zoo is het stamwoord *goed* het grondwoord van *goedig*, en het afgeleide woord *goedig* weer het grondwoord van *goedigheid*.

Of een woord middellijk van eenen stam (dus van een niet meer in de taal voorkomend woord) of rechtstreeks van eenen wortel is afgeleid, kan gewoonlijk alleen door wetenschappelijk onderzoek worden uitgemaakt; doch wanneer men bekende afleidingsklanken kan herkennen, mag men meestal wel aannemen, dat men een middellijk afgeleid woord vóór zich heeft, zooals bv. het geval is met *genoeg*, *hamer*, *ezel*, enz.

§ 316. De klanken, waardoor de middellijke afleiding plaats heeft, zijn van drieërlei aard. Het zijn onzelfstandige achtervoegsels, min of meer zelfstandige achtervoegsels en voorvoegsels.

§ 317. De *onzelfstandige achtervoegsels* kunnen enkelvoudig zijn, zooals *ig*, *in*, *el*, of samengesteld, zooals *eling* (= *el* + *ing*) en *sel* (= *s* + *el*). Zij zijn hieraan te herkennen, dat zij één geheel met het grondwoord uitmaken en daarom invloed op de letterverbinding van het grondwoord kunnen oefenen, evenals zij daarvan wederkeerig den invloed kunnen ondervinden, terwijl zij, wanneer zij met eenen klinker beginnen, nooit eene nieuwe lettergreep kunnen aanvangen. Men breke dus af *herto-gin*, *a-pin*. Tot deze achtervoegsels behooren eenige uit eene vreemde taal overgenomen *bastaarduitgangen*.

In hoever de zoogenaamde enkelvoudige achtervoegsels misschien toch nog samengesteld zijn kan hier niet behandeld worden, daar het samenhangt met de opvatting aangaande het karakter der wortels. Men noemt daarom alleen de volgende achtervoegsels samengesteld: *sem* (= *s* + *em*), *sel* (= *s* + *el*), *eling* (= *el* + *ing*) en *elings* (= *el* + *ing* + *s*), *elijn* (= *el* + *ijn*), *enaar* (= *en* + *aar*), *nis* (= *n* + *is*), *ster* (= *st* + *er*), *erig* (= *er* + *ig*), *erik* (= *er* + *ik*), *ekijn* (= *ek* + *ijn*). De *bastaarduitgangen* zijn aanvankelijk als bestanddeelen van uitheemsche woorden met die woorden zelf in onze taal opgenomen, maar later ontleende men ze

aan die bastaardwoorden, om er zich als afleidingsmiddel in onze eigene taal van te bedienen. Zij zijn *ier* (of *enier*), *ist* (of *enist*), *aan* (*iaan*), *iet*, *es*, *ij* (of *erij* en *ernij*), *eel*, *age* en *eer(en)*.

- § 318. De *zelfstandige achtervoegsels* dragen er nog eenigermate het kenmerk van, dat zij in eene vroegere taalperiode woorden zijn geweest. Zij kunnen daarom ook eene lettergreep aanvangen, al beginnen zij met eenen klinker, zooals *aard* en *achtig*, en ondergaan geenerlei wijziging onder den invloed van het grondwoord. De *voorvoegsels* staan met de zelfstandige achtervoegsels op ééne lijn en vormen steeds eene afzonderlijke lettergreep.

De afleiding door zelfstandige achtervoegsels en voorvoegsels vormt den overgang van afleiding tot samenstelling. Die achtervoegsels en voorvoegsels zijn in onbruik geraakte abstracte woorden, maar zijn daardoor alleen nog geene afleidingsklanken. Zij worden dat eerst, als zij aan bestaande samenstellingen ontleend worden, om er nieuwe woorden mee te vormen. Komen enkele dezer afleidingsklanken nog als woorden voor, dan hebben zij veelal eene verschillende beteekenis. Vgl. *hulpe-loos* en *eene looze noot*.

- § 319. Behalve door afleiding vormt men nieuwe woorden door *samenstelling* van twee woorden, die ieder óf enkelvoudig óf zelf reeds samengesteld kunnen zijn. Zoo is *huisdeur* samengesteld uit *huis* en *deur*. Van *stoombootmaatschappij* is *stoomboot* het eerste, *maatschappij* het tweede lid; maar *stoomboot* zelf is een samengesteld en *maatschappij* een dubbel afgeleid woord.
- § 320. Zijn de leden der samenstelling niet meer beide als enkelvoudige woorden in de taal gangbaar of zijn zij zoodanig met elkaar samengesmolten, dat men alleen door kennis van de oudere taal de beide bestanddeelen van de samenstelling kan aanwijzen, dan spreekt men van *verholen* samenstelling. Voorbeelden daarvan zijn: *bruidegom* (*gom* is een verouderd woord voor *man*), *koddebeier* (verouderd zijn *kodde* = stok en *beieren* = slaan), *slabbak-*

- . *ken* (= slap + hakken, met slappe hakken, d. i. hielen, loopen), *dorpel* (= deur + paal).

- § 321. De samenstellingen worden verdeeld in *oneigenlijke* en *eigenlijke*. Bij de *oneigenlijke samenstellingen* of *woordkop-pelingen* kunnen de beide leden van elkaar losgemaakt worden. In vele gevallen bezit een der beide leden daarvan eenen buigingsuitgang. Zoo is *levenslust* = (*des*) *levens lust*, *vorstenzoon* = (*eens*) *vorsten zoon*, en zegt men *uitgaan*, maar ook *ik ga uit*.
- § 322. Bij de *eigenlijke samenstellingen* kunnen de beide leden niet van elkaar losgemaakt worden, hetzij omdat de leden in de samenstelling eene andere beteekenis hebben dan buiten samenstelling, hetzij omdat een der leden in den stamvorm, zonder eenigen buigingsuitgang, voorkomt. Zoo is *pluimstrijken* niet meer *het strijken der pluimen* (veeren van de jachtvogels), maar vleien. Zoo is een *kleinkind* (met den klemtoon op het eerste lid) niet hetzelfde als een *klein kind*. Zoo heeft *spellen* in *voorspellen* nog de oude beteekenis van zeggen, die het als enkelvoudig woord verloren heeft. Zoo is in *struikelblok* het eerste, in *scharenslijp* het tweede lid der samenstelling geen woord, maar een woordstam.
- § 323. Wanneer een samengesteld woord van eenen afleidingsklank voorzien is, waarvan men het niet kan ontdoen zonder de deelen der samenstelling uiteen te doen vallen, spreekt men van *samenstelling door afleiding*. Een voorbeeld daarvan levert *hardnekkig*, dat niet uit *hard* en *nekkig* is samengesteld en evenmin van *hardnek* is afgeleid, maar waarin *hard* en *nek* zijn verbonden tot één woord door middel van den afleidingsklank *ig*. Andere voorbeelden zijn *vierentwintigponder* (van *vier* en *twintig* en *pond*) en *staalbereiding* van *staal* en *bereiden*.
- § 324. Ten slotte worden er nog nieuwe woorden gevormd door *overgang* van een rededeel tot eene andere klasse van rededeelen, hetzij in onverbogen, hetzij in verbogen vorm. Zoo worden de infinitief *gevoelen* en het adjectief

zot tot substantieven. Zoo was het voorzetsel *gedurende* vroeger een deelwoord, evenals *volgens*, dat in den genitief tot voorzetsel overging. Zoo is het voegwoord *indien* de derde naamval van *dat* met een voorzetsel. Vooral partikels zijn er op die wijs in groot aantal gevormd.

Tot de wijze van woordvorming zou men ook nog de *klanknabootsing* kunnen rekenen, doch daarvan bedienen beschaafde volken zich minder, dan die welke op een lager standpunt van ontwikkeling staan. Dichters maken er soms nog wel eens met goed gevolg gebruik van, maar in proza moet men met klanknabootsing spaarzaam zijn, wil men niet aan de kinderkamer doen denken. De poging om door klanknabootsende woorden iets anders te willen aangeven dan klanken (bv. door te spreken van *flipflapjes van licht*) verdient afkeuring, omdat de taal er door verliest aan inwendige duidelijkheid. Eene dichterlijke taal, wemelende van zulke woorden, zou al de nadeelen hebben van de conventioneele skaldentaal met hare alleen voor ingewijden verstaanbare rhetorische figuren en tevens in wanluidentheid en vaagheid de onbeholpen tongvallen der natuervolken evenaren. Woorden, die alleen door persoonlijke willekeur gevormd zijn, kunnen natuurlijk niet talrijk zijn. Een voorbeeld daarvan is het door Van Helmond uitgedachte woord *gas*.

II. Vorming der Zelfstandige naamwoorden.

A. DOOR ONZELFSTANDIGE ACHTERVOEGSELS.

- § 325. De substantieven, die *rechtstreeks* van wortels afgeleid zijn en waarvan de afdedingsuitgang meestal is weggewallen of onherkenbaar met den wortel verbonden is, heeten *stamwoorden*, zooals *maal*, *boom*, *steen*, *vuur*, die eigenlijk door *l*, *m*, *n* en *r* (oudtijds door eenen klinker gevolgd) uit wortels zijn afgeleid. Zij kunnen in eene spraakkunst als deze niet verder behandeld worden.
- § 326. De onzelfstandige achtervoegsels, waardoor substantieven middellijk gevormd werden of nog worden, zijn: *e*, *egge* (*ei*), *em*, *en*, *in*, *nis*, *er*, *aar* (*enaar*, *elaar*), *el*,

elijn, de (te), st, ster, s (es, is), sem, sel, ig, ing, (eling), ik (erik), ken, (kijn), je (tje). Daarbij komen nog de bastaarduitgangen *ier (enier), ist (enist), aan (iaan), iet, es, eel, ij (erij, ernij)* en *age*.

- § 327. Vele mannelijke persoonsnamen zijn gevormd door het achtervoegsel *aar*, oorspronkelijk van substantieven, zooals *leugenaar, redenaar, toovenaar* (voor *tooveraar*), *martelaar* (voor *marteraar*), *vogelaar, lasteraar*, enz., later ook van werkwoorden als *huichelaar, bewonderaar*, enz. De aan den uitgang *aar* voorafgaande lettergreep is altijd toonloos, behalve bij *leeraar, zondaar, dienaar, minnaar* en *overwinnaar*. Daar bij sommige woorden eene *n* aan den uitgang voorafgaat, voegde men die *n* ook wel vóór den uitgang, zonder dat zij er behoorde, en vormde alzoo den uitgang (e)naar, bv. bij *schuldenaar, kunstenaar, wedurenaar, geweldenaar* en ook bij *moordenaar*, tenzij dat voor *moordenaar* staat.

Tot de persoonsnamen op *aar* behooren ook die, welke gevormd zijn van namen van landen, als *Egyptenaar*, van gewesten, als *Overijselaar*, en van steden, als *Leidenaar, Keulenaar*, ook met ingelaschte *n*: *Hagenaar, Zwollenaar, Luikenaar* en zelfs *Parijzenaar*. In navolging van de persoonsnamen leidde men ook diernamen door *aur* af, als *rammelenaar, duikelaar* en *lepelaar*, en boomnamen als *appelaar, hazelaar* en, met ingelaschte *l*, *rozelaar*. Ook voorwerpsnamen als *tuumelaar, boezelaar, beukelaar, evenaar* en, met ingelaschte *n*, *lessenaar, beeldenaar*.

- § 328. Het achtervoegsel *aar* is na eene lettergreep met klemtoon bij zeer vele mannelijke persoonsnamen verzwakt tot *er*, zooals bij de van substantieven afgeleide *dooper, visscher, wachter, zanger, waardgelder*, enz. en de latere van werkwoorden afgeleide als *schrijver, jager, beschermer, bakker, schreeuwer, vertaler*, enz. Vele daarvan geven een ambt of beroep te kennen. Sommige lasschen eene *d* in vóór (e)r, bv. *vilder, diender*, vooral wanneer eene *r* voorafgaat, als *hoorder, verhuurder, bestuurder*, enz. Eene *n* is ingelascht in *ziener* en *kwaaddoener*. Bij

uitzondering zijn van adjectieven afgeleid *misdadiger* en *vrijwilliger*.

De uitgang *aar* luidde oorspronkelijk *ari(a)*, waarin de *a* door invloed der *i* tot *e* werd (zie § 28). Die vorm *ere* nu verzwakte tot *er* met toonlooze *e*. Tot de persoonsnamen op *er* behooren ook die, welke gevormd zijn van namen van landen, als *Nederlander*, *Zwitsers*, *Oostenrijker*, van gewesten, als *Hollander*, *Brabander*, en van steden als *Amsterdammer*, *Haarlemmer*, *Schiedammer*, *Athener*. In navolging van de persoonsnamen leidde men ook diernamen door *er* af, als *kater* en *doffer*, en namen van werktuigen, als *klopper*, *gieter*, *passer*, *stoffer*, *snuiter*, enz. en, met ingelaschte *d*, *boender*.

§ 329. De uitgang *ing* (soms *ig*, bv. *honig* naast *honing*) duidt oorspronkelijk de afkomst aan bij personen van beide geslachten, bv. bij *Karoling* van *Carolus*, *Meroving* van *Meroveus*, *Vlaming*, *Westfaling*, enz. Vandaar ook *koning*, *hemeling* en ook diernamen als *haring*, *bokking*, *grondeling*, enz. Door bij woorden op *l* in die *l* een deel van den uitgang te zien, begon men ook een nieuwen uitgang *eling* (of na klinkers en vloeiende letters *ling*) te gebruiken, als bij *dorpeling*, *stedeling*, *schepeling*, *kloosterling*, *kamerling*. Bij persoonsnamen van adjectieven afgeleid door *eling* heeft *el* gewoonlijk eene verkleinende kracht en geeft dus of minachting te kennen, zooals bij *stomeling*, *nieuweling*, *woesteling*, *duisterling*, of liefkoozing, zooals bij *lieveling*, en misschien ook bij *jongeling* en *ouderling*. Van telwoorden zijn *tweeling*, *drieling*, enz. gevormd, die een collectief begrip aan *ling* verbinden, evenals *echteling*. Achter werkwoordelijke stammen gevoegd, vormt *eling* namen van personen, die eene werking verrichten, zooals *smeekeling*, *zwerfeling*, of ondergaan, zooals *kweekeling*, *drenkeling*, *leerling*, *huurling*, *balling* (voor *hanling*). De laatste hebben den klinker van het verleden deelwoord, zooals blijkt uit *vondeling* en *verworping*. Aan sommige van deze woorden is ook het begrip van minachting verbonden, dat evenzoo sterk uit-

komt bij woorden als *ellendeling*, *aterling*, *nieteling*, enz.

Ook enkele voorwerpsnamen zijn door *ing* of *eling* afgeleid.

Zij geven meestal afkomst (behooren tot) of verkleining te kennen, als *penning*, *schelling*, *ketting*, *vliering*, *zoldering*, *zuring*, *zilverling*, *krakeling*, enz.

- § 330. Enkele mannelijke persoosnamen met ongunstige betee-
nis zijn van adjectieven afgeleid door den uitgang *ik*,
zooals *vuilik*. De tusschenvoeging van *er* tusschen het
adjectief en den uitgang dient soms om nog grootere min-
achting te kennen te geven, bv. bij *stommerik*, *botterik*,
viezerik, enz., waardoor dus de samengestelde uitgang
erik ontstaan is.

Erik in *viezerik*, *stommerik* staat tot *ik* in *vuilik*, als
eling in *stommeling* tot *ing* in *zuring*, en *erig* in *bloederig*
tot *ig* in *bloedig*. Men verwarre het niet met het, niet meer
als afleidingsuitgang levende, *rik* in *zwezerik* en in plant-
namen als *bolderik*, *draverik* enz., dat in *ganzerik* (manne-
tjes-gans) nog de oorspronkelijke beteekenis van heer, koning,
bewaard heeft, die vooral ook uitkomt in eigennamen als
Frederik, *Hendrik*, d. i. *Heemrijk* (heer van het heem) en
Diederik (heer van het *died* of volk).

- § 331. Aan woorden als *officier*, *koetsier*, *aalmoezenier*, *palfre-
nier* (voor *palfredier*), *kamenier* (voor *kamerier*) enz. ont-
leenden sommige mannelijke persoosnamen den bastaard-
uitgang *ier*, dien wij o. a. vinden in *tuinier*, *herbergier* en,
met ingevoegde *n*, ook als *enier* in *hovenier*, *kruidenier*,
enz. Aan woorden als *solist*, *violist*, *organist* is de bas-
taarduitgang *ist*, ook, met ingevoegde *n*, *enist*, ontleend
bij *bloemist*, *drogist*, *klokkenist*.

Enkele volksnamen op *ier* zijn afgeleid van landnamen op
ië (*ia*), zooals *Arabier* en *Batavier*. De laatste naam echter
is af te keuren, omdat de eenvoudiger vorm *Bataaf*, waar-
van *Batavia* zelf is afgeleid, ook de oudst overgeleverde is.
Andere volksnamen, van landnamen op *ia* afgeleid, hebben
„ als *Aziër*, *Armeniër*, *Assyriër*, *Indiër* (bewoner van
Hindostan, dat men onderscheidt van *Indiaan*, roodhuid). De
uitgang *ist* wordt ook gevoegd achter eigennamen van per-
sonen, om de aanhangers hunner school of partij aan te

wijzen, bv. *Calvinist, Jansenist, Labbadist, Darwinist*. De leer of methode zelf wordt door den uitgang *isme* gevormd. Tot dezelfde rubriek behooren woorden als *Hellenist, Romanist, Germanist, methodist, piëtist*. Evenals den uitgang *ist* gebruikt men hier ook den uitgang *iēt* (Gr. *ites*), bv. bij *Menmoniet*, en vooral ook *aan* (of *iaan*), Lt. *anus*, als bij *Lutheraan, Arminiaan, Voetiaan, Kantiaan, Hegeliaan, Thorbeckiaan*.

- § 332. Vrouwelijke persoonsnamen hebben den oorspronkelijk niet uitsluitend vrouwelijken uitgang *ster* in plaats van *er*, zooals *loopster, stijfster, schrijfster*; maar gaat de mansnaam op *aar* of *ier* uit. dan wordt *ster* achter dien uitgang gevoegd, bv. *babbelaarster, bedelaarster, herbergierster, tuinierster*. Door den geaccentueerden uitgang *in* vormt men woorden als *koningin, vorstin*. die de vrouw van koning of vorst aanduiden; doch onder *heldinnen, godinnen*, enz. verstaat men vrouwelijke helden, goden, enz. Bastaardwoorden als *prinses, profetes, abdis* hebben het gebruik van den Nederlandschen uitgang *se* (of *es*, soms *is*) sterk bevorderd, dien men o. a. aantreft bij *dienares, kunstnares, godes*. Men onderscheide *zangeres* van *zangster* (Muze of liedjeszangster).

De van land-, gewest- of stadnamen gevormde persoonsnamen op *er* veranderen dien uitgang niet in *ster*. Wil men volstrekt vrouwen aanduiden, dan gebruikt men het substantievisch opgevatte adjectief op *sch* en zegt men bv.: *eene Amsterdamsche, eene Groningsche*. Door *in* worden ook namen van wifjesdieren gevormd, als *leeuwin*, enz. (zie § 117). In *dievegge* (met verplaatsten klemtoon voor *dievege*) hebben wij nog een ouden vrouwelijken uitgang *egge*, die uit *ija* ontstaan is, maar zelf weder tot *ei* kon overgaan (zie § 52), zooals bij *klappei* en *labbei*.

- § 333. Door den uitgang *el* leidt men namen van werktuigen af van werkwoordelijke stammen, als *gordel, hevel, klepel, nagel, prikkel, stekel* naast de werkwoorden *gorden, heffen, kleppen, nagen* (= *knagen*), *prikken* en *steken*. Onder den invloed van Fransche woorden als *truweel* (ook vervormd tot *troffel*), *kaneel, kasteel*, enz. ging bij sommige Neder-

landsche woorden *el* in *eel* over bv. bij *tooneel* en *houweel*.

Daar de uitgang *el* vroeger meestal *il* luidde, kon de *i* umlaut van den klinker der stamlettergreep veroorzaken, zooals het geval is bij *teugel* en *sleutel* voor *togel* (naast *tieën*, trekken) en *slotel* (naast *sluiten*). Over den verkleiningsuitgang *el* zie § 340.

- § 334. Ook door den samengestelden uitgang *sel* leidt men namen van werktuigen af van werkwoordelijke stammen, zooals *voedsel*, *deksel*, *stijfsel*, *beletsel*, *schoeisel*, naast *voeden*, *dekken*, *stijven*, *beletten*, *schoeien*. Andere woorden op *sel* noemen het voortbrengsel der werking, als *schepsel*, *zaagsel*, *baksel* naast *scheppen*, *zagen*, *bakken*.
- § 335. Door de uitgangen *ing* (Hd. *ung*) en *st* leidt men van werkwoordelijke stammen abstracte naamwoorden af die de werking als eene zelfstandigheid voorstellen. Zulk een naamwoord wordt een *verbaal substantief* genoemd. Zoo is *belegering*, *wandeling*, *dienst*, *gunst*, *vangst* ongeveer gelijk aan *het belegeren*, *wandelen*, *dienen*, *gunnen*, *vangen*. Sommige kunnen echter ook 2° de voortdoring van eenen toestand als gevolg van de werking te kennen geven, als *scheiding* = het gescheiden zijn, *vereeniging* = het vereenigd zijn, of 3° het concrete voorwerp, dat dien toestand veroorzaakt, als *kleeding* = hetgeen gekleed doet zijn, *belooning* = hetgeen beloont, *vergadering* = de vergaderden. Andere noemen 4° het abstracte of concrete voortbrengsel der werking, als *vertelling* = hetgeen verteld wordt, *verovering* = hetgeen veroverd is, *dienst* = hetgeen gedaan is om te dienen, *vangst* = hetgeen gevangen is; andere eindelijk noemen 5° de plaats, waar de werking geschiedt, *wandeling*, *stalling*, *woning*, *zitting* (van eenen stoel) = de plaats waar gewandeld, gestald, gevoond, gezeten wordt.
- § 336. Vroeger werden er woorden gevormd door den uitgang (e)m, bv. *adem*, *bodem*, den samengestelden uitgang *sem*, bv. *deesem*, *wasem*, en den uitgang *en*, bv. *reden*, *vasten*, *leugen* *lijfeigen*. Tegenwoordig nog leidt men van werkwoordelijke stammen door den samengestelden uitgang

nis woorden af, die eene werking te kennen geven of het voortbrengsel of gevolg daarvan, bv. *hindernis*, *vergiffenis*, *beeltenis*, *gebeurtenis*. Andere woorden worden door nis van adjectieven afgeleid. Zij geven dan òf eene hoedanigheid of gesteldheid te kennen, als *droefenis*, *duisternis* òf een voorwerp, dat die hoedanigheid bezit, als *vuilnis*.

De uitgang *en* kan òf verkorting zijn van *ene*, als bij *leugen*, *reden*, *vasten*, òf van *ijn*, als bij *lijfeigen*. De volle uitgang *ijn* (voor *ijne*) is bewaard bij *woestijn*.

§ 337. De uitgang *e* is nog maar in enkele woorden als *koude*, *zonde* als uitgang te herkennen. Daarentegen vormt men van adjectieven door den meestal tot te verscherpten uitgang *de* zeer vele namen van zelfstandig voorgestelde eigenschappen, als *liefde*, *diepte*, *hoogte*, *breedte*, enz. Sommige van deze dienen ook om voorwerpen te noemen; die zich bijzonder door de eene of andere eigenschap onderscheiden, zooals *hoogte* (= heuvel), *diepte* (= kuil), *vlakte* (= vlakke streek lands). *Groente* beteekent alleen: groen plantaardig voedsel.

§ 338. De geaccentueerde bastaarduitgang *ij* (Lt. *ia*, Fr. *ie*) wordt gevoegd achter persoonsnamen op *aar* of *er*, die zelf van werkwoorden zijn afgeleid en geeft de werking te kennen, die door den persoon verricht wordt, als *bedelarij*, *huichelarij*, *bedriegerij*, *visscherij*. Ook van andere persoonsnamen kunnen zulke woorden gevormd worden, zooals *voogdij* (= het voogd zijn), maar meestal wordt de uitgang dan tot *erij* (of *ernij*) ontwikkeld, als bij *schelmerij*, *dieverij*, *slavernij*. Sommige woorden op *ij* (*erij*, *ernij*) geven de plaats te kennen, waar de werking geschiedt, als *bakkerij*, *smederij*, of het voortbrengsel der werking, als *schilderij*, *rijmelarij*; andere hebben collectieve beteekenis, als *burgerij*, *ruiterij*, en daaronder ook de van zaaknamen afgeleide, als *kleedij*, *koopvaardij*, *boekerij*, *landერი*.

Voogdij kan nog van den uitgang *schap* bovendien voorzien worden: *voogdijschap*. Omgekeerd worden van persoons-

namen op *schap*, als *heerschap*, *maatschap*, de substantieven *heerschappij*, *maatschappij* gevormd.

§ 339. Aan woorden als *bagage*, *plantage*, enz. is de bastaarduitgang *age* ontleend, die van substantieven verzamelwoorden vormt, als *bosschage*, *pakkage*, en van werkwoorden verbaalsubstantieven, als *vrijage*, *lekkage*. Eene concrete beteekenis heeft *stellage* (= stelling).

Bij enkele op zich zelf staande woorden treft men ook nog andere bastaarduitgangen aan, als *et* bij *helmet*, *ment* bij *dreigement*, *teit* bij *flauwiteit*.

§ 340. Eene eigenaardige plaats in de taal nemen de **verkleinwoorden** in, die van bijna alle substantieven kunnen gevormd worden door verschillende uitgangen, waarvan tegenwoordig alleen *je* (*tje*, *pje*) en *ken* (*ke*) in gebruik zijn. Zij geven te kennen, dat het grondwoord klein in zijne soort is en kunnen daardoor tevens òf eene minachtende, òf eene vergoelijkende (euphemistische) of eene liefkoozende bijbeteekenis hebben. Zoo drukken *een heertje*, *een baantje*, enz. minachting uit, worden *leugentje*, *ongelukje* enz. vergoelijkend gebruikt, en zijn *vadertje*, *schatje*, *schelmpje*, enz. liefkoozende of vleierende benamingen (*hypocoristica*).

Eenige verkleinwoorden hebben min of meer, andere zelfs geheel hunne beteekenis als zoodanig verloren, bv. *kopje* en *schoteltje*, *mannetje* en *wijfje* (van dieren). Een nu verouderde verkleiningsuitgang is *el*, gewoonlijk uit *il* ontstaan en daarom soms aan klankwijziging bij het grondwoord gepaard, bv. *stengel* (van *stang*), *sprengel* (*sprank*), *beugel* (*boog*), *kneukel* (*knook*), *knokkel* (*knok*), *pukkel* (*pok*), *druppel* en *droppel* (*drop*), *trommel* (*trom*), *mazel* (*maas* = vlek), *wafel* (oud *wave* = Hd. *wabe*), *korrel* (voor *kornel* van *koorn*), *winkel* (*wink*, vgl. *schuilewinkje spelen*), enz. De uitgang *el* is ook met *ijn* (voorkomend in *vogelijn*), samengesteld tot *elijn*, doch slechts bij enkele woorden als *maagdelijn*, *oogelijn*, die echter vermoedelijk aan het Hoogduitsch ontleend zijn. Ook *s* (*es* of *is*) vormde vroeger verkleinwoorden, zooals *dreumes*, *lobbes*, *loeris* en vooral ook van eigennamen, als *Mies*, *Koos*, *Jans*.

§ 341. De meest gewone verkleiningsuitgang is *je*, gevoegd achter den stam van een woord, dat op een vasten mede-

klinker uitgaat, als *katje*, *hondje*, *hokje*, *grafje*, *stapje*, enz. Heeft de stam eenen volkomen klinker, die slechts in het meervoud bewaard is, maar in het enkelvoud onvolkomen geworden is, dan hebben de verkleinwoorden gewoonlijk den volkomen klinker; vgl. *vat*, *vaten*, *vaatje*; *pad*, *paden*, *paadje*; *tred*, *treden*, *treedje*; *slot*, *sloten*, *slootje*; *god*, *goden*, *minnegoodje*, enz. Woorden, die uitgaan op eene toonlooze, door *ng* gesloten lettergreep, verscherpen de *g* vóór *je* tot *k*, bv. *rotting*, *rottinkje*, *spiering*, *spierinkje*; maar heeft die lettergreep eenen bijtoon, dan bezigt men *etje* in plaats van *je*, bv. *wandelingetje*, *verzamelingetje*. Dat doet men ook, als het woord eindigt op een vloeienden medeklinker voorafgegaan door eenen onvolkomen klinker, als *balletje*, *kammetje*, *kannetje*, *karretje*, en evenzoo bij eenlettergrepige woorden op *g* met voorafgaanden onvolkomen klinker, als *big*, *biggetje*, doch die hebben ook den gewonen uitgang, als *bigje*; en evenzoo zegt men *poppetje* naast *popje*. Gaat aan den vloeienden medeklinker een volkomen klinker vooraf, dan vervalt de *e* van *etje*, bv. *paaltje*, *zoontje*, *schaartje*; maar na de *m* wordt in dat geval de *t* door eene *p* vervangen, bv. *boompje*, *raampje*. Bij woorden, die op eenen klinker uitgaan, bezigt men *tje*, als *knietje*, *papaatje*, en ook bij die op *w*, als *vrouwetje*.

Over de verdubbeling van de *a* bij *papaatje*, enz. zie § 24. Woorden als *lade*, *salade* vormen hunne verkleinwoorden niet van *laad*, *salaad*, maar van de samengetrokken vormen *la* en *sla* en hebben dus *laatje*, *slaatje*. Over de verkleinwoorden der onzijdige woorden met *eren* en *ers* in 't meervoud zie § 149. *Broeder*, *weder* en *veder* worden altijd, *vader* en *moeder* somtijds samengetrokken als de verkleiningsuitgang er achter gevoegd wordt, dus altijd: *broertje*, *weertje*, *veertje*, en soms *vaartje*, *moertje*. *Zuster* maakt *zusje*, *meid* maakt *meisje*. Vgl. nog voor verkleiningsuitgangen achter eigennamen, die daardoor gemeen zelfstandige naamwoorden worden, § 106.

§ 342. De samengestelde verkleiningsuitgang **ken** (of **ke**), oor-

spronkelijk *kijn* (zooals nog in *kindekijn*) heeft meer dan *je* eene liefkoozende kracht. Gaat het grondwoord op eene keelletter uit, dan wordt voor dezen uitgang eene *s* ingelascht, b.v. *boekske(n)*, *vlagske(n)*, *jongske(n)*, *penningske(n)* of *penninkske(n)*.

B. DOOR ZELFSTANDIGE ACHTERVOEGSELS.

§ 343. De min of meer zelfstandige achtervoegsels, waardoor substantieven *middellyk* gevormd werden of nog worden, zijn *aard* (*erd*), *heid*, *schap* en *dom*.

§ 344. Door den uitgang *aard* (soms verzwakt tot *erd*) vormt men van adjectieven mannelijke persoonsnamen, die, behalve enkele als *grijsaard*, eene ongunstige beteekenis hebben, bv. *wreedaard*, *lafaard*, *gierigaard*, *dikkerd*, *lieverd*, enz. Alleen *grijnzaard* en *veinzaard* zijn van werkwoorden afgeleid, maar daar is *aard* eigenlijk verbastering van *aar* of *er*.

De afleidsels met *aard* zijn bij ons navolgingen van Fransche woorden als *bítard* (bastaard), *richard* (rijkaard), *grisard* (grijskop), *Savoyard* (Savooiaard), die zelf weer ontleend zijn aan of gevormd op het voorbeeld van Germaansche samenstellingen met *hard* (= sterk, bv. in *hard schreeuwen*, *hard loopen*), welke nog als eigennamen zijn blijven voortleven, bv. *Bernard* (= Berenhard), *Everard* (verkort: Evert = Everhard), *Reinaard* (= Reinhard), *Gerard* (verkort: Gerrit = Geerhard).

§ 345. Door den uitgang *heid* vormt men van adjectieven namen van zelfstandig gedachte eigenschappen, als *goedheid*, *schoonheid*, *wijsheid*, *kindschheid*. Enkele woorden op *heid* zijn van substantieven gevormd, als *kindsheid*, *menschheid*, *godheid*, d. i. het kind, mensch, god zijn; maar *kindsheid*, beteekent ook *jeugd*, *menschheid* ook al wat *mensch is* en *godheid* wordt, evenals *schoonheid*, (*zijne*) *Hoogheid*, enz. ook van personen gebruikt in de beteekenis van *god*, *schoone vrouw*, *prins*. Ook achter telwoorden kan *heid* gevoegd worden, als *eenheid*, *drieënhed*,

veelheid. Van 't bijwoord *over* vormt men *overheid* (regering of regeerders).

Heid was oorspronkelijk een substantief en beteekende toen o. a. *aard*, *toestand*. Van dezelfde adjectieven kunnen zoowel substantieven op *heid* als op *te* gevormd worden. De eerste geven dan meer geestelijke, de laatste meer zinnelijke eigenschappen te kennen; vgl. bv. *laagheid* met *laagte*, *hoogheid* met *hoogte*, *grootheid* met *grootte*, *koelheid* met *koelte*. In navolging van woorden als *aardigheid*, *waardigheid*, *eenvoudigheid*, enz. maakte men ook *nieuwigheid*, *kleinigheid*, *vuiligheid*, die tegelijk concrete en verkleinende beteekenis hebben in tegenstelling tot *nieuwheid*, *kleinheid*, *vuilheid*.

§ 346. Door de uitgangen **dom** en **schap** vormt men van adjectieven namen van zelfstandig gedachte eigenschappen, als *ouderdom*, *rijkdom*, *eigendom*, *blijdschap*, *gramschap*, enz. Sommige daarvan hebben ook eene concrete beteekenis, zooals *heiligdom* en *gereedschap* altijd hebben. Van substantieven vormt men door *dom* en *schap* namen van waardigheden, als *adeldom*, *broederschap*, *vaderschap*, *priesterschap*, en verzamelwoorden, als *menschdom*, *heidendom*, *Christendom*, *priesterdom*, *priesterschap*, *broederschap*, *genootschap*, enz. Van titels vormt men door deze uitgangen namen van landstreken, bestuurd door de personen, welke die titels voeren, als *vorstendom*, *prinsdom*, *hertogdom*, *bisdom* (voor *bisschopdom*), *graafschap*, *heemraadschap*.

Dom is verkort uit *doem*, hangt in oorsprong samen met het werkwoord *doen* en beteekende daarom vroeger *gedaante*, *hoedanigheid*, vervolgens *waardigheid* en eindelijk: de gezamenlijke bekleeders van die waardigheid en de plaats, waar de waardigheid bekleed wordt. *Schap* hangt samen met *schepen* (maken) en stemt in beteekenis met *dom* overeen. Slechts enkele woorden, als *wasdom*, *nalatenschap*, *rekenschap*, *weddenschap* en *wetenschap*, zijn van werkwoordelijke stammen afgeleid. *Landschap* schijnt gevormd in navolging van *graafschap*, enz.

C. DOOR VOORVOEGSELS.

- § 347. De voorvoegsels, waardoor substantieven *middellijk* gevorm werden of nog worden, zijn *ge*, *on*, *wan*, *af*, *oor* en *aarts*.

Het oude **ant** (voor *and* = tegen) komt alleen bij *antwoord*, het oude **et** (voor *ed* = wederom) alleen bij *etmaal* (geregeld wederkeerende tijd) en *etgroen* (weder na het hooien ontsproten groen) voor.

- § 348. Het voorvoegsel *ge*, dat oorspronkelijk *samen* beteekent, vormt vooreerst namen van personen, die met andere iets samen doen of hebben, als *genoot*, *gezel*, *gemaal*. Verder duidt *ge* eene verzameling van personen aan, als *gepeupel*, *gespuis*, *gevolg*, *gezin*, en de meervouden *gebroeders*, *gezusters*, *gelieven*. Soms geschiedt de afleiding bovendien nog door den uitgang *te*, als bij *geboefte*, vooral bij collectieve diernamen als *gedierte*, *gevogelte* en zaaknamen als *geboomte*, *gebergte*. De door *ge* van werkwoordelijke stammen afgeleide substantieven noemen 1°. de voortdurende werking als *geloop*, *gepraat*, *geschreeuw*, 2°. het voortbrengsel der werking, als *gebak*, *gebouw*, 3°. de geschiktheid om de werking te bedrijven of te ondergaan, als *gehoor*, *gevoel*, *geduld*, *geweld*.

Genoot, dat zelf in samenstellingen bijna tot afleidingsuitgang is geworden en dan ook *noot* luidt, is afgeleid van den werkwoordelijken stam van *nieten* (= bezitten, beschikken over, nuttigen). *Gezel*, *gemaal*, *buur* (naast en voor *gebuur*) en *maat* (voor *gemaat*) zijn afgeleid van de stammen der substantieven *zaal*, *maal* (= echtvereeniging), *buur* (= woning) en *maat* (= spijs).

- § 349. Het voorvoegsel *on* heeft ontkennende kracht en daarom geven de afdeelsels met *on* het tegenovergestelde van het grondwoord te kennen, als *ondeugd*, *onzin*, *ongeduld*, *ongeloof*. Daaruit sproot de beteekenis *ontaard*, *slecht* voort, als in *onmensch*, *ondier*, *onkruid*, *onding*, *ontuig*, *onweer*. Diezelfde beteekenis heeft ook *wan* in *wanhoop*, *wangunst*, *wandaud*, *wangedrag*.

§ 350. Het voorvoegsel *af* vormt, evenals de met het bijwoord *af* samengestelde woorden *afdak*, *afweg*, namen van zelfstandigheden, die eene verwijdering van de door het grondwoord genoemde zelfstandigheid te kennen geven. Het heeft daarom ook ontkenkende kracht, als in *afgrond* (grondelooze diepte), en vervolgens, evenals *on*, de beteekenis van *slecht*, als in *afgunst* (= wangunst), *afgod* (verkeerde god). Het voorvoegsel *oor* (voor *or* = uit) vormt namen van zelfstandigheden, die de in het grondwoord genoemde zelfstandigheid voortbrengen of ten gevolge hebben, namelijk *oorsprong*, *oorzaak*, *oorkonde*, *oordeel*, *oorlof* en *oorlog*.

Oorsprong heeft het te voorschijn springen (of ontstaan) ten gevolge, *oorzaak* brengt de zaak voort, *oorkonde* heeft kunde ten gevolge (vgl. Hd. *erkennen*), *oordeel* geeft aan ieder zijn bescheiden deel (vgl. Hd. *erteilen*), *oorlof* heeft goedkeuring in het algemeen en vervolgens goedkeuring om te vertrekken ten gevolge (vgl. Hd. *erlauben*). *Oorlog* is nog niet voldoende verklaard; waarschijnlijk beteekent het *brandstichting*. Het is dan dat wat *log* ten gevolge heeft en *log* schijnt samen te hangen met *licht* (stam: *leuh*) en *laaie* (= vlam, stam: *laug*).

§ 351. Het Grieksche voorvoegsel *aarts* (voor *archi*) is door het Fransch heen ontleend aan woorden als *aartsengel* (voor *archi—angelus*), *aartsbisschop* (*archi—episcopus*) en *aartsvader* (*patri—arch*)en, in de beteekenis van *voornaamste*, ook gevoegd voor Nederlandsche woorden als *aartshertog*, *aartsvijand*, *aartsdeugniet*, enz.

D. DOOR SAMENSTELLING.

§ 352. De door *eigenlijke* samenstelling gevormde substantieven bestaan oorspronkelijk alleen uit de verbinding van den stam van een substantief, adjectief of werkwoord, en soms ook van een bijwoord of telwoord, met een substantief. Bij de *oneigenlijk* samengestelde substantieven daarentegen is het eerste lid der samenstelling een substan-

tief in den verbogen of onverbogen tweeden naamval enkelvoud of meervoud. Men onderscheidt ze hierdoor van de eigenlijk samengestelde, dat het eerste lid, van een lidwoord voorzien, evengoed achter het tweede lid buiten samenstelling zou kunnen geplaatst worden zonder dat de beteekenis van de geheele verbinding veranderde. Vgl. bv. *timmermanswinkel* met *winkel des timmermans*, *straatlantaarn* met *lantaarn der straat*, *schapenvleesch* met *vleesch van schapen*.

Oorspronkelijk waren vele, nu eigenlijk samengestelde, substantieven oneigenlijke samenstellingen, namelijk in eenen tijd, toen de genitiefsbetrekking van het eene woord tot het andere beter gevoeld werd dan nu, en toen menige *e*, waarop het eerste lid der samenstelling uitging, nog herkend werd als uitgang van den vrouwelijken genitief of van den tweeden naamval meervoud van alle geslachten. Men kon dus toen nog beter uitmaken, of het eerste lid der samenstelling een woordstam was of niet. Nu let men er in de eerste plaats op, of het eerste lid een enkelvoudig of een meervoudig begrip is. In het laatste geval gebruikt men, zoowel bij eigenlijke als bij oneigenlijke samenstelling, **en** (soms **s**), bv. *naaldenfabriek*, *zedenleer*. Deze regel geldt evengoed voor persoons- en diernamen als voor voorwerpsnamen, bv. *slavenkoopman*, *bokkenwagen*, *ganzenmarkt*. Men maakt dus onderscheid tusschen *schapenvleesch* (= vleesch van één schaap) en *schapenvleesch* (= vleesch van schapen), *paardestal* (stal voor één paard) en *paardenstal* (stal voor paarden). Bij persoons- en diernamen echter houde men het volgende in het oog:

- 1°. Men gebruikt den meervoudsvorm ook, als het eerste lid een persoonsnaam is, die een geheelen stand vertegenwoordigt, als *boerenwoning*, *vrouwenmuts*, *gravinnenkroon*, terwijl men bij *vorstenzoon*, *gravenkroon* evengoed aan den uitgang van den genitiefsingularis kan denken.
- 2°. Men gebruikt den meervoudsvorm ook, als het eerste lid een mannelijke diernaam is, die geene samenstellingen met *s* vormt en de *geheele* diersoort vertegenwoordigt, als *ossenbloed*, *leeuwenbek*, *berenklauw*, enz., de beide laatste ook als plantnamen, waaruit dus blijkt, dat de

vorm onveranderd blijft bij overdrachtelijke beteekenis (uitgezonderd bij *haan*, dat *dan* den meervoudsvorm niet heeft, bv. *hanepooten*, *hanekam*, *hanebalken*).

30. Is het eerste lid der samenstelling een vrouwelijke of onzijdige diernaam of een mannelijke, die wèl samenstellingen met *s* vormt, en drukt dat eerste lid een enkelvoudig begrip uit, dan gebruikt men den meervoudsvorm *niet*, bv. *kattestaart*, *katiekwaad*, *paardestaart*, *bokkevel* (vgl. *boksvet*), *mollevel* (vgl. *molshoop*).

Begint het tweede lid met eenen klinker of eene *h*, dan neemt het op *e* uitgaande eerste lid, ofschoon een enkelvoudig begrip uitdrukkend, toch voor de welluidendheid — onder een enkel voorbehoud — eene *n* aan. Zie daarover verder § 95.

- § 353. De stammen van substantieven, die met andere substantieven eigenlijk samengesteld zijn, komen soms voor met oorspronkelijke of later ingelaschte *e*, zooals *heereboer* (heer en boer tegelijk), *hagedoorn* (haagvormende doornstruik), *willekeur* (keus van eigen wil), *brilledoos* (doos voor eene bril), *pennemes* (mes voor de pen), enz. enz. en alle boomnamen als *eikeboom*, *beukeboom* en, in navolging daarvan, ook de namen van vruchtboomen, als *pruimeboom*, *pereboom*, *perzikeboom* (ook *perzikboom*), waar *pruim*, *peer* en *perzik* niet als vrucht- maar als boomnamen moeten opgevat worden. De meeste eigenlijke samenstellingen echter hebben die *e* niet, zooals *brandspuit* (spuit voor brand), *boekhandel* (handel in boeken), *ruitergevecht* (gevecht van ruiters), *rundvee* (vee van de soort rund), *stofregen* (regen als stof), *neushoorn* (dier met eenen hoorn op den neus), enz. Het eerste lid der samenstelling gaat vaak op *er* uit, als het de stam is van een woord, dat in het meervoud *eren* heeft, als *kinderpartij*, *eierschaal*, *runderstamboek*, enz.

Bij de samenstellingen met *er* kan het eerste lid als meervoud opgevat worden. Dikwijls komt het ook met den meervoudsuitgang *en* of *s* voor, bv. *boekenkast*, *woordenboek*, *menschelijke*, *kleerenmaker* (naast *kleedermaker*), *manskleeren*, *bedelaarsgesticht*, enz. Soms staat het eerste lid in den genitief, zonder dat het door eenen genitief volgens ons taalgebruik kan weergegeven worden, als *manspersoon*, *waters-*

nood. Zelfs vrouwelijke woorden nemen hier soms de genietiefs-*s* aan, bv. *waarheidsliefde*, *stadsomroeper*. Sometijds is het niet gemakkelijk uit te maken, in welke verhouding het eerste lid tot het tweede staat, zooals bij *ouderliefde*, *kinderliefde*, *vaderliefde*, *moederliefde*, *broederliefde*, *zusterliefde*. Zij kunnen beteekenen: liefde *tot* de ouders, de kinderen, den vader, enz.; maar gewoonlijk hecht men er de beteekenis aan van: liefde *van* ouders, kinderen, van eenen vader, enz. Toch beteekent *menschelijkheid* alleen: liefde *tot* de menschen, evenals *waarheidsliefde* liefde *tot* de waarheid.

- § 354. De stammen van adjectieven, die met substantieven zijn samengesteld, missen steeds de *e*, bv. *smaldeel*, *grootmeester*, *hoogmoed*, *zuurkool*, *kleinzoon* (vertaling van *petit fils*), *schoonmoeder* (vertaling van *belle mère*), enz. Die welke eene *e* hebben, zooals *hoogeschool*, kunnen niet als eigenlijk samengesteld beschouwd worden en zijn ook uiterst gering in aantal. Eenige met adjectieven samengestelde voorwerpsnamen dienen schertsend om personen te noemen, die zich kenmerken door het bezit van het door den naam aangeduide voorwerp. Men noemt ze *possessieve* samenstellingen, bv. *domkop*, *roodhuid*, *spitsneus*, *blauwbaard*, *blauwkous*, enz. (Vgl. § 115).

De possessieve samenstellingen zijn eigenlijk samenstellingen door afleiding en wèl substantievisch gebruikte adjectieven, die hunnen afleidingsuitgang (eenen klinker) verloren hebben. In navolging van de weinige zóó gevormde zijn er later echter andere gemaakt door de eenvoudige verbinding van adjectief en substantief. Zij zijn evenwel weinig in overeenstemming met de Nederlandsche woordvorming en hebben daardoor steeds een min of meer onedel karakter.

- § 355. De werkwoordelijke stammen geven, als eerste lid der samenstelling, gewoonlijk de werkzaamheid te kennen, waartoe de door het tweede lid genoemde zelfstandigheid bestemd is. Zoo is *drinkbeker* een beker om er uit te drinken, *slaapkamer* eene kamer om er in te slapen, *schrijftafel* eene tafel om er op te schrijven, *loopjongen* een jongen om te loopen, enz. Vgl. echter *zwenkunst*, de kunst van zwemmen, *dwaalbegrip*, dwalend of ver-

keerd begrip. Bij *scheidsmuur*, *leidsman* en een paar andere is eene *s* ingelascht; andere stooten eene *d* uit, als *rijtuig*, *leiband*, enz. Bij enkele is het substantief te beschouwen als het lijdend voorwerp van den werkwoordelijken stam, die dan zelf als naam van den werker moet opgevat worden, bv. *dwingeland* (= landbedwinger), *waaghals*, *vernielal*, *doeniet*, *deugniet*, *brekespel*, *stokebrand* en, met ingelaschte *s*, *kortswijl* (tijdkorting). De laatste soort van woorden is gevormd in strijd met den aard onzer taal, en is dus als voorbeeld van woordvorming niet aan te bevelen.

Van de woorden, waarbij het laatste lid als lijdend voorwerp van het eerste lid te beschouwen is, zijn enkele oorspronkelijk adjectieven van denzelfden aard als de in § 354 genoemde *possessieven*, die den afleidingsuitgang verloren hebben, zooals het middeleeuwsche *gadergoud*; maar de meeste zijn in navolging van Fransche woorden als *porte-feuille*, *crèvecoeur*, *fainéant*, *vaurien*, *trouble-fête*, *boute-feu*, *passetemps*, enz. en Italiaansche als *parasole* (zonafweerder) eerst gevormd in de 15de of 16de eeuw, en hebben (behalve het in zijne samenstelling niet altijd goed begrepen *dwingeland*) alle steeds een eenigszins plat of komiek karakter gehad en weinig navolging gevonden. Daarom zijn *spelbreker*, *brandstichter* (of *kwaadstoker*) en *nietsdoener* dan ook tegenwoordig meer in gebruik dan *brekespel*, *stokebrand* en *doeniet*. Ook in omgekeerde volgorde wordt eene enkele maal het substantief als lijdend voorwerp met den stam der werkwoorden verbonden, als bij *tijdverdrijf*, *eerbied*, *beeldjeskoop*, *schaarslijp*, enz.

§ 356. Samenstellingen van bijwoorden met substantieven zijn bv. *binnenplaats*, *buitenmuur*, *achterhoofd*, *voorpret*, *oordeel*, *vooroordeel* (d. i. voorafgaand, maar ongunstig oordeel), enz. Met telwoorden zijn samengesteld *drieman*, *vierspan*, *tiental*, enz. en de, door vertaling (vooral uit het Grieksch) ontstane possessieve samenstellingen *eenhoorn*, *tweeklank*, *drievoet*, *vierkant*, *vijfhoek*, *zevenster*, *negenooig*, *duizendpoot*, enz.

§ 357. Eenige substantieven worden eerst door *afleiding* samen-

gesteld, meestal door de afleidingsuitgangen *er*, *ing*, en *st*, bv. *zeventiende eeuw*, *tentoonstelling*, *tehuiskomst*. Zij behooren te worden onderscheiden van woorden als *onderneming*, *schoonschrijver*, *samenkomst*, enz., welke afgeleid zijn van de samengestelde woorden *ondernemen*, *schoonschrijven*, *samenkomen*, enz.

- § 358. Sommige samenstellingen hebben hun tweede lid verloren, zooals *baker* en *min*, vroeger *bakermoeder* en *minne*—(d. i. liefde)*moeder*, *winkel* en *kroeg*, vroeger *winkel*—(d. i. hoek)*huis* en *kroeg*—(Hd. *krug*, *kruik*)*huis*, *kraag*, vroeger *kraag*—(d. i. hals)*doek*, *das*, vroeger *dassevel*, *zerk*, vroeger *zerk*—(d. i. graf, Fr. *cercueil*)*steen*, *spin*, daarnaast nóg *spinnekop*, *spoor*, naast *spoortrein*, *tram*, eigenlijk *tram*—(d. i. Outram) *wagen*.

E. DOOR OVERGANG VAN ANDERE REDEDEELEN.

- § 359. Ook andere rededeelen, ja geheele uitdrukkingen worden substantieven, wanneer dat wat zij uitdrukken als een zelfstandig begrip gedacht wordt. zij zijn dan van het onzijdig geslacht, bv. *het schoone*, *het eigen ik*, *het loopen*, *het waarom*, *het ach en wee*, *het ken u zelf*. Dergelijke uitdrukkingen zijn echter gewoonlijk slechts tijdelijk, bij dezen of genen schrijver in gebruik, maar sommige zijn geheel en al tot de klasse der substantieven overgegaan en namen daarbij dan dikwijls een ander dan het onzijdig geslacht aan.

- § 360. Van de adjectieven, die substantievisch gebruikt en daarom ook als substantieven verbogen worden, zijn er eenige, die geheel en al het karakter van substantieven hebben aangenomen, als *mensch* (van *man* afgeleid adjectief). *doode*, *schijndoode*, *heilige*, *gulden*, *jongen*, *zot*, *dwaas*, *vrek*; *eene schoone*; *het euvel*, (*doel*)*wit*, *jong* (van een dier), collectieven zonder lidwoord, als *vuil*, *ongelyk*, *goed*, (met het meervoud *goederen*) en kleurnamen, als *rood*, *zwart*, *blauw*, enz, die echter zoogoed als alleen het bepalend lidwoord vóór zich nemen of zonder lidwoord voorkomen.

Sommige worden uitsluitend met eenen verkleiningsuitgang tot substantieven, als *een bittertje, nieuwtje, grootje*.

Aan de middeleeuwsche wijze van spreken: *hij is mijn wijzer* (d. i. hij is wijzer dan ik) ontleenen wij onze uitdrukking: *onze meerderen* en *onze minderen* voor hen, die meerder (aanzienlijker) en minder (of geringer) zijn dan wij. BEETS zegt ook nog: „*Ik wil UWE BETEREN voor ongelukken behoeven*“, en „*Straffeloos lasteraar, die ZIJNE BETEREN bespot*.“

- § 361. Voornaamwoorden zijn tot substantieven geworden in de uitdrukking: *allerlei ditjes en datjes*, telwoorden in de uitdrukking *veel vieren en vijven*. Ieder telwoord beneden tien wordt als cijfer een substantief van het vrouwelijk geslacht, bv. „*Om 23 te schrijven zet men eerst EENE TWEE en daarna EENE DRIE*.“ Ook bij kaart- en dominospel worden de telwoorden substantieven, daar zij dan dienen om de kaarten of steenen te noemen, waarop de getallen staan aangewezen. Verder dienen telwoorden soms als muntnamen, maar dan worden zij dikwijls van den verkleiningsuitgang voorzien, bv. *een dubbeltje, vijfje, tientje, een zesthalf, dertiendhalf*, en ook *een cent* (Lt. *centum* = honderd).
- § 362. Infinitieven worden soms tot substantieven, als *leven, eten, geweten, geheugen*, doch kunnen dan niet altijd in het meervoud voorkomen. Zeer gewoon is echter het meervoud van *vermoeden* en *gevoelen*; *leven* heeft een meervoud in de beteekenis van *levensbeschrijving* en *eten* in die van *soort van eten*. Eenen imperatief met bepaling vindt men tot één substantief samengekoppeld in *vergeet-mij-niet, kruidje-roer-mij-niet, spring-in-'t-veld*.
- De imperatieven met bepaling als substantieven zijn navolging van de Romaansche talen; vgl. in 't Fransch *rendez-vous, vol-au-vent, passe-par-tout*. *Kruidje-roer-mij-niet* is vertaling van het Mlt. *noli-me-tangere*. Een voorbeeld van een werkwoordelijken stam met verkleiningsuitgang tot substantief geworden levert de uitdrukking: *zijn weetje weten*.
- § 363. Verleden deelwoorden met passieve beteekenis zijn dikwijls substantieven geworden, als *een gevangene, beschon-*

kene, (eerst)geborene, bezetene, uitgewekene, uitverkorene, verloofde, geliefde, beminde, vertrouwde, bekende, gedaagde, gelastigde, enz. en het onzijdige gegeven, meerv. gegevens. Opmerkenswaard zijn substantieven als (*oud*)*gediende, geleerde* en de meervouden *gezworenen, saamgezworenen*, die als verleden deelwoorden actieve beteekenis hebben en dus met *hebbende* verbonden zouden kunnen worden.

(*Oud*)*gediende, geleerde, gezworenen* en *saamgezworenen* zijn in hunne onregelmatigheid te verklaren als letterlijke vertaling van de Latijnsche woorden *emeritus, doctus, jurati* en *conjurati* (vgl. echter § 386). Tegenwoordige deelwoorden zijn slechts zelden substantieven geworden. Een voorbeeld vindt men in den zin: *hij verweert zich als een razende*. Voor oude deelwoorden als *Heiland, vijand* en *vriend* zie § 247.

III. Vorming der bijvoeglijke naamwoorden. •

A. DOOR ONZELFSTANDIGE ACHTERVOEGSELS.

- § 364. De adjectieven, die *rechtstreeks* van wortels zijn afgeleid en waarvan de afleidingsuitgang meestal weggevallen of onherkenbaar met den wortel verbonden is, heeten stamwoorden, zooals *koud* (voor *kald*), *schoon, rein, dapper*, die eigenlijk door *d, n* en (*e*)*r* (oudtijds door eenen klincker gevolgd, zooals nog bij *moede*, enz.) uit wortels zijn afgeleid, maar hier niet verder behandeld kunnen worden.
- § 365. De onzelfstandige achtervoegsels, waardoor adjectieven *middellijk* gevormd werden of nog worden, zijn *ig (erig), (i)sch* en *en*.
- § 366. De adjectieven, die door den uitgang *ig* (oorspronkelijk alleen *g*) van substantieven afgeleid zijn, geven de eigenschap te kennen, die uit het bezit van het grondwoord voortvloeit, bv. *machtig* = macht hebbend, *bestendig* = bestand hebbend, *lastig* = last met zich brengend; of eene eigenschap, die in overeenstemming is met de kenmerkende eigenschap van het grondwoord, bv. *bokkig* = stuursch als een bok, *kippig* = uit de oogen kijkend

als eene kip, *wettig* = in overeenstemming met de wet. De adjectieven, die door *ig* van een werkwoordelijken stam zijn afgeleid, geven eene sterke neiging tot of ingenomenheid met het begrip van het grondwoord te kennen, als *begeerig*, *nalatig*. Die van bijwoorden zijn afgeleid, zooals *vorig*, *innig*, *nederig*, kunnen door *zijnde* met het bijwoord omschreven worden; zoo ook *eenig* (= eenzaam). Wordt tusschen het grondwoord en den uitgang *er* ingelascht, zoodat de samengestelde uitgang *erig* ontstaat, dan wekken die adjectieven de bijgedachte aan herhaling of verkleining op, bv. *beverig*, *slaperig*, *zangerig*, *winderig* (in figuurlijken zin naast *windig*). Gewoonlijk hebben deze eene ongunstige beteekenis. Van adjectieven zelf, of van deelwoorden, zijn door *ig* slechts enkele adjectieven gevormd, die in beteekenis eenigszins van het grondwoord verschillen; vgl. *goedig* (goedhartig) met *goed*, *levendig* (bewegelijk) met *levend*.

Adjectieven als *taalkundig*, *staatkundig*, *godsdienstig*, enz. beteekenen eigenlijk *taalkunde*, *staatkunde*, *godsdienst bezittende* en kunnen dus strikt genomen alleen van personen gebruikt worden. Onder den invloed van Latijnsche adjectieven op *icus* echter is men begonnen te zeggen: *een taalkundig tijdschrift*, *op staatkundig gebied*, *eene godsdienstige beweging* voor: een tijdschrift van taalkundigen (of voor taalkunde), op het gebied der staatkundigen (of der staatkunde), eene beweging van godsdienstigen (of ten opzichte van den godsdienst). De adjectieven op *ig* hebben vele rechtstreeks afgeleide adjectieven vervangen, die in de oudere taal en nu en dan bij dichters nog gevonden worden, en er dan uitzien, alsof zij den uitgang *ig* gesyncopeerd hadden. Daar dat echter niet het geval is, is het verkeerd met sommige dichters bij alle woorden op *ig* dien uitgang weg te laten, alsof zoo iets in onze taal gewettigd ware.

- § 367. De uitgang *isch* is, behalve bij bastaardwoorden als *grammatisch*, *geographisch*, enz. en bij een paar Nederlandsche woorden als *wettisch* (te slaafs aan de wet gehecht) en *afgodisch*, alleen in gebruik gebleven bij adjectieven, die van land-, volks- en stadnamen zijn afgeleid en, even-

als alle van eigennamen afgeleide adjectieven, met eene hoofdletter geschreven worden, bv. *Russisch* van *Rus*, *Saksisch* van *Saks*, *Frankisch* van *Frank*, *Moscovisch* van *Moscou*. Vele van die woorden echter stooten, vooral als zij niet op eenen sisklank uitgaan, de *i* uit, als *Zweedsch* van *Zweed*, *Beiersch* van *Beier*, *Fransch* van *Frank*, *Deventersch* van *Deventer*, *Groningsch* van *Groning(en)*, en zelfs *Friesch* voor *Friezisch*, *Parijsch* voor *Parijzisch*. Die uitgang *sch* vormt van substantieven adjectieven, die het in betrekking staan tot het grondwoord uitdrukken, als *steedsch* (van *stede*), *hoofsch* van *hof*, *trotsch* van *trots*. Andere adjectieven op *sch* hebben dezelfde beteekenis als de genitief van het grondwoord; vgl. bv. *vaderlandsche geschiedenis* met *geschiedenis des vaderlands*, *boersche taal* met *taal eens boers*. Daartoe behooren ook de van stofnamen afgeleide: *lakensch*, *duffelsch*, *neteldoeksch*. Eindelijk worden door *sch* adjectieven gevormd van bijwoorden of bijwoordelijke uitdrukkingen op *s*, waarbij dan echter de *s* niet dubbel geschreven wordt, bv. *daagsch* van (*des*) *daags* (doch *Zondagsch*, *Maandagsch*, enz. van *Zondag*, *Maandag*), *vergeefsch* van *vergeefs*, enz., en die op *lingsch*, *lijksch* en *waartsch*, enz. enz. (zie verder § 73).

- § 368. De uitgang *en* (vroeger *ijn*) vormt stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden van stofnamen, als *gouden* en *gulden*, *zilveren*, *ijzeren*, *linnen* (voor *lijnijn* van *lijn* = vlas), *garen* (voor *garenen*), enz.

B. DOOR ZELFSTANDIGE ACHTERVOEGSELS.

- § 369. De min of meer zelfstandige achtervoegsels, waardoor adjectieven *middellijk* gevormd werden of nog worden, zijn *baar*, *zaam*, *lijk*, *loos* en de beide, met elkaar verwarde achtervoegsels *achtig*, waarvan het eene, dat den vollen klemtoon heeft of behoort te hebben, ontstaan is uit *haftig*, en dus samengesteld uit *haft* (= hebbende) en *ig*, terwijl het andere, dat slechts eenen bijtoon heeft, uit *acht* (Hd. *icht*) en *ig* bestaat.

§ 370. De uitgang **baar** beteekent oorspronkelijk *dragende*, zooals nog in *vruchtbaar*, *dankbaar* *eerbaar*, en vervolgens ook, achter substantieven gevoegd, bezittende of veroorzakende, bv. *schijnbaar*, *kostbaar*. Met stammen van werkwoorden of verbaalsubstantieven verbonden, beteekent het: eene werking *kunnende ondergaan*, als *deelbaar*, *buigbaar*, *ver kiesbaar*, *draagbaar*, *breekbaar*, *zichtbaar*, enz.

Het achtervoegsel zelf is onmiddellijk afgeleid van eenen wortel, die de woorden *baar* (in *lijkbaar*), *berrie*, *gebaar* en het oude werkwoord *beren* (met het deelwoord *geboren*) opleverde (zie § 313 op *beren*). Daartoe behoort ook een adjectief *baar*, dat het tweede lid der samenstelling *openbaar* uitmaakt en, van den uitgang *ig* voorzien, ook in *voorbarig* voorkomt. Af te keuren is het, aan *baar* achter werkwoordelijke stammen de beteekenis te geven van eene werking *kunnende verrichten*, bv. *bekoorbaar* = *kunnende bekoren*, *bedriegbaar* = *kunnende bedriegen*. Om het *verrichten* van eene werking te kennen te geven moet men het achtervoegsel *lijk* bezigen. Achter adjectieven wordt de uitgang *baar* slechts zelden aangetroffen, zooals in *dierbaar* ('t zelfde als *dier*, bijvorm van *duur*). *Middelbaar*, bv. in *middelbare leeftijd*, *middelbaar onderwijs* beteekent: het middel (d. i. den overgang) vormend tot, bv. *ouderdom*, *hooger onderwijs*, of: het midden houdende tusschen, bv. *de jongelingsjaren en den ouderdom*, *het lager en het hooger onderwijs*.

§ 371. De uitgang **zaam** beteekent oorspronkelijk *verbonden met*, zooals achter substantieven, bv. *deugdzaam*, *eerzaam*, *heilzaam*, en achter enkele adjectieven als *langzaam*, *gemeenzaam*, *bedachtzaam*. Achter werkwoordelijke stammen beteekent het: van nature in staat of geneigd de werking van het grondwoord te *verrichten*, bv. *duurzaam*, *buigzaam*, *leerzaam*.

Bij een woord als *gehoorzaam* bedenke men, dat het werkwoord oudtijds ook *gehooren* (met het voorvoegsel *ge*) luidde. Bij *groeizaam* *weer* beteekent *groeizaam*: in staat om te *doen* groeien. Het door BUSKEN HUET gebezigde woord *bekomzaam* kan alleen beteekenen: in staat om iemand goed te bekomen, doch is in die beteekenis niet in gebruik. In *zeldzaam* heeft men geene afleiding met *zaam* te zien, daar het woord vroeger *zeldsiene* of *zeldsene* luidde.

§ 372. De uitgang *lijk* beteekent oorspronkelijk: *de gedaante hebbende van*, en vandaar: aardende naar, overeenkomende met, behoorende tot. Hij wordt gevoegd achter stammen van substantieven, als *menschelijk*, *meesterlijk*, *kinderlijk*, *zedelijk*, *lichamelijk*, *adellijk*, enz. en achter stammen van adjectieven als *ouwelijk*, *liefelijk*, *goelijk*, waar hij beteekent: in overeenstemming met *het oude*, *lieve*, *goede*. Van bijwoorden zijn gevormd *achterlijk*, *uiterlijk*, *innerlijk*. De adjectieven, die door *lijk* worden afgeleid van werkwoordelijke stammen, beteekenen: eene werking van nature *moetende ondergaan* (als de werkwoorden transitief zijn) of *moetende verrichten* (als de werkwoorden intransitief zijn, maar soms ook als zij transitief zijn), bv. *verkiezelijk*, *draaglijk*, *beminnelijk*, *geloofelijk*, *vermakelijk*, *beoorlijk*, *bedrieglijk*, *vergankelijk*, *sterfelijk*.

De van substantieven gevormde adjectieven op *lijk* kunnen dikwijls weergegeven worden door den genitief van het substantief, bv. *eene grafelijke kroon* = de kroon eens graven (maar ook: de kroon passende voor eenen graaf), *lichamelijke gebreken* = gebreken van het lichaam, enz. Men doet echter beter in dat geval samenstellingen te gebruiken, als *gravenkroon*, *lichaamsgebreken*, enz. Sommige door *lijk* van adjectieven gevormde woorden hebben hun grondwoord geheel verdrongen, als *vroolijk*, *leelijk*, *heerlijk* van *vroo*, *leed*, *heer*. Daar de van werkwoordelijke stammen afgeleide adjectieven op *lijk* beteekenen: *moetende ondergaan*, en die op *baar* alleen: *kunnende ondergaan*, is er onderscheid tusschen *verkiezelijk* = hetgeen verkozen *moet* worden, *behoort* of *verdient* te worden, en *verkiezbaar* = hetgeen verkozen *kan* worden; *draaglijk* = hetgeen gedragen *moet* worden, *draagbaar* = hetgeen gedragen *kan* worden, en zoo ook de van het ontkenkende *on* voorzienen, als *onmetelijk* = hetgeen niet gemeten *moet* worden (omdat het een onbegonnen werk zou zijn) en *onmeetbaar* = hetgeen niet gemeten *kan* worden; *onverbrekelijk* = hetgeen niet verbroken *moet* worden, en *onverbreikbaar* = hetgeen niet verbroken *kan* worden, enz. De adjectieven op *lijk*, die beteekenen: *moetende ondergaan* kunnen vervangen worden door eenen infinitief met *te* (het gerun-

divum), bv. *dit plan is verkieselijk* = te verkiezen, *deze man is beminnelijk* = te beminnen.

§ 373. De uitgang *loos* beteekent: *niet bezittende of zonder*, bv. *ouderloos* = zonder ouders, *eerloos* = zonder eer, *hulpe-loos* = zonder hulp, *werkloos* = zonder werk, *werkeloos* = zonder werken (het werken nalatend), *reddeloos* = zonder redden (waar geen redden meer aan is). *Spoorloos* beteekent nu: zonder spoor *na te laten* (= *onnaspeurbaar*); vroeger echter, zooals nu nog wel bij dichters, beteekende het: zonder een spoor *te volgen* (= *buitensporig*).

§ 374. De uitgang *achtig* (met of zonder vollen klemtoon), gevoegd achter stammen van substantieven, beteekent *hebbende*, bv. *deelachtig*, *vreesachtig*, *schaamachtig*, *woonachtig*, *heuvelachtig*, of *gelijkende op*, *zweemende naar*, bv. *diefachtig*, *schelmachtig*, *reusachtig*, *ezelachtig*, *glasachtig*. De laatste beteekenis heeft het ook als het gevoegd wordt achter adjectieven, bv. *blauwachtig*, *zuurachtig*, *oudachtig*. Achter werkwoordelijke stammen beteekent het: *ge-neigd tot*, bv. *babbelachtig*, *snapachtig*, *schrikachtig*.

In tegenstelling tot *lijk* heeft *achtig* vaak eene ongunstige beteekenis. Men vergelijke bv. *kinderlijk* en *meesterlijk* met *kinderachtig* en *meesterachtig*. Soms staat het met *achtig* verbonden substantief in den tweeden naamval, als *jongensachtig*, *meisjesachtig*. Daar *achtig* gedeeltelijk uit *haftig* is ontstaan (zie § 369) vindt men er dien uitgang naast, als bij *zeeghaftig*, *manhaftig*, *heldhaftig* en in *krijgshaftig*, waar *haftig* met den genitief van *krijg* is samengesteld. Misschien echter zijn die woorden oorspronkelijk Germanismen.

C. DOOR VOORVOEGSELS.

§ 375. De voorvoegsels, waardoor adjectieven *middellijk* gevormd werden of nog worden, zijn *ge*, *on* en *aarts*.

Slechts schijnbaar worden adjectieven door een voorvoegsel *be* gevormd. Woorden als *bekwaam*, *bestand*, *bereid*, enz. zijn rechtstreeks afgeleid van de werkwoordelijke stammen *bekwaam* (derde stam van *bekomen*), *bestand*, *bereid*. Over *behendig* zie

§ 383. *Bewust* is uit het Hoogduitsch overgenomen. 't Is daar het deelwoord met klankwijziging van een werkwoord *bewissen* (voor *bewizzen*).

§ 376. Het voorvoegsel *ge* beteekent oorspronkelijk *samen*, zooals in *gelijk*, d. i. samen ééne gedaante of dezelfde gedaante hebbende. Bij de meeste adjectieven heeft het echter geene andere dan hoogstens eene versterkende beteekenis; vgl. *getrouw*, *gestreng*, *gewis*, *gewillig*, met *trouw*, *streng*, *wis*, *willig*. *Gedienstig* (behulpzaam) en *dienstig* (bevoorderlijk) verschillen eenigszins in beteekenis.

Over adjectieven met *ge*, die den vorm van deelwoorden hebben zie § 388.

§ 377. Het voorvoegsel *on* heeft ontkenkende kracht. Het kan vóór alle adjectieven op *baar* en *lijk* en ook vóór de meeste andere adjectieven gevoegd worden, bv. *onleesbaar*, *onsterfelijk*, *onbuigzaam*, *onhandig*, *ondiep*, enz. Van sommige adjectieven met het voorvoegsel *on* bestaat het grondwoord niet meer, als *onstuimig*, *onnoozel*, *onguur*, (d. i. *ongehuur*, Hd. *ungeheuer*).

Wanneer tegenover adjectieven andere staan, die eene tegenovergestelde eigenschap aanduiden, zooals *leelijk* tegenover *schoon*, *mooi*, *fraai*, en *laag* tegenover *hoog*, is het geene taalverrijking met *on* woorden te vormen als *onschoon*, *onmooi*, *onfraai*, *onlaag*, *onhoog*, tenzij men ze weder door *niet* ontkent, want *niet onfraai* is zwakker dan *fraai* en heeft daarom dus reden van bestaan. Aan *on* verwant is het voorvoegsel *a*, dat wij nog maar alleen behouden hebben in *amechtig*.

§ 378. Het voorvoegsel *aarts*, dat substantieven vormt, wordt ook voor eenige adjectieven geplaatst om den hoogsten graad eener verkeerde eigenschap te kennen te geven, als *aartsdom*, *aartslui*.

D. DOOR SAMENSTELLING.

§ 379. Adjectieven worden ook gevormd door samenstelling. De met een substantief samengestelde adjectieven zijn oneigenlijke samenstellingen, als het substantief eenen bui-

gingsuitgang heeft, zooals bij *achtingswaardig* (of *achtenswaardig*), of indien de beide leden der samenstelling gescheiden kunnen worden zonder verandering van beteekenis, bv. *eervol*, *lofwaardig*, d. i. *vol eer*, *lof waardig*.

- § 380. De met substantieven eigenlijk samengestelde adjectieven kunnen in verschillende betrekkingen tot de substantieven voorkomen, bv. *schaduwrijk* (= rijk aan schaduw), *bomvrij* (= vrij voor bommen), *schijnheilig* (= heilig in schijn), *zeeziek* (= ziek van de zee), *stokoud* (= te oud om zonder stok te loopen). Eenige noemen eene eigenschap voorkomende in denzelfden graad, waarin zij steeds wordt aangetroffen bij de zelfstandigheid, die door het eerste lid der samenstelling wordt aangewezen, bv. *grasgroen*, *rozerood*, *melkwit*, *reuzegroot*, *steenhard*, *stokdoof*, *ijzersterk*, *eivol*, enz., en, met ingelaschte *s*, *hemelsblauw*, *doodsbleek*.

Sommige substantieven verloren in die samenstellingen hunne eigenlijke beteekenis en begonnen slechts een zeer hoogen graad aan te wijzen. Dientengevolge konden zij later ook met andere adjectieven worden samengesteld, die eene eigenschap noemen, welke zij in 't geheel niet bezitten, bv. *doodarm*, *doodeenvoudig*, *doodgoed*, en in de volkstaal ook andere dan met *dood*, welke echter geene aanbeveling verdienen.

- § 381. Eenige adjectieven zijn samengesteld uit twee adjectieven als *doofstom*, d. i. *doof* en *stom*, en, als titel: *Edelachtbaar*, d. i. *edel* en *achtbaar*. Verscheidene bestaan uit kleurnamen, waarvan de tweede de hoofdkleur, de eerste de schakeering aanduidt, bv. *roodbruin*, *blauwzwart*, *grijsgroen*. Vgl. nog *donkerrood*, *lichtgroen*, *vaalwit*.
- § 382. Sommige adjectieven zijn samengesteld met den stam van een werkwoord, als *merkwaardig*, *weetgierig*, *babbelziek*, *fonkelnieuw*, *kakelbont* (d. i. *schreeuwend bont*); andere met een bijwoord als *wel*, bv. *welzalig*, en als titels *Wel-edel*, *Weleerwaard*. Vele zijn samengesteld met *in*, *door* of *over*. Deze geven een zeer hoogen graad te kennen en hebben den klemtoon op het eerste lid, als *infraai*, *innet*, *doorkundig*, *doornat*, *overoud*, *overvol*, enz.

§ 383. Verscheidene adjectieven worden eerst *samengesteld door afleiding*, en wel door de achtervoegsels *sch* en *ig*, bv. *alledaagsch*, *onderaardsch*, *vierdraadsch*, *viervoetig*, *zwart-harig*, *blondlokkig*, *breedsprakig*, *rechtvaardig*, *volledig* (= ten volle zijne leden hebbend), *behendig*, van *bij*, *hende* (oude datief van *hand*) 'en *ig*, dus: *bij de hand*.

E. DOOR OVERGANG VAN ANDERE REDEDEELEN.

§ 384. Enkele substantieven en talrijke deelwoorden zijn adjectieven geworden. De als adjectieven in gebruik gekomen substantieven zijn de van plaatsnamen door het achtervoegsel *er* afgeleide woorden, als *Haarlemmer*, *Weesper*, *Groninger*, enz. en ook *Deventer* voor *Deventerer*. Verder is ook *meester* een adjectief geworden in zinnen als: *zij waren meester* (niet *meesters*) *van de stad*, en is een onregelmatig zwakke datief van *vrede* met het voorzetsel *te* samengesmolten tot het adjectief *tevreden* met de ontkenning *ontevreden* voor *te onvrede(n)*.

Bijwoorden worden wel eens als attributen van substantieven gebruikt, bv. *dat huis daar*, *eene toe deur*, maar moeten dan toch als bijwoorden worden beschouwd, omdat zij onverbuigbaar blijven en men er het deelwoord *zijnde* bij kan voegen. Geene navolging verdient het attributief, dus adjectievisch gebruik van bijwoorden met *wijze* of *gewijze* samengesteld als: *toevalligerwijze*, *trapsgewijze*. Men zegge dus niet: *eene trapsgewijze verbetering*, maar: *eene verbetering*, *die trapsgewijze plaats heeft*.

§ 385. De deelwoorden worden adjectieven wanneer aan geene tijdsbepaling gedacht, maar de werking als blijvende eigenschap opgevat wordt, bv. *vervelend*, *stuitend*, *bekrompen*. Die, welke van scheidbaar samengestelde werkwoorden gevormd zijn, verplaatsen dan den hoofdtoon van het partikel op den werkwoordelijken stam, bv. *uitstékend* naast *uitstekend*, *innémend* naast *innemend*, *welsprékend* naast *welsprekend*. Deze deelwoorden kunnen ook het voorvoegsel *on* aannemen, als *onbekrompen*, *ongedwongen*, *onoplettend*, sommige zelfs zijn alleen adjectieven geworden

in verbinding met *on*, als *ondeugend*, *onwetend*, *onbeduidend*, *onbeteekenend*, *onbehouwen*, enz.; andere worden samengesteld zooals zij als deelwoord niet samengesteld zijn, bv. *hemellegend*, *blindgeboren*, *jongstleden*, enz.

Ongebruikelijk, behalve in poëzie, zijn verbindingen van deelwoorden met substantieven, die buiten samenstelling hunne betrekking tot het deelwoord door een voorzetsel zouden uitdrukken, als *goudbekroond*, *bloedbevekt*, *mosbedekt*, *armontscheurd*, *geldberoofd*, *godgegeven*, enz.

§ 386. Tegenwoordig kunnen alleen de verleden deelwoorden van die intransitieve werkwoorden, welke met *zijn* vervoegd worden, attributief voorkomen met actieve beteekenis en dus tot adjectieven overgaan. Men zegt bv. *eene gesprongen snaar*, d. i. eene snaar, die gesprongen is, maar niet *een gesprongen jongen*, omdat een jongen niet gesprongen is maar gesprongen heeft. Vandaar ook adjectieven als *gezetten* (bv. burger) en, van het met *zijn* vervoegde transitieve werkwoord *vergeten*, een *godvergeten* of *eervergeten schurk*. Voorheen echter kon ook het verleden deelwoord van intransitieve werkwoorden, die met *hebben* vervoegd worden (en daaronder ook de eigenlijk transitieve werkwoorden, die absoluut, d. i. zonder lijdend voorwerp, en dus intransitief gebruikt worden) attributief voorkomen; vandaar nog als adjectieven: *gestudeerd* (bv. persoon), *bevaren* (bv. matroos), *bereden* (bv. huzaar), *beleefd* (bv. mensch), *dronken* (= gedronken, bv. kerel) en het alleen praedicatief voorkomend *besloten* in de beteekenis *van plan*. Sommige dezer hebben *on* vóór zich, als *onbeleefd*, *onverpoosd*, *onverwijld*.

§ 387. Eenige deelwoorden wijzigen dermate hunne beteekenis, dat zij als adjectieven de vatbaarheid tot het *ondergaan* der werking uitdrukken, bv. *brekende* (d. i. breekbare) *waar*, *roerend* (d. i. roerbaar) *goed*, enz. Andere bepalen niet de vermelde zaak, maar de bij de werking betrokken persoon, bv. *ijlende koorts* (koorts waarin men ijlt), *vallende ziekte*, *een zittend leven*, *eene stilzwingende voorwaarde*, enz.

§ 388. Naar het voorbeeld van de deelwoorden der van substantieven afgeleide werkwoorden vormt men adjectieven ook terstond van substantieven door het voorvoegsel *ge* en door achtervoeging van de *d* of *t* van het zwakke verleden deelwoord, zooals *gelaarsd* en *gespoord* (d. i. van laarzen en sporen voorzien), *genaamd*, *gerokt* en *gedast*, *gebloemd*, *geharnast*, enz. Die substantieven kunnen dan ook door adjectieven nader bepaald worden, welke vóór *ge* geplaatst worden naar het model van de deelwoorden der werkwoorden, die scheidbaar samengesteld zijn, als *snelgewiekt*, *breedgeschouderd*, *zwartgerokt*, *witgedast*, *platboomd* (voor *platgeboomd*). Met een bijwoord heeft men *bijgenaamd*.

IV. Vorming der Werkwoorden.

A. DOOR ACHTERVOEGSELS.

§ 389. Alle sterke werkwoorden der eerste zes klassen behalve enkele, die eerst later de sterke vervoeging hebben aangenomen, zijn *rechtstreeks* afgeleid; maar de sterke werkwoorden der laatste vijf klassen en de zwakke werkwoorden zijn *middellijk* afgeleid van grondwoorden.

Over de verschillende stammen der uit wortels, dus rechtstreeks, gevormde werkwoorden zie men § 254. Van zeer vele afgeleide werkwoorden bestaat het grondwoord reeds sedert lang niet meer en is het zelfs nauwelijks meer aan te wijzen. Men beschouwt daarom gewoonlijk alleen die werkwoorden als middellijk afgeleid, van welke het grondwoord nog kan worden aangewezen.

§ 390. De achtervoegsels, waardoor werkwoorden *middellijk* gevormd werden of nog worden, zijn *j* (*ig*), *el*, *er* en de bastaarduitgang *eer*; doch tegenwoordig vormt men de werkwoorden meestal zonder bemiddeling van eenen afleidingsuitgang regelrecht van het grondwoord. De van zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden (*nomina*) afgeleide werkwoorden heeten *denominatieven*. Andere zijn afgeleid van werkwoorden of partikels.

Dat men tegenwoordig meestal de werkwoorden regelrecht zonder afleidingsuitgang van de grondwoorden vormt, heeft hierin zijne oorzaak, dat de oude uitgang *j* uit onze taal is verdwenen, wanneer hij niet tot *ig* is overgegaan of, zooals bij *zaaien*, *waaien*, *moeien*, *gooien* enz. als deel van den wortel is opgevat. Het vroeger bestaan van dien uitgang blijkt echter nog vaak uit den umlaut, dien het werkwoord vertoont tegenover het grondwoord, en die uit die *j* te verklaren is, bv. bij *dekken* naast *dak*, *stellen* naast *stal*, *pletten* naast *plat*, *krenken* naast *krank*, enz.

- § 391. De van substantieven afgeleide werkwoorden drukken eene werking uit, die op de eene of andere wijze in verband staat tot het begrip des substantiefs, bv. *boeren* (= boer *zijn*), *huizen* (= in een huis *zijn*), *blozen* (eenen blos *hebben*), *visschen* (= visch *trachten te hebben*), *ploegen* (= den ploeg *gebruiken*), *pakken* (= tot een pak maken, *doen zijn*), *herbergen* (= in eenen herberg *doen zijn*), *stellen* (= eenen stal, d. i. stand *doen hebben*), *doppen* (= den dop *doen verliezen*, *niet doen hebben*), *kleeden* (= een kleed *doen gebruiken*).
- § 392. De van adjectieven afgeleide werkwoorden beteekenen het *aannemen* of *doen aannemen* van de eigenschap, die door het adjectief wordt genoemd, bv. *groenen* (= groen worden), *rotten* (= rot worden), *dartelen* (= dartel worden), *wit-ten* (= wit maken), *sterken* (= sterk maken), *richten* (= recht maken).
- § 393. Eenige werkwoorden zijn door den uitgang *ig* (voor *ij*) afgeleid van substantieven en adjectieven, zooals *steenigen*, *eindigen*, *reinigen*, *vestigen* van *steen*, *einde*, *rein*, *vast*, en met voorvoegsels: *bevredeigen*, *verkondeigen*, enz. Men onderscheide *kruisen* (= tot een kruis maken) van *kruisigen* (aan het kruishout slaan) en verwarre de werkwoorden met den uitgang *ig* niet met de werkwoorden, die afgeleid zijn van adjectieven op *ig*, als *heiligen*, *rechtvaardigen* en met voorvoegsels: *beveiligen*, *vervaardigen*.

Eigenlijk is de *i* uitgang van het grondwoord en de uit *j* ontstane *g* alleen de afleidingsuitgang. Enkele werkwoorden

missen de *i* vóór de *g*, als *tergen* voor *terjen* naast (*ver*)*teren*, en *verdelgen* voor *verdeljen*. *Verdedigen* heeft den uitgang *igen* niet: het staat voor *verdadingen*, dat oorspronkelijk *verdagedingen* luidde en eene afleiding is van het samengestelde *dageding* (= proces).

§ 394. Aan bastaardwoorden als *tracteeren*, *dineeren*, enz. is de bastaarduitgang *eer(en)* ontleend, die ook achter enkele Nederlandsche substantieven en adjectieven wordt gevoegd, om werkwoorden te vormen als *voeteeren*, *stoffeeren*, *trotseeren*, *waardeeren*, *halveeren*, *verkleineeren* (naast *verkleinen*). Vgl. nog *boetseeren* naast (*na*)*bootsen* van *bootse* (= model, Fr. *bosse*).

§ 395. Op het voorbeeld van denominatieven, gevormd van nog bestaande of nu verloren substantieven en adjectieven op *el* en *er*, zooals *wandelen*, *zetelen*, *wankelen*, *waggelen*, *schilderen*, *roosteren*, *weigeren*, enz., zijn verscheidene werkwoorden later van werkwoordelijke stammen afgeleid door het achtervoegsel *el* of *er*, zooals *krabbelen* (naast *krabben*) *wentelen* (naast *wenden*), *schuifelen* (naast *schuiven*), *klapperen* (naast *klappen*), enz. Daar zij, evenals vele van naamwoorden op *el* en *er* afgeleide werkwoorden, eene herhaling of voortduring der werking te kennen geven, heeten zij *frequentatieven* (ook *iteratieven* of *duratieven*), maar het is zeer moeilijk uit te maken, of men met werkelijke of schijnbare frequentatieven te doen heeft.

§ 396. Eenige werkwoorden, die men *intensieven* noemt, staan naast andere werkwoorden met versterkte beteekenis, verscherpten slotmedeklinker van den stam en veelal verkorten stamklinker. Zij zijn van de stammen der grondwoorden óf regelrecht óf door bemiddeling van naamwoorden gevormd, als *bukken* (naast *buigen*), *hikken* (naast *hijgen*), *wikken* (naast *wegen*), *stikken* (naast *steken*), *verspillen* (naast *spelen*). Sommige hebben tegelijk den uitgang der frequentatieven, als *dribbelen* (naast *drijven*), *kibbelen* (naast *kijven*), *kabbelen* (naast *kauwen*), *knabbelen*.

(naast *knauwen*), *bibberen* (naast *beven*), *jakkeren* (naast *jagen*), enz.

§ 397. De zoogenaamde *causatieven* zijn werkwoorden, die het *doen* plaats hebben eener werking te kennen geven, en bij de sterke werkwoorden der eerste zes klassen afgeleid zijn van den stam van het enkelvoud des imperfectums, en bij de andere sterke werkwoorden van den praesensstam. De afleidingsuitgang was ook hier *j* en is later steeds weggefallen, soms na klankwijziging te hebben veroorzaakt. De voornaamste *causatieven* zijn:

Kl. I. *drenken* (*drankjen*) van *drank*, impf. van *drinken*.
wenden (*wandjen*) van *wand*, impf. van *winden*.

Kl. II. *generen* (*genazjen*) van *genas*, impf. van *genezen*
(vroeger = behouden blijven).

Kl. III. *leggen* (*lagjen*) van *lag*, impf. van *liggen*.
zetten (*zatjen*) van *zat*, impf. van *zitten*.

Kl. IV. *neigen* (*naigjen*) van *neeg* (*naig*), impf. van *nijgen*.
leiden (*laidjen*) van *leed* (*laid*), impf. van *lijden*
(vroeger = voorbijgaan).

Kl. V. *zoogen* (*zoogjen*) van *zoog*, impf. van *zuigen*.
klooven (*kloovjen*) van *kloof*, impf. van *klieven*.

Kl. VI. *voeren* (*voerjen*) van *voer*, impf. van *varen*.

Kl. VII. *vellen* (*valjen*) van *val* van *vallen*
(*ge*)*hengen* (*hangjen*) van *hang* van *hangen*.

§ 398. Eenige werkwoorden zijn van partikels afgeleid, zooals *uiten* van *uit*, *innen* van *in*, *opperen* van *opper*, *vernederen* van *neder*, *ver-overen* van *over*, *naderen* van *nader*, *bejegenen* van *jegen*, *be-vorderen* van *voort* (vroeger *vord* met *vorder*). Van het bezittelijk voornaamwoord *mijn* is *mijnen* afgeleid.

B. DOOR VOORVOEGSELS.

§ 399. De voorvoegsels, waardoor werkwoorden *middellijk* gevormd werden of nog worden, zijn *be*, *ge*, *ont*, *ver*, *er* en *her*.

Het vroeger voorvoegsel *wan* komt niet meer voor. Werkwoorden, die daarmee afgeleid waren (als *wanhagen*) zijn

door samenstellingen met *mis* (als *mishagen*) verdrongen. *Wantrouwen* en *wanhopen* bestaan niet uit *wan* en *trouwen* of *hopen*, maar zijn afgeleid van de substantieven *wantrouw* en *wanhoop*.

- § 400. Het voorvoegsel *be* (toonlooze vorm van *bij*) beteekent oorspronkelijk *om*, zooals in *bekransen*, *belegeren*, en geeft dus de verbreiding der handeling over *het geheele* voorwerp te kennen, bv. *bebouwen* (van het veld, tegenover: *een huis bouwen*), *bezaaien* (van den akker, tegenover: *koren zaaien*), *besturen* (van den staat, tegenover: *een schip sturen*). Vandaar dat intransitieve werkwoorden door voorvoeging van *be* transitief worden, bv. *begaan*, *betreden*, *berijden*. In verband daarmee vormt het voorvoegsel denominatieven, die een *voorzien van* uitdrukken, als zij van substantieven zijn afgeleid, en een *maken*, als zij van adjectieven gevormd zijn, bv. *bezoldigen* (van *soldij*), *bezielen*, *bemannen*, *bekostigen*, (*zich*) *bejeveren*, (*zich*) *bevljtigen*, *bevrijden*, *benauwen*, enz. De beteekenis *bij* komt uit in woorden als *bekomen* (Vgl. *bijkomen*), *bevallen* (Vgl. *bijval*), *bestaan* (in de bloede). Vandaar dat werkwoorden met *be* ook een *komen tot* of *verkrijgen* uitdrukken, als *bereiken*, *bekomen*, *behalen*.
- § 401. Het voorvoegsel *ge* beteekent oorspronkelijk *samen*, *mede*, zooals nog uitkomt bij *geleiden*, *gelijken*, *gedenken* (= bij zichzelf denken). Verder heeft *ge*, waardoor vroeger ook werd te kennen gegeven, dat eene werking *in allen deele*, *ten volle* plaats had, bij sommige werkwoorden nog eenigszins eene versterkende kracht, bv. bij *gewennen*, *gebeuren*, *gedrugen*, *geraken*. Van enkele werkwoorden is het grondwoord in onbruik geraakt, als van *gebruiken*, *gedoogen*, *gelooven*, *genezen*. *generen*, *genieten*, *geschieden*, *gewagen*, *gunnen* (= *geonnen*). De werkwoorden *gelusten*, *geworden*, *gezeggen* worden alleen in verbinding met *laten* gebruikt. Alleen met *kunnen* bezigt men *gebeteren*, bv. *ik kan dat niet gebeteren* (= helpen).
- § 402. Het voorvoegsel *ont* (hetzelfde als *ant* in *antwoord*) beteekent oorspronkelijk *tegen*, *tot*, *terug*, bv. in *ontzien*

(= tegen iemand opzien), *ontvangen, ontmoeten, onthouden*, enz. Vandaar dat het 2° te kennen geeft: het te *gemoet gaan* van een nieuwen toestand bij *inchoatieve* werkwoorden (die welke het beginnen van eene werking uitdrukken), als *ontwaken, ontslapen, ontstaan, ontspruiten, ontluiken, ontvlammen, ontploffen*, enz. Daaruit vloeit voort 3° het *ontgaan* van een vroegeren toestand, als bij *ontgaan, ontwijken, ontkomen*, enz. en 4° bij transitieve werkwoorden het brengen uit een vroegeren toestand, als bij *ontwikkelen, ontbinden, ontdekken, ontsluiten*, enz. Vormt het denominatieven dan heeft het de beteekenis van *berooven* van hetgeen door het naamwoord wordt genoemd, als bij *onthoofden, ontbladeren, ontgroenen, ontheiligen*. Zoo staan *ontsmetten, ontkleeden, ontmoedigen* tegenover *besmetten, bekleeden, bemoedigen*.

- § 403. Het voorvoegsel *ver* (verwant met *voor*) geeft te kennen 1° een veranderen of verwisselen, bv. bij *verzitten, verschijnen, verplaatsen, verhuizen, verkleeden, verruilen*, enz. en daardoor 2° een worden tot iets (anders), als *verstommen, verbleeken, verslappen, verkolen* en 3° een maken tot iets (anders), als *vergoden, verketteren, verbroederen*, (zich) *vermannen, vermoeien, verbitteren, verwoesten, vernietigen*. Uit de vorige beteekenis vloeit ook voort 4° die van *weggaan* door middel van hetgeen het grondwoord aanduidt, als *verdwijnen, vergroeien, verouderen, verwelken, verhongereren, verdrinken* en 5° die van *doen voorbijgaan* van hetgeen het grondwoord aanduidt, als *verwinteren* en *vernachten* (naast *overwinteren, overnachten*), *verwijlen, verpoozen*, en in navolging daarvan *verblijven*. Bij transitieve werkwoorden beteekent het daarom ook 6° een *wegmaken* door middel van hetgeen het grondwoord aanduidt, als *verdelgen, vervoeren, verjagen, verbannen, verspelen, verkoopen, verslapen, verzuïjgen*. Vandaar dat het ook beteekent 7° iets *bederven* of *benadeelen* door hetgeen het grondwoord uitdrukt, als *verachten, verdenken, veroordeelen, vervloeken, verrassen, vernagelen*, en ook (zich) *verspreken, (zich) vergissen, (zich) vergrijpen*, en 8° iets

bedekken door hetgeen het grondwoord uitdrukt, als *verbergen*, *verhelen*, *verstoppjen*, *verbinden*, *vergulden*, *verzilveren*, *vertinnen*, waaruit dan weer voortvloeit 9° het denkbeeld van beschermen, als bij *verdedigen*, *verweren*, *verzorgen*, *verplegen*.

- § 404. Het voorvoegsel *er* komt alleen voor in de aan het Hoogduitsch ontleende woorden *erbarmen*, *erkennen*, *erlangen*, *ervaren*, *erachten* (in: *mijns erachtens*) en *herinneren*, met voorgevoegde *h*. Ook bij andere woorden schijnt die *h* voorgevoegd te zijn, ten gevolge waarvan in het latere Nederlandsch een voorvoegsel *her* ontstaan is, dat *weder* beteekent en bij sommige woorden, zooals *herkauwen*, *verbastering* schijnt te zijn van een nu verloren *eer* (samengetrokken uit *eder* = nog eens). Wij hebben het ook in *herhalen*, *herlezen*, *herzeggen*, enz. Naar het voorbeeld van *vereenigen* en *vernieuwen*, zijn *hereenigen* en *hernieuwen* gevormd.

Het Hoogduitsche *er*, waarvoor in onze taal gewoonlijk *ver* gebruikt wordt, beteekent oorspronkelijk *uit*, evenals het voor substantieven gevoegde *oor*. Misschien heeft *her* (= hier) in *herwaarts* tot de vorming van het voorvoegsel *her* meegewerkt.

C. DOOR SAMENSTELLING.

- § 405. Werkwoorden worden ook gevormd door samenstelling. De samenstelling is *eigenlijk* als de leden der samenstelling in alle gevallen *onscheidbaar* zijn, en *oneigenlijk* als zij in bepaalde gevallen gescheiden worden.
- § 406. *Eigenlijk* of *onscheidbaar* worden werkwoorden samengesteld met substantieven of adjectieven, als *gekscheren*, *logenstraffen*, *pluimstrijken*, *raadplegen*, *raaskallen* (= gekheid praten), *dwaarsdrijven*, *vrijwaren*, enz. Slechts enkele zijn samengesteld met een ander werkwoord, als *spelevaren* en *koekeloeren*, ontstaan uit de koppeling der begrippen *spelen* en *varen*, *koeken* (= gluren, Hd. *gucken*) en *loeren*.
- § 407. Van de meeste eigenlijk of *onscheidbaar* samengestelde

werkwoorden is het eerste lid een bijwoord. De klemtoon valt alsdan op het tweede lid, het werkwoord, waarvan de beteekenis dan meestal ook eenigszins gewijzigd is. Vgl. bv. het onscheidbare *misdoén* (zondigen) met het scheidbare *misdoen* (verkeerd doen), *doorwérken* (door iets heen werken) met *dóórwerken* (voortgaan met werken), *doorzóeken* (in alle richtingen zoeken) met *dóórzoeken* (voortgaan met zoeken), *omslingerén* (slingerend omgeven) met *ómslingerén* (omverslingerén en ergens omheen slingerén), *ondergúán* (lijden) met *óndergaan* (naar beneden gaan), *overléggen* (overwegen) met *óverleggen* (overig, ter zijde leggen), *overkómen* (gebeuren) met *óverkomen* (overheenkomen), enz. Ook in *liefkoozen* (= lief praten, Fr. *causer*) is *lief* als bijwoord te beschouwen.

§ 408. Bij werkwoorden, die *scheidbaar* samengesteld zijn met bijwoorden, heeft het bijwoord den hoofdtoon, bv. *aanstaan*, *navolgen*, *binnengaan*, *bijeenkomen*, *voortuitgaan*, *achterovervallen*, *samenhangen*, enz. enz. Met substantieven of adjectieven zijn scheidbaar samengesteld: *aderlaten*, *gadeslaan*, *paardrijden*, *plaatsgrijpen*, *goedendagzeggen*, *waarzeggen*, *hoogachten*, *goedmaken*, *kwijtschelden*, *prijsgiven* (waar *prijz* het Fr. *prise* en dus adjectief is), enz. enz.

De scheidbaar met substantieven of adjectieven samengestelde werkwoorden zijn hieraan te herkennen, dat zij eene andere beteekenis hebben, dan wanneer men ze niet als samenstelling beschouwt. Vgl. *hoogachten* (en *meer hoogachten*) met *hoog achten* (en *hooger achten*), *goedmaken* (en *volkomen goedmaken*) met *goed maken* (en *het best maken*). De samengestelde werkwoorden kunnen dan ook geene bepaling aannemen, die niet beide leden te gelijk bepaalt. Daarom zijn geene samenstellingen *acht slaan*, *acht geven*, *prijz stellen*, enz. want men kan zeggen *geene acht slaan* of *geven*, *hoogen prijz stellen*; maar *plaatsgrijpen* is eene samenstelling, omdat men niet kan zeggen: *geene plaats grijpen*, maar zeggen moet: *niet plaatsgrijpen*.

§ 409. Een eigenaardig soort van samenstelling heeft men in enkele werkwoorden, die *afgeleid* zijn door *samenstelling*

van een werkwoordelijken stam met een substantief, dat dan altijd een lichaamsdeel is, bv. *knikkebollen*, *suizebollen*, *plukharen*, *knipooogen*, *trekkebekken*, *klappertanden*, *knarsetanden*, *reikhalzen* (voor *rekhalzen*), *klapwieken*, *kortwieken*, *druipstaarten*, *schoorvoeten* en *stampvoeten*. Deze woorden zijn schertsend gevormd in strijd met de gewone regels der samenstelling. Door ze bij nieuwe woordvorming tot voorbeeld te nemen stelt men zich bloot aan het gevaar van niet terstond begrepen te worden en dus als schrijver zijn doel te missen; doch daar nieuwe woorden in dezen trant, als zij eens begrepen zijn, een komieken indruk kunnen maken, hebben boertige schrijvers ze wel eens met goed gevolg nagemaakt.

V. Vorming der Partikels.

A. VORMING DER BIJWOORDEN.

§ 410. Als stamwoorden moeten wij die bijwoorden beschouwen, waarvan de grondwoorden in het Nederlandsch niet voorkomen. In de eerste plaats zijn dat de met voorzetsels verwante bijwoorden, vervolgens bijwoorden als *nu*, *nog*, *ja*, *neen*, *ook*, *wel*, *zoo*, *zus*, enz., eindelijk de bijwoorden, die afgeleid zijn van den wortel der voornaamwoorden *hij*, *die* en *wie* namelijk: *hier*, *her(waarts)*, *heen*, *henen*, *daar* (ook *der* en *er*), *der(waarts)*, *(van)daan*, *dan*, *toch* (voor *doch*, dat nog voegwoord is), *toen* (vroeger *doe*), *waar*, *wer(waarts)*, *wann(eer)*, *hoe*. Daarnaast komt ook de onzijdige genitief singularis van *die* voor als bijwoord onder de vormen *dies* (= daarom), *des* en *dus* (eigenlijk hetzelfde als *des*).

De meeste van deze met voornaamwoorden verwante bijwoorden zijn afgeleid door de achtervoegsels (e)n, (e)nen en (e)r. Van deze beteekent (e)n oorspronkelijk *komende* *ran*, zooals nog bij *Oosten*, *Noorden*, enz. in samenstellingen als *Oostenwind*, *Noordenwind*, enz. Bij de bijwoorden *boven* (= *be-ov-en*), *binnen* (*be-inn-en*), *buiten* (*be-uit-en*), *beneden* (= *be-ned-en*)

geeft *en* nu eene rust te kennen. Het achtervoegsel (e)r beteekent oorspronkelijk *gericht naar*, zooals bij *Zuider*, enz. in de samenstelling *Zuiderzee*, enz. Het achtervoegsel *er* hebben wij ook in *onder*, *over*, *neder* (*neer*), *ginder* (naast *ginds*, beide verwant met *gene*), *innerlijk*, *uiterlijk* en het, van eene overbodige *s* voorziene, *elders* (met ingelaschte *d*) voor *eller*, van *el* (= *ander*, ook in *ellende*, d. i. oorspr. het in een ander land zijn). In *nader* is *er* comparatief-uitgang. Het staat voor *naurder* van *naar* (*naher*), dat nu geen bijwoord meer is, maar uitsluitend voorzetsel is geworden. In *achter* en *echter* (beide van *af*, voor *aftar* en *aftir*) hebben wij den uitgang *ter*. *Hoe* (gevormd als *doe*) heeft de *h* die oudtijds beginletter van den stam van het vragend voornaamwoord was, kunnen behouden, omdat de daaropvolgende *w* met de vocaal samensmolt. *Wer* (bijvorm van *waar*, in *werwaarts*) is ook verscholen in *ergens* (= *ee-wer-gen-s*). Tot den stam van *hij* (oorspr. = *deze*) behoort ook het eerste lid der samenstelling *heden* (= *hiedage*, d. i. op dezen dag). *Te* in uitdrukkingen als: *wanneer hij straf ontvangt zal hij TE beter oppassen*, staat voor *de*, is een oude naamval (de instrumentalis) van *die* en beteekent *daardoor*. Wij hebben het ook verbonden met *des* tot *deste* (voor *desde*) en misschien ook in *niettemin* (= niet de min, d. i. daardoor niets minder, Lt. *nihilominus*, Fr. *néanmoins*). Over bijwoorden, samengesteld met *des*, *der*, *wes* en den datief *dien* zie § 195 en 201. Eigenlijk zijn ook *ja*, *zoo* en *zus* stamverwant met voornaamwoorden.

- § 411. Een oud, vroeger vaak voorkomend achtervoegsel (eigenlijk buigingsuitgang) om bijwoorden van adjectieven te vormen was *e*, dat wij nog over hebben in *verre*, *luide*, *dichte*(*bij*), *alreede*, enz., maar dat later afsleet, zoodat dan de bijwoorden geheel aan de adjectieven gelijk werden; vandaar dat vervolgens ook andere adjectieven in onverbogen vorm als bijwoorden gebruikt werden, evenals verscheidene deelwoorden, bv. *voortdurend*, *volmaakt* (= volgemaakt), *verleden* (= onlangs, deelwoord van het oude *lijden* = voorbijgaan), zelfs deelwoorden als *razend*, *gloeiend*, *kokend*, enz. in uitdrukkingen als *ra-*

zend *knap*, *gloeiend mooi*, *kokend heet*. Wil men het bijwoord uitdrukkelijk van het adjectief onderscheiden, dan voegt men er den uitgang *lijk* achter, zooals bij *waarlijk*, *waarachtiglijk*, *gewisselijk*, *gelijkelijk*, *gemeenlijk*, *gewoonlijk*, *heuschelijk*, *voorzichtiglijk*, *herhaaldelijk*, enz.

§ 412. Daar substantieven in den accusatief gebruikt worden als bijwoordelijke bepaling (bv. van richting, afstand, maat, gewicht, prijs en tijd) konden sommige substantieven in dien naamval ook geheel tot bijwoorden worden, zooals het geval was met *altijd*, *eenmaal*. Ook *al* (= geheel, en vandaar: reeds) is onzijdige accusatief van het zelfstandig gebruikte telwoord *al*. Andere substantieven werden in den datief tot bijwoorden, als *vaak* (voor *vake* van *vak* in de beteekenis van tijd), *heinde* (van *hand*), *wijlen* (van *wijle* = tijd), *midden* (van 't oude, hier zelfstandig gebruikte *mid*, nog in *middag*), *mijnentwege*, *onzenthelve(n)* met ingelaschte *t*, enz.

§ 413. De genitief was van ouds de eigenlijke naamval, waarin substantieven (en ook andere rededeelen) als bijwoordelijke bepalingen voorkwamen. Vandaar dat verscheidene buigbare woorden in den genitiefvorm tot bijwoorden werden, bv. 1°. substantieven als *daags*, *deels*, *steeds* en met het lidwoord: 's *morgens*, 's *avonds*, 's *nachts*, 2°. adjectieven zooals *slechts*, *straks*, *reeds*, *rechts*, *anders*, *onlangs*, vooral met den verkleiningsuitgang, als *zoetjes*, *zachtjes*, *netjes*, *warmpjes*, *zachtkens*, *stillekens*, 3°. deelwoorden, als *onverhoeds*, *onverwachts*, *vervolgens*, *willens*, *wetens*, *doorgaans* (voor *vervolgends*, *willends*, *wetends*, *doorgaands*), 4°. het telwoord *eens*.

§ 414. Sommige bijwoorden of bijwoordelijke uitdrukkingen bestaan uit een adjectief en een substantief, die beide den genitiefsuitgang hebben, als *heelshuids*, *goedsmoeds*, *blootshoofds*, *geenszins*, *alleszins*, *anderszins*, *grootendeels*, en ook vrouwelijke substantieven, die, evenals de mannelijke en onzijdige, met het adjectief aaneengeschreven worden, als zij in oneigenlijke of overdrachtelijke beteekenis gebruikt worden, zooals *gewapenderhand*, *langzamerhand*,

middelwyl, *halverwegen* (waar *weg* vrouwelijk is, naast *allerwegen*, dat in den genitief pluralis staat); maar komen de substantieven nog in eigenlijke beteekenis voor, dan schrijft men de bijwoordelijke uitdrukkingen in twee woorden, als *onverrichter zake*, *ouder gewoonte*, *zaliger nagedachtenis*, *vragender wijze*, *spottender wijze*, *vergelijkender wijze*. Men noemt deze uitdrukkingen *absolute*, d. i. van geen woord in den zin afhankelijke genitieven. In plaats van *wijze* in den genitief met een deelwoord of adjectief in den genitief te verbinden, verbond men het eerst door een voorzetsel beheerschte, later zonder voorzetsel (in den datief) gebruikte *wijze* met een substantief in den genitief, als *stukswijze*, *boogswijze*, *trapswijze*, ook wel met een werkwoordelijken stam, als *steelswijze*, en gaf het nog meer een bijwoordelijk karakter door het voorvoegsel *ge* voor *wijze* te plaatsen, als *trapsgewijze*, *groeps-gewijze*, *steelsgewijze*.

- § 415. Toen men ophield in de bijwoorden, die oorspronkelijk genitieven waren, genitieven te zien, begon men de buigings-*s* te beschouwen als een achtervoegsel ter vorming van bijwoorden, en voegde die dus ook achter woorden, waarachter zij in het geheel niet behoorde, bv. achter zwakke genitieven of datieven, zooals bij *overigens*, *trouwens*, *minstens*, achter accusatieven, zooals bij *somtijds*, *altoos* (voor *altoges*; *toge* = trek, vandaar *geval*), *dikwijls*, en zelfs achter substantieven of adjectieven met voorzetsels, als *achterbaks* (*bak* = rug), *bijkans* (= bij den kant), *omstreeks*, *thans* (= te hande, d. i. bij de hand), *terloops*, *namaals*, *voormaals*, *vanzins*, *tevens* (= te even), *nevens* (= en, d. i. in even), *vannieuws*, *aanstonds*, enz. en woorden als *voorshands*, *binnenstands*, *buitenstands*, *binnensmonds* en *insgelijks*, waar ook het voorzetsel de *s* aannam, enz. Die *s* vindt men ook bij de ter vorming van bijwoorden gebruikelijke uitgangen *lijks*, *lings* en *waarts*, bv. bij *dagelijks*, *blindelings*, *voorwaarts*.
- § 416. Enkele bijwoorden zijn onherkenbaar geworden volzinnen, die een werkwoord in eene der persoonswijzen bevatten,

zooals *maar* in de beteekenis *slechts*, *behalve*, *samenge-smolten uit (het) en ware* = (*niet*) *of het mocht zijn*, bv. in: *ik doe het maar eenmaal*, d. i. ik doe het niet, of het mocht eenmaal zijn. Zoo staat *misschien* voor (*het*) *mag (ge)schien*, d. i. het kan geschieden.

§ 417. Samengestelde bijwoorden zijn vooreerst verbindingen van twee bijwoorden, welke samen een nieuw begrip vormen en dus aaneengeschreven worden, zooals *hoeveer*, *hoeveel*, *zoverre*, *zoveel*, *zoolang*, *evenzeer*, *weleer* (d. i. *wileneer*, waar *wilen* de datief singularis van *wijle*, tijd, is), enz. Hiertoe behooren ook uitdrukkingen als *ronduit*, *rondom*, *bijna*, *bovenaan*, *bovenop*, *onderin*, *onderdoor*, *tusschenin*, *achterover*, *voorover*, *volop*, *kortaf*, *rechtsaf*, benevens de voornaamwoordelijke bijwoorden (zie § 300) en de samenstellingen *vandaar*, *vanhier*, *vanwaar*, zoo zij in eene oneigenlijke beteekenis voorkomen.

§ 418. Andere samengestelde bijwoorden bestaan uit een voorzetsel met een substantief of adjectief in eene beteekenis, die deze woorden buiten samenstelling niet hebben, zooals *onderweg* (d. i. op weg), *onderwijl* (d. i. gedurende een tijdsverloop), *omtrent* (*trent* = kring), *overstag*, *overhoop*, *overeind*, *voorhanden*, *bijgeval* (d. i. bij toeval), *integendeel*, *terug*, en ook *weg* (voor *eweg*, vroeger *enweg*, d. i. op weg) en met een lidwoord *bijdehand*. Voorzetsels met substantievisch gebruikte adjectieven heeft men in *overlang*, *overkort*, *overluid*, *voorwaar*, *voorgoed*, *voorzeker*, *voorlang*, *eerlang* (waar *eer* een voorzetsel is, zooals vroeger *meermalen*), *opnieuw*, *terecht*, *tegelijk*. *tegoed*.

Alle bijwoordelijke uitdrukkingen moeten aaneengeschreven worden, wanneer de voorzetsels met naamvallen verbonden zijn, welke zij in het tegenwoordige Nederlandsch niet meer regeeren, bv. *achterwege* (d. i. op weg, en vandaar: weg), *uitermate*, *metterwoon*, *inderdaad*, *terstond*, *eerdaags* (waar het vroegere voorzetsel *eer* den genitief regeert), enz.

§ 419. Andere bijwoorden bestaan uit een voorzetsel met de telwoorden *al* en *een* (in de beteekenis van *elkaar*), welke in deze samenstellingen als bijwoorden moeten worden

opgevat, bv. *overal*, *vooral*, *vaneen*, *dooreen*, *bijeen*, *aaneen*, *achtereen*, *ondereen* enz., ook *alleen*, samengesteld uit *al* (met verdubbelde *l*) en *een* (in de beteekenis van *eenig*). Het schuilt ook in *allengs*, dat vroeger *alleenskinne* luidde (uit *al* + *een* + *s* en den verkleiningsuitgang *kijn*).

B. FORMING DER VOORZETSELS.

- § 420. De voorzetsels, die als stamwoorden beschouwd moeten worden, zijn in oorsprong één met de bijwoorden. Het zijn *aan*, *bij*, *door*, *in*, *na*, *om*, *op*, *uit*, *voor*, *met* (bijwoord *mede*), *te* (bijwoord *toe*), waarnaast de samengestelde *tot* (= *to* + *te*) en *van* (= *af* + *aan*).
- § 421. Andere voorzetsels zijn bijwoorden, afgeleid door de achtervoegsels *ter*, *er* en *en* (vgl. § 410), namelijk *achter*, *onder*, *over*, *zonder*, *naar* (voor *naher*), *sedert* (met achtergevoegde *t*, naast *sinds*); met het voorvoegsel *be*: *boven*, *binnen*, *buiten*, *beneden*; en het samengestelde *tegen* (= *te jegen*) naast *jegens* (met bijwoordelijke *s*), ook samengesteld met *over*, als *tegenover*. Het voorzetsel *naast* is de superlatief van het bijwoord *na*.
- § 422. Enkele tot bijwoorden geworden adjectieven zijn als voorzetsels in gebruik gekomen, zooals *langs* (met bijwoordelijke *s*) en *tusschen*, dat oorspronkelijk een van *twee* afgeleid adjectief in den derden naamval meervoud is. Substantieven, in den derden naamval meervoud en van eene bijwoordelijke *s* voorzien, zijn de voorzetsels *wegens*, *tijdens*, *krachtens*. Substantieven in den genitief zijn de voorzetsels *ondanks* en *trots*, welk laatste echter ook accusatief kan zijn. Substantieven met het voorzetsel *bij* verbonden zijn de voorzetsels *behalve* en *bezijden*; andere met voorzetsels verbonden en ten deele van eene bijwoordelijke *s* voorziene substantieven zijn de voorzetsels *nevens*, *omstreeks*, *omtrent* en *ingevolge*. Bij het laatste kan ook *van* gevoegd worden, in welk geval het nauwelijks een voorzetsel is.
- § 423. Eenige tegenwoordige deelwoorden zijn, 't zij met, 't zij

zonder *s*, tot voorzetsels geworden, namelijk *volgens*, *nopens* en *aangaande*, waar het woord, dat op die voorzetsels volgt, oorspronkelijk een voorwerp in den derden of vierden naamval uitmaakte, door de werkwoorden geregeerd; verder *gedurende*, waar de accusatief, die nu op het voorzetsel volgt, oorspronkelijk met het deelwoord eene tijdsbepaling in den vierden naamval vormde; eindelijk *niettegenstaande* en het, van *s* voorziene, verleden deelwoord *behoudens*, die oorspronkelijk met het woord, dat zij nu als voorzetsel regeeren, absolute, d. i. van andere zinsdeelen onafhankelijke, genitieven uitmaakten, welke de kracht van eenen bijwoordelijken bijzin hadden. *Niettegenstaande* allerlei bezwaren beteekende oorspronkelijk: terwijl allerlei bezwaren niet tegenstonden (d. i. betletten), en *behoudens* enkele wijzigingen wilde eigenlijk zeggen: terwijl enkele wijzigingen zijn (voor)behouden.

Absolute genitieven kwamen vroeger in het Nederlandsch meer voor dan nu. Toch schijnen vooral die, welke uit een substantief en een deelwoord bestaan, Latinismen te zijn, juist daarom niet algemeen begrepen te wezen en alzoo van karakter veranderd te zijn. In *niettegenstaande* zal men eenvoudig de vertaling van het Lat. *non obstante* (Fr. *nonobstant*) te zien hebben, in *behoudens* die van het Lt. *salvo* (bv. *salvo honore*, Fr. *sauf l'honneur*). Hetzelfde geldt van deelwoorden als *staande* (bv. *de vergadering*), in 't Lat. *stante* (*concione*), *uitgezonderd* en *uitgenomen*, in 't Lt. *excepto*, waarbij het spraakgebruik in het onzekere verkeert, of zij als voorzetsels beschouwd en daarom met een vierden naamval verbonden moeten worden, dan wel, met den eersten naamval verbonden, nog steeds als absolute naamval moeten worden opgevat. Dat het substantief in den eersten naamval evengoed aan *uitgenomen* en *uitgezonderd* kan voorafgaan, als er op kan volgen, bewijst dat zij nog niet volkomen het karakter van voorzetsels hebben aangenomen. Hetzelfde kan gezegd worden van de absolute naamvallen *toegegeven* (bv. *de bewering*), Lat. *concesso* (*argumento*), *gesteld* of *ondersteld* (bv. *het geval*), Lat. *posito* of *supposito* (*casu*) en enkele andere, waar op de substantieven steeds een verklarende zin met *dat* volgt.

C. FORMING DER VOEGWOORDEN.

§ 424. Van de onderschikkende voegwoorden zijn alleen *en* (vroeger *ende*), *of* (vroeger *ofte*) en *noch* in onze taal van den oudsten tijd af uitsluitend als voegwoorden in gebruik geweest. De zin, dien zij met een voorafgaanden verbinden, heeft de logische woordvolgorde, en dat is verder nog maar alleen het geval bij de voegwoorden *want*, dat oudtijds ook bijwoord was, maar nu sedert lang niet meer, *doch*, dat ook bijwoord is, maar in den vorm *toch*, en *maar*, dat ook als bijwoord voorkomt, maar ontstaan is uit de samenstelling van den conjunctief (*het*) *ware* met de nu verloren ontkennende partikel *en* (= niet): zie § 416). Een geheelen volzin heeft men ook in de als bijwoord en tevens als nevenschikkend voegwoord gebezigde uitdrukking *wel is waar*. Ook de overige nevenschikkende voegwoorden zijn bijwoorden, die slechts dan als voegwoorden beschouwd worden, wanneer zij een nevenschikten zin aanvangen, waarvan de woorden dezelfde volgorde als de vraagzin hebben (vgl. § 301).

Want, *doch* en *maar* kwamen in de middeleeuwen ook wel in verbinding met het zinslidwoord *dat* als onderschikkende voegwoorden voor en bewijzen daardoor hun bijwoordelijk karakter. Daaruit nu is misschien te verklaren, dat tegenwoordig de zin, dien zij aanvangen, de logische woordvolgorde bewaart, daar de bouw van den ondergeschikten zin minder van den logischen bouw afwijkt, dan die van den nevenschikten zin, en het zinslidwoord *dat* reeds wegviel in eenen tijd, toen men vrijer in zijnen zinsbouw was dan tegenwoordig.

§ 425. Van de onderschikkende voegwoorden is *of* (oorspronkelijk = indien, niet te verwarren met het nevenschikkende, uit *ofte* ontstane *of*) het eenige, dat in het oudste Nederlandsch reeds uitsluitend als voegwoord voorkomt. In de verbinding *ofschoon* heeft *schoon* alleen versterkende kracht. Vgl. *ofschoon het regent* met *of het al regent* en met *of het regent of niet, wij gaan toch uit*. In den laatsten zin is het eerste *of* het onderschikkende, het tweede *of* het nevenschikkende voegwoord.

- § 426. Het meest algemeene onderschikkende voegwoord is *dat*, eigenlijk de accusatief van het betrekkelijk voornaamwoord, maar *zinslidwoord* genoemd, omdat het voor twee *leden* van den *zin* de meest gewone verbinding is. Het kon door allerlei bijwoorden voorafgegaan worden, die dan zelf voegwoorden werden, wanneer het zinslidwoord werd weggelaten, of die, met het zinslidwoord verbonden, nieuwe voegwoorden deden ontstaan.
- § 427. Van voornaamwoordelijken stam is het voegwoord *zoo* (= indien), dat tevens bijwoord is. Samengesteld met *al* (= geheel) leverde het *alzoo* op, dat bijwoord en voegwoord tevens is, maar, verzwakt tot *alse, als* (= indien), uitsluitend voegwoord werd, ook in de verbinding *zoodra als*. Van de vragende voegwoordelijke bijwoorden (zie § 301) zijn er eenige werkelijke voegwoorden geworden door verandering van beteekenis en aanvankelijke verbinding met het later weer weggelaten zinslidwoord *dat*. Het zijn: *weshalve, waarom* (= zoodat), *wanneer* (= als, en daarnaast het uit het Hoogduitsch overgenomen *wen*) en *hoe* (bv. in den zin: *hoe ik ook mijn best doe, het helpt mij niet*), met de samenstellingen *hoezeer* en *hoewel*, waar *zeer* en *wel* geene andere dan versterkende kracht hebben. Tot deze woorden behoort ook *daar* (= omdat), oorspronkelijk een voegwoordelijk bijwoord (met betrekkelijke beteekenis), dat als zoodanig nu alleen onder den vorm *waar* gebruikt wordt. Het begrip van plaats ging bij *daar* eerst over in dat van tijd: het beteekende vroeger dan ook *terwijl*, maar vervolgens nam het, evenals het in oorsprong aan *terwijl* gelijke *dewijl*, de beteekenis van *omdat* aan.
- § 428. Door verbinding van bijwoorden met het zinslidwoord *dat* zijn onderschikkende voegwoorden geworden: *zoodat, zonder dat, behalve dat*, en verder *dan dat, eer dat, sedert dat, sinds dat, mits dat*, bij welke men ook het zinslidwoord kan weglaten, zoodat de bijwoorden dan zelf voegwoorden worden. Door weglating van het zinslidwoord zijn zoo ook tegenwoordig voegwoorden geworden de bijwoorden *toen, nu, nademaal, ten einde* (einde = doel,

Fr. *afin que*), *terwijl* (d. i. te der wijle = in den tijd) en *dewijl* (accusatief van *wijle*, tijd).

- § 429. Verscheidene voegwoorden waren oorspronkelijk voorzetsels met den derden of vierden naamval onzijdig enkelvoud van het aanwijzend voornaamwoord, gevolgd door het zinslidwoord. Sommige van die uitdrukkingen werden voegwoorden door het weglaten van het zinslidwoord, namelijk *indien*, *doordien*, *naardien* en *bijaldien* (voor *indien dat*, *doordien dat*, enz.) Andere werden voegwoorden door het weglaten van het aanwijzend voornaamwoord, zooals *omdat* (= *om dien dat* of *om dat dat*, d. i. met het doel dat, en vandaar: om reden dat), *opdat* (= *op dien dat* of *op dat dat*, d. i. op voorwaarde dat, en vandaar: met het doel dat), *doordat* (= *doordien dat*) en zoo ook *totdat*, *voordat*, *nadat* en *naardat*, bij welke vier voegwoorden men zelfs het zinslidwoord kan weglaten, zoodat het voorzetsel alleen dan als voegwoord gebruikt wordt.
- § 430. Door het weglaten eerst van het aanwijzend voornaamwoord, en daarna van het zinslidwoord zijn ook enkele absolute deelwoorden voegwoorden geworden, zooals *aangezien* en *niettegenstaande*, die staan voor: *dit aangezien (zijnde) dat* en *niettegenstaande dit dat*. Bij *gedurende dat* en *uitgezonderd dat* laat men het zinslidwoord niet weg; evenmin bij *gesteld dat*, *aangenomen dat* en een paar andere, want wordt bij die laatste het zinslidwoord weggelaten, zegt men bv. *gesteld hij ging uit* voor *gesteld dat hij uitging*, dan is *gesteld* geen voegwoord meer, zooals uit den zinbouw blijkt. Gewoonlijk wordt het zinslidwoord ook weggelaten bij *hetzij* = het moge zijn dat, en bij *tenzij* en *tenware*, waarin de ontkennende partikel en schuilt, zoodat zij beteekenen: het moge, het mocht niet zijn dat.

Ontzuurd met Book

